

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KARABAĞ VE HOCALI'DA ERMENİ MEZALİMİ'NİN
TÜRK BASININDA YANKILARI (1991–1992)

YÜKSEKLİSANS TEZİ

YÖNETEN

Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA

HAZIRLAYAN

Şeyda ASLAN

ELAZIĞ–2010

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KARABAĞ VE HOCALI'DA ERMENİ MEZALİMİ'NİN TÜRK
BASININDA YANKILARI (1991-1992)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 26/02/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA

Üye

Doç. Dr. Rahmi DOĞANAY

Üye

Doç. Dr. Zahir KIZMAZ

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2010 tarih ve sayılı kararıyla onaylamıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Karabağ Ve Hocalı’da Ermeni Mezalimi’nin Türk Basınında Yankıları (1991-1992)

Şeyda ASLAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Elazığ – 2010, Sayfa: XI+159

Bilindiği gibi XIX.yy’ın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devletinde iç içe ve dostane ilişkiler içerisinde yaşayan Ermeniler’in Türk Milletine, 1860’larda başlayan ve halâ devam etmekte olan zulmü hafızalardan silinmeyecek türdendir.

Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1988 Şubatında başlayıp 1994 Haziranına kadar süren kanlı olaylar ve bu olayların devamında gelişen süreci tanımlar. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki kanlı olaylar kangrenleşmiş ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirdiği gibi bölgede demografik dengeleri altüst eden 20. yüzyılın en acı mülteci manzaralarına sahne olmuştur. Dağlık Karabağ sınırlarını da aşan olaylar bölgeyle coğrafi bağının yanı sıra tarihi ve etnik yapısı nedeniyle Türkiye’yi de yakından ilgilendirmiştir.

Ermenilerin “Büyük Ermenistan” kurma hayalleri uğruna Anadolu ve Kafkasya’da yaptıkları katliamlar bütün ispat ve delillere rağmen dünya kamuoyu tarafından görmezden gelinmiştir.

Bu perspektif içinde çalışmamızda, Ermeni katliamının tarihi temelleri, dış güçlerin bölgedeki çıkarları, Karabağ ve Hocalı’daki Ermenilerin yaptığı katliam ve bunun Türk basınındaki yankıları ele alınmaya çalışılmıştır. Şüphesiz böyle bir konunun değerlendirilmesinde, yakın dönem olması sebebiyle basındaki yansımalar büyük önem

III

arz etmiştir. Ancak araştırmanın geniş bir alanı kapsaması nedeniyle, 1991-1992 yılları ile sınırlandırılmasına gidilmiştir.

Sonuçta, bu çalışmamızda Türk basınından araştırma, köşe yazıları ve haberlerden bazıları seçilmek suretiyle gelecekte araştırmacılara kolaylık sağlaması ve yol gösterilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamda güvenini ve yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Yrd. Doç.Dr. Ergünöz AKÇORA'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Ermenistan işgali, Hocalı Katliamı, Türk Basını

ABSTRACT

Master Thesis

**The Repercution of the Armenian Cruelty in Karabagh and Khocalı on Turkish
Media(1991-1992)**

Şeyda ASLAN

Fırat University

Institute for Social Sciences

Department of History

Elazığ - 2010, Page: XI+159

As it is known, The Armenians', who were living in nested and friendly relations in Ottoman Empires during the second half of 19th Century, cruelty to Turkish Nations started at 1860s and continues till now is a kind can't be removed out of memories.

The problem of Nagorno Karabakh defines the bloody events which had started at February 1988 and continued till June 1994 and the process developed after the events between Azerbaijan and Armenia. These events between the two countries not only caused economic and social problems; but also the most tragic consequences for the name of refugees that ruined the demographic structure of the district in the 20th century. The events that go beyond the borders of the Nagorno Karabakh aroused the close interest of Turkey cause of Turkey's geographical link with the region and historical and ethnic structure.

The Armenian Massacres in Anatolia and the Caucasus with the sake of the building the "Great Armenia" has been ignored by the world opinion despite all the proofs and evidences.

With this perspective, Historical bases of the Armenian massacres, The Armenian Massacres in the Karabakh and Khocalı and the repercussions on the Turkish media will be tried to be discussed in my work. As a result of working a close-term subject, The media is certainly most important source and it is expected to be searched

in a more detailed and larger field. According to this reason the research and assess of Turkish media on this subject is obtained with the study.

At result, by selecting columns, articles and news from Turkish Media it is tryed to guide and make something easy fort he researchers at future.

I wish my thanks and respect to my precious teacher Asst. Prof. Dr. Ergünöz Akçora for his unspare confidence and help on my work

Key Words: Nagorno Karabakh, Armenian Occupation, Massacre of Khojaly, Turkish Media

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VI
TABLO, HARİTA VE RESİMLER	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. ERMENİ SORUNU

1.1. Ermeni Sorunun Çıkışı	3
1.2. Emperyalist Devletlerin Sorundaki Yeri	4
1.2.1. İngiltere	4
1.2.2. Rusya	7
1.2.3. Fransa	10
1.2.4. ABD	12
1.3. Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında Ermeni Kilisesinin Rolü	15
1.4. Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında Ermeni Komitelerinin Rolü	16
1.4.1. Armenekan Komitesi	16
1.4.2. Hınçak Komitesi	17
1.4.3. Taşnaksütyun Komitesi	19
1.4.4. Ramgavar	22
1.5. Ermeni Soykırımı İddiası	22
1.6. Azerbaycan'da Ermeni Mezalimi	28

II. BÖLÜM

2. KARABAĞ VE HOCALI'NIN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK

YAPISI

2.1. Karabağ ve Hocalı'nın Yeri ve Konumu	31
2.2. Karabağ ve Hocalı'nın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönü	33
2.3. Karabağ ve Hocalı'nın Etnik ve Dini Yapısı	35

III. BÖLÜM

3. KARABAĞ VE HOCALI MESELESİNİN TARİHİ TEMELLERİ

3.1. Karabağ ve Hocalı'nın Tarihçesi	39
3.2. Kafkasya'da Ermeni Örgütlerinin Faaliyetleri	41
3.3. Kafkasya'nın Ermeniler Tarafından İşgali ve Ermeni Devletinin Kurulması	43
3.4. Karabağ Sorununun Tarihsel Kökeni	45

IV. BÖLÜM

4. KARABAĞ VE HOCALI KATLIAMLARININ ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN GELİŞMELER

4.1. Dağlık Karabağ Muhtar Vilayetinin Kurulması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	53
4.2. Karabağ Üzerinde Ermeni İddiaları	54
4.3. 1988'de Ermeni Tahrikleri (Tophane Ormanları'nın Yakılışı, Sumgayıt Hadisesi)	57

V. BÖLÜM

5. KARABAĞ VE HOCALI'DA ERMENİ KATLIAMININ BAŞLAMASI

5.1. 12 Ocak 1989 Kararları	59
5.2. 20 Ocak 1990 Katliamı ve Azerbaycan'ın Bağımsızlık Kararı	60
5.3. 1991 Yılında Bölgede Yaşanan Gelişmeler	63
5.4. Dış Devletlerin Olaylar Karşısındaki Tutumu	69
5.5. SSCB'nin Bölgede Gelişen Olaylar Karşısındaki Tutumu	69

VI. BÖLÜM

6. 1992 KARABAĞ VE HOCALI KATLIAMLARININ TÜRK BASININDAKİ YANKILARI

6.1. Cumhuriyet Gazetesi	81
6.1.1. Dağlık Karabağ İçin AGİK Planı (Haber)	81
6.1.2. Cumhuriyet Gazetesi (Haber)	83
6.1.3. Karabağ Tartışması Meclisi Karıştırdı (Haber)	84
6.1.4. Anap Lideri Yılmaz: "Gerekirse asker Kaydırılsın" (Haber)	86

6.1.5. Dağlık Karabağ'da Kanlı Çatışmalar (Haber)	87
6.1.6. Karabağ'a Müdahale Türkiye'yi Yalnızlığa İter (Haber)	88
6.1.7. Karabağ'a Ermeni Yığınağı (Haber)	90
6.2. Hürriyet Gazetesi	92
6.2.1 Hadi Uluengin, “ Kafkasya Bunalımında Ankara Politikası”	92
6.2.2. Emin Çölaşan, “Uyanın Beyler”	94
6.2.3. Ertuğrul Özkök, “Kafkasya'da alternatif bakışlar”	96
6.2.4. Kamuran Gürün, “ Azerbaycan-2”	97
6.3. Milli Gazete	99
6.3.1. Abdulkadir Özkan, “Batı Destekli Ermeni Vahşeti”	99
6.3.2. H. Mustafa Genç, “ Karabağ Bizim Canımız”	100
6.3.3. Abdülkadir Özkan, “Haçlı ruhu ölmedi”	102
6.3.4. Abdurrahman Dilipak, “Karabağ düştü”	103
6.3.5. Abdülkadir Özkan, “Gizli ittifak”	105
6.3.6. Ferhat Koç, “Azerbaycan'a Ağıt”	106
6.4. Milliyet Gazetesi	107
6.4.1. Hasan PULUR, “Haçlı Ordusu Gibi”	107
6.4.2. Altan Öymen, “Katliam mı? İşte orada”	109
6.4.3. Altan Öymen, “Nahçıvan ve Ermenistan”	111
6.4.4. Altan Öymen, “Dün ve Bugün”	112
6.4.5. Karabağ Azerbaycan'ı Karıştırdı,(Haber)	114
6.4.6. Ermenilerde yenilgi telaşı (Haber)	115
6.5. Sabah Gazetesi	116
6.5.1. Cengiz Çandar, “Hükümetin Karabağ ve Bosna Aczi”	116
6.6. Tercüman Gazetesi	118
6.6.1. Fahir Armaoğlu, “Karabağ ve Türkiye”	118
6.6.2. Fahir Armaoğlu, “Karabağ'da Katliâm”	120
6.6.3. A.Baki Dökme, “Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye”	121
6.6.4. Fahir Armaoğlu, “Ermenistan meselesi”	122
6.6.5. Fahir Armaoğlu, “Karabağ Yangını”	124
6.6.6. Baki Dökme , “Karabağ Düşmemeli”	125

6.6.7. Arslan Bulut , “ ‘Karabağ’lamayalım, Uyanık Olalım”	126
6.6.8. Fahir Armaoğlu, “Karabağ'ın Dersi”	127
6.6.9. Arslan Bulut, “Nahçıvan Demek Kars Demektir”	129
6.6.10. Baki Dökme, “Ermenistan Tazminat Ödemeli”	131
6.7. Türkiye Gazetesi	132
6.7.1. Gürbüz Azak, “Ermeniler vahşete doymuyor”	132
6.7.2. Ayhan Songar, “Karabağ'a Ağıt”	133
6.8. Zaman Gazetesi	135
6.8.1.Fikret Ertan, “Karabağ-Nahçıvan Ne Olacak?”	135
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	141
EKLER	148
HARİTALAR	149
RESİMLER	152
ÖZGEÇMİŞ	159

TABLO, HARİTA VE RESİMLER

Tablo 1. 1823 yılı verilerine göre Karabağ'ın nüfus yapısı.	36
Harita 1. Sevr antlaşması ile Ermenilere verilmesi düşünülen Anadolu toprakları	149
Harita 2. Azerbaycan'ın Ermeni Kontrolündeki Bölümü	149
Harita 3. 1988–1992 Arası işgal edilen Karabağ toprakları	150
Harita 4. Hocalının stratejik konumu	150
Harita 5. Dağlık Karabağ.....	151
Harita 6. Dağlık Karabağ haritası	151
Resim 1. Hocalı katliamında başı parçalanmış bir Azeri.....	152
Resim 2. Hocalı katliamında öldürülen bir kız çocuğu.....	152
Resim 3. Hocalı katliamında öldürülen çocuklar	153
Resim 4. Hocalı katliamında işkence edilerek öldürülen Azeri	153
Resim 5. Hocalı katliamında öldürülen ihtiyar bir Azeri kadını	154
Resim 6. Hocalı katliamında öldürülen bebek	154
Resim 7. Muhtemelen sırtından vurularak öldürülen bir yaşlı	155
Resim 8. Hocalı katliamında anne karnında öldürülen bebek.....	155
Resim 9. Hocalı katliamında öldürülen kız çocuğu.....	156
Resim 10. Hocalı katliamında kafatasına çiviler çakılarak öldürülen Azeri.....	156
Resim 11. Katliamdan kaçmak isterken yolda öldürülen Azeriler	157
Resim 12. Hocalı'da yapılan toplu katliam	157
Resim 13. Eli ve bacakları kopartılarak öldürülen bir Azeri.....	158
Resim 14. Kafası kopartılarak öldürülen bir Azeri.....	158

KISALTMALAR

age	: Adı Geçen Eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABD	: Araştırma Bilim Dalı
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKDITYK	: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AT	: Avrupa Topluluğu
bas	: Basım
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu
DKC	: Dağlık Karabağ Cumhuriyeti
DKÖB	: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
KBP	: Karabağ Bölge Parlamentosu
KGB	: Rus Haberalma Servisi
KP	: Komünist Parti
KPMK	: Komünist Parti Merkez Kurulu
MÖ	: Milattan Önce
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
SBF	: Sosyal Bilimler Fakültesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDAD	: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TKD	: Türk Kütüphanecilik Derneği
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay	: Yayın

GİRİŞ

Tarih boyunca son derece stratejik bir geçit durumunda olan Kafkasya, gerek coğrafi yapısı, gerekse etnik ve dinsel yapısı ile farklı bir konuma sahip olmuştur. Balkanlar gibi mozaik bir yapısı olan Kafkasya da; birçok devletin rekabet alanı olmuştur. Bölge, başta petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının işletilmesi ve enerji boru hatlarının bölgeden geçirilmesi projelerinin, gündeme gelmesiyle birlikte sadece yakın çevrenin değil, tüm dünyanın ilgisini çekmiştir. Bu sebeple en küçük çatışmanın ve uzlaşmanın bile yakından takip edildiği bir yer konumuna dönüşmüştür¹.

Sovyetler Birliğinin parçalanmasından sonra bölgede pek çok cumhuriyetlerin kurulması ile sorunları karşılayan S.S.C.B'nin yerine bağımsız devletler sorunları karşılamaya çalışmışlardır. Şüphesiz bu sorunlar içinde en önde gelen problemler siyasi, ekonomik, kültürel konularda görülmüştür. Neticede çözüm için ülke menfaatleri ön plana çıkınca, bölgesel silahlı çatışmaların çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Yine bölge ülkeleri yeni olmaları sebebiyle pek çok konularda kendilerini hazırlayamadıklarından bağımsız olup Sovyetler Birliğinden ayrıldıklarına dahi pişman olmuşlardır. Özgürlüklerine kavuşan bu ülkeler arasında kanlı etnik ve bölgesel çatışmalar hız kazanmıştır².

Bunlar içinde şüphesiz uzun zamandır çözülemeyen sorunlar arasında “Karabağ-Hocalı soykırımı meselesi” güncelliğini devam ettirmiş ve önceden başlayan. Azerbaycan ile Ermenistan arasında ki problem Sovyetler Birliği döneminde zorunlu olarak askıya alınmıştır.

SSCB'nin yıkılmasından sonra, Kafkasya'da beş büyük savaş olmuştur. Bunlar: Gürcistan–Abhazya, Gürcistan–Güney Osetya, İnguş–Osetya, Çeçenistan Cumhuriyeti–Rusya Federasyonu ve Azerbaycan–Dağlık Karabağ Ermenileri arasında cereyan etmiştir. Bunlardan sadece sonuncusu, yani Karabağ uyuşmazlığı bölge sınırlarının dışına taşıp, genel barış ve güvenlik için tehdit oluşturabilecek potansiyele sahip olmuştur. Sorun, çeşitli sebeplerden ötürü dünya kamuoyunda yer almıştır. Bu durum Dağlık Karabağ sorununun ne kadar önemli bir mesele olduğuna işaret etmektedir.

Bu sorunların ana kaynağı olarak, yeni bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler ile iletişimde köprü olması; diasporadaki Ermenilerin yoğun lobi faaliyetleri; Türkiye, İran

¹ Ali Faik DEMİR, Türk Dış Politikası Perspektifinde Güney Kafkasya, Bağlam Yayınları, İstanbul , 2003, s. 28.

² Şükrü Sina GÜREL, “Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not”, SBF Dergisi, cilt. 47, S.1–2 ,(1992), s.181.

ve Rusya Federasyonu gibi bölge devletlerinin yoğun rekabetleri ve ABD ile Avrupa ülkelerinin ekonomik beklentileri gibi sebepler sayılabilir.

Bölgenin bu sorunlarının tarihi kökenlerine inildiğinde; Daha önce Karabağ'da çok az sayıda bulunan Ermenilerin sayıları, 1828'den sonra izlenen Çarlık politikasıyla artırılmıştır. Bu nedenle, Ermeni nüfusun Dağlık Karabağ'da bugünkü gibi çoğunluk durumuna gelmesi, Sovyetler Birliği yönetimi denetiminde olmuştur. “**Tablo 1**”de nitekim Dağlık Karabağ'da 1823 yılında, İngiliz verilerine göre Azeri nüfusunun Ermenilere göre daha fazla olmasına müsaade edilmemiştir.

Dağlık Karabağ farklı etnik grupların iç içe yaşadığı istikrarsız bir bölgedir. Silahlı çatışmaların hız kazandığı yıllar ise 1991 sonrası dönemdir. Üç Kafkas Cumhuriyeti 1991'den beri bir yandan devletlerini kurumsallaştırırken, diğer yandan uluslararası kapitalist sistemle bütünleşme çabası içinde olmuşlardır. Başka bir deyişle, Sovyetler Birliği döneminde etnik unsurlar göz önüne alınmaksızın çizilen sınırlar neticesinde çıkan uyuşmazlık, bu geçiş döneminde siyasal ve ekonomik istikrarsızlıkla sonuçlanmıştır.

Karabağ çatışması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce başlamıştır. Birliğin dağılmasından sonra bağımsız devletlerarası çatışmaya dönüşmüştür. Soğuk Savaş dönemi sonrası en yıkıcı bölgesel savaşlardan biri olmuştur. Savaşta 1 milyon Azerbaycan vatandaşı mülteci (kaçkınlar) durumuna düşmüş ve Azerbaycan topraklarının % 20 'si Ermeni işgaline uğramıştır. Karabağ ve Hocalı'da Rusya'nın desteğini alan Ermeniler insanlık tarihinin en utanç verici soykırımını gerçekleştirmişlerdir. 1994 yılında ateşkes imzalanırsa da sorunun çözümüne yönelik barış süreci devam etmektedir.

I. BÖLÜM

1. ERMENİ SORUNU

1.1. Ermeni Sorunun Çıkışı

Ermeni sorunun ortaya çıkışı Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine denk düşmektedir. Bu dönemde bazı Avrupa ülkelerinin, özellikle Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun, kendi menfaatleri doğrultusunda zayıf düşmüş Osmanlı'yı içten parçalama girişimlerinin arttığını görmekteyiz.

Tarihsel olarak bakıldığında, Ermenilerin sırasıyla, Pers, Makedon, Selefkite, Roma, Sasani, Bizans, Arap ve Türkler'in hâkimiyeti altında yaşadıkları görülür. Ermeni derebeyliklerinin bir çoğu, bölgeye hâkim olan ve/veya Ermenileri kendi saflarına çekerek kullanmak isteyen devletler tarafından kurdurulmuştur.

1071'de Türk hâkimiyetine giren Ermeniler'i, Bizans'ın zulüm idaresinden kurtaran ve onlara insanca yaşama hakkını bahşeden, Selçuklu Türkleri olmuştur³. Fatih döneminde ise, Ermenilere din ve vicdan hürriyeti verilmiş, Ermeni cemaati için dini ve sosyal faaliyetlerini yönetmek üzere Ermeni patrikliği kurulmuştur⁴.

Ermeni patriği, kendi yetkisiyle ruhani reisleri azlediyor, dini ayinleri yasaklıyor, kendi adamlarından haraç toplayabiliyor, nikâh işlerini yürütebiliyor ve hapis cezaları verebiliyordu.

Ermeniler, 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı idaresinde, Türk insanının hoşgörüsünden de yararlanarak, adeta altın çağlarını yaşamışlardır. Askerlikten muaf tutulan ve kısmen vergi muafiyeti tanınan Ermeniler, ticaret, zanaat ve tarım ile idari mekanizmalarda önemli görevlere yükselme fırsatını elde etmişlerdir⁵.

Rum isyanından sonra boşalan Osmanlı hariciyesine yerleştirilen Ermeniler'e Osmanlı Devleti'ne hizmetlerinden dolayı "milleti sadıka" adı verilmiştir.

Bu nedenle 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlıların bir Ermeni sorunu olmadığı gibi, Ermeni tebaa'nın da Türk yöneticileriyle halledemedikleri bir mesele olmamıştır.

³ www.ermenisorunu.gen.tr/turce/iliskiler/selcuklu.html, 2002; Ali SEVİM, "Selçuklu-Ermeni İlişkileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ermeni Sorunu Özel Sayısı cilt:2, Ocak-Şubat 2001, 596-598.

⁴ Enver KONUKÇU, *Selçuklular'dan Cumhuriyet'e Erzurum*, s.158-167.

⁵ Kamuran GÜRÜN, *Ermeni Dosyası*, TTK, Ankara, 1983, s.62-63.

Osmanlı devleti zayıflamaya başlayıp, hemen her konuda Avrupa'nın müdahalesine maruz kalınca, Türk - Ermeni ilişkilerinde de bir bozulma devri başlamıştır. Batılı ülkeler Osmanlı Devleti'ni bölerek bölgesel çıkarlarına ulaşabilmek için Ermeniler'i Türk toplumundan koparmayı hedeflemişlerdir.

Özellikle Avrupa'nın bazı büyük devletleri "ıslahat" adı altında bir yandan Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışırken, bir yandan da Ermeniler'i, Osmanlı yönetimine karşı teşkilatlandırmışlardır.

Böylece ülke içinde ve dışında teşkilatlanan ve silahlanan Ermeni komiteleri ile Ermeni Kiliseleri'nin kışkırtıcı faaliyetleri sonucunda, Ermeni toplumu yavaş yavaş Türklerden uzaklaşmaya başlamıştır.

Söz konusu bu ülkeler amaçlarını gerçekleştirmek için en elverişli zamanı XIX.yy'ın ikinci yarısında bulmuştur. Bu dönemde artan Ermeni nüfusta artan milliyetçilik duygularını fırsat bilen bazı büyük Avrupa devletleri bir taraftan "ıslahat" adı altında Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışırken, bir taraftan da Ermenileri Osmanlı yönetimine karşı örgütlemeye başlamışlardır.

Yabancı ülkelerin bu politikaları ve baskılarla yapılan reformlarda Osmanlı'nın teslimiyetçi tutumu sonucu cesaretlenerek, içte ve dışta örgütlenen Ermeniler, Türklere ihanet etmişlerdir.

1.2. Emperyalist Devletlerin Sorundaki Yeri

1.2.1. İngiltere

Batı yayılcılığının temel araçlarından biri durumunda olan misyoner okulları Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren faaliyet göstermeye başlamıştır.⁶ Diğer devletler gibi İngiltere de bu yolla Osmanlı Devleti'ndeki gayr-i Müslim unsurlara ulaşma ve onları bahane ederek Devletimizin içişlerine karışmaya başlamıştır. Nitekim 1840 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan misyonerlerin faaliyetlerinin genişlediğini görmekteyiz. İngiltere'nin Osmanlı üzerindeki siyasetini Protestanlık mezhebi üzerinden yapmasının altında yatan sebep o dönemde Rusya'nın Ortodoksluğu, Fransa'nın ise Katolikliği söz konusu kendi mezheplerini buradaki Ermenilere kabul

⁶ Erdal İLTER," Ermeni Meselesi'nin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü", **OTAM**, S. 6, Ankara, 1995, s. 160.

ettirmek suretiyle burada kendi cemaatlerini oluşturan bu devletler söz konusu cemaatleri himaye altına alıp, onlar için Osmanlıdan yeni haklar kopararak tabanlarını olabildiğince genişletmeye çalışıyorlardı. İşte böyle bir rekabet ortamında İngiltere diğer ülkelerin önüne geçebilmek için faaliyetlerini eğitim kurumları açmak suretiyle genişletme yoluna gitmiştir. Bu amaca hizmet eden kurumlardan biri de 1840 yılında Kudüs'te kurulmuş Protestan Lisesi olmuştur. İngiltere, 1846 yılında İstanbul'da bir Protestan Cemaati İdare Heyeti teşekkül ettirmiştir⁷. Ayrıca, İngiltere Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ermenileri Protestanlık çatısı altında daha kolay toplamak için 1856 Islahat Fermanına din değiştirme özgürlüğü getiren bir madde koydurmağı başarmıştır. İngiltere'nin buradaki asıl amacı Rusya'nın Ermeniler üzerinde gittikçe artan nüfusunun önüne geçmek ve İngiltere yanlısı Protestan Ermenilerin sayısını olabildiğince artırmaktır. Bu hedefini gerçekleştirmekle İngiltere, Osmanlı sınırları içindeki doğal zenginlikleri ve İran, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'ya giden yolları ele geçirme doğrultusunda önemli bir yerel müttefik kazanacaktı. İngiltere bu müttefiklerini kullanarak, o dönemde içinde bulunduğu ekonomik sorunlardan da kurtulma imkânı da bulacaktı. Ermeni sorununda İngilizlerin davranış biçimi, Ermenileri değil, yalnızca kendi çıkarlarını korumak amacına yönelmiş bulunuyordu. Zaten, İngiltere Kıbrıs Antlaşmasını da bu amaçla imzalamıştı. Doğu Anadolu kendisi için çok önemliydi. Trabzon, Erzurum ve Doğu Beyazıt aracılığıyla Karadeniz'i İran'a bağlayan ticaret yolu, bu sırada önem kazanmıştı. 1840 yılından itibaren Manchester'da yerleşen Ermeniler, İngiltere tezgâhlarının dokuduğu pamuklu kumaşları bu yoldan İran'a ve Orta Asya'ya gönderiyorlardı. 1870 yılından sonra İngiltere'de artmaya başlayan mamul pamuklu stokları büyük bir ekonomik bunalım yaratma yolundaydı. Bunlar hızla erimez ve yeni imalat için Pazar bulunmazsa, birçok imalathanenin kapanması, iflasların birbirini izlemesi ve büyük bir işsiz kitlesinin devletin başına bela olması işten bile değildi. Bu ticaret yolları stokların eritilmesi için tek kanaldı"⁸.

İngiltere, Ermeni Meselesi'ne müdahale etmek ve onu kendi lehine yönlendirmekle hem Rusya'nın elinden önemli bir kozu almış, hem de Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışabilmek için yeni ve önemli bir bahane bulmuş olacaktır. Çünkü Ermenilerle ilk ilgilenen ve onları kendi çıkarları için ilk kullanan devlet Çarlık

⁷ Esat URAS, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara , 1950 , s.156.

⁸ Mithat SERTOĞLU, "Türkiye'de Ermeni Meselesi", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.4,s.25-26.

Rusyası olmuştur. Oysa bu durum İngiltere'nin Akdeniz'deki, Ortadoğu'daki sömürgeleri için ileride tehdit yaratabilecek bir durum oluşturabilirdi.

Ayrıca Rusya, Balkanlar'da Sırp ve Slavları kullandığı gibi, Anadolu'da ve Kafkaslarda Ermenileri kullanarak sıcak denizlere inmeye çalışmıştır. İşte Rusya'nın bu amaçları karşısında tedirginliğe düşen İngiltere, Rusya'nın elinden bu kozu almak için Ermeni Meselesi'nde yerini almıştır. Böylece iki emperyalist devletin nüfuz mücadelesi neticesinde Ermeni Meselesi ortaya çıkmaya başlamıştır. İngiltere böylece, batıda Balkanlı ulusları, doğuda ise Ermenileri kullanarak Basra Körfezi ve Akdeniz'e inmek isteyen Rusya ile kendi nüfuz bölgesi arasında tampon bir Ermeni devleti kurdurarak, Ruslarla Ermenileri çarpıştırmak istiyordu. Aslında her iki devletin de amacı, Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmasına yardımcı olmak adı altında, onları kendi nüfuzları altına alarak kullanmaktır⁹.

İngiltere'nin Ermenilere ve Ermeni Meselesi'ne bakış açısını, yukarıdaki ifadeleri de teyit eden şu hadise açıklıkla ortaya koymaktadır. İngilizlerin 1918 Eylül'ünde Bakü'yü boşalttıkları haberiyle beraber, Ermenilerin hıyanetiyle alakalı haberlerin de çıkması üzerine İngiliz propaganda hizmetleri bu haberleri tesirsiz kılabilmek için faaliyete geçmiştir. Bu tarihlerde İngiliz propaganda teşkilatında çalışan A.J. Toynbee şu enteresan durumu kaleme almıştır:

Yukarıdaki haberleri kastederek; “Ermenilerin kredisini düşürmek, Türk aleyhtarlığı davasını zayıflatmak demektir. Türk'ün, başı felaketten kurtulmayan, asil bir insan olduğu itikadını öldürmek çok güç olmuştur. Bu durum bu itikadı canlandıracak ve Ermenilerin olduğu kadar Siyonistlerle Arapların prestijine de zarar verecektir. Türklerin Ermenilere yaptığı muamele, Türk meselesinin radikal şekilde hallini ülkede ve hariçte kamuoylarına kabul ettirmek için Majesteleri Hükümetinin elindeki en büyük sermayedir”¹⁰, demektedir.

Görüldüğü gibi, İngiltere, Ermeni Meselesi ile *Türk Meselesini*, yani Şark Meselesini de kökünden halletmek; Türk Devleti'nin varlığına son verdiği gibi, onun kurucusu ve esas unsuru olan Türk milletinin o coğrafyadaki hayat hakkını da ortadan kaldırmak için gerekli kamuoyu desteğini sağlama peşinde olmuştur. İngiltere'nin amacı Ermenilere samimi olarak sahip çıkmak olsaydı, İsveçli Oden Hedin'in yazdığı

⁹ Mehmet KOCAOĞLU, “Millet-i Sadıka'dan Ermeni Mezalimine”, *Avrasya Dosyası* , C. 2, S.4, Sonbahar 1995-1996,s.114.

¹⁰ Kâmuran GÜRÜN, *a.g.e.*, s.47.

gibi,”Şayet 380 milyon insanı himaye altında tutan, küçük ülkelerin koruyucusu bir ülke, gerçekten insan haklarını korumayı düşünüyorsa, buna, Türkiye'den çok daha kötü şartların hüküm sürdüğü müttefiki Rusya'dan başlaması uygun olurdu”¹¹ kanaatindeyiz.

İngiltere'nin samimiyetsizliği, esas Ermenistan'ı işgali altında tutan, diğer bütün toplumlara yaptığı gibi Ermenilere de zulmeden Çarlık Rusya'sına ses çıkarmayıp, hatta zaman zaman işbirliği yapıp, Osmanlı ülkesinde huzur içerisinde yaşayan Ermeni azınlığın güya haklarını savunmaya kalkmasından anlaşılmaktadır.

1.2.2. Rusya

Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkmasında rol oynayan bir diğer devlet de Rusya'dır. Rusya, Çar Deli Petro'dan itibaren, bir dünya devleti olabilmek için sıcak denizlere inmek, İngiltere, Fransa gibi devrin güçlü devletleri ile yarışabilmek için politikalar geliştirmeye ve uygulamaya başlamıştır. Rusya'nın bu dönemdeki politikasını daha iyi anlamak için söz konusu vasiyetnamenin 9. ve 11. maddelerine değinmekte yarar vardır:

“Madde 9: Mümkün olduğunca İstanbul ve Hindistan'a yaklaşmak gerek. Bunlara egemen olan güç, tüm dünyaya da egemen olacaktır. Sürekli olarak bazen Türklerle, bazen de Perslerle (İranlılar) savaşa girmeli. Karadeniz üzerinde üsler kurmalı ve yavaşyavaş bu denizin tümüne egemen olunmalı. Hızla İran'ın zayıflaması sağlanmalı. Bu suretle, Basra Körfezine inmeli. Suriye ile ilişki kurup, Levant (Doğu) ticaretini önceden olduğu gibi ele almalı, dünyanın ambarı Hindistan'a doğru inilip oraya varıldıktan sonra, İngiltere'nin adalarına yaklaşmış olunur. Madde 11: Avusturya ile ilgilenip, Türkleri Avrupa'dan atmalarına yardımcı olmak ve onun İstanbul üzerinde oluşabilecek isteklerine gem vurmak gerek. Bunun için de Avrupa'nın başka devletleri ile aralarında bir savaş çıkartmak, ya da kendisine daha sonra geri alınabilecek bir savaş fetih payı, ganimet vermeli.”I. Petro bu hedeflerine ulaşmak için sık sık Ermenilerden faydalanmıştır ve hatta onların gelip Rusya'ya yerleşmeleri için davetler çıkarmıştır. Nitekim, İran'da yaşayan bir çok Ermeni bu davetlere uyarak Rusya'ya göç etmiştir. Rusya, Türklere karşı Ermenileri açık bir şekilde 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı zamanı, II. Katerina döneminde kullanmaya başlanmıştır. Savaş

¹¹ Kâmuran GÜRÜN, *age*, s. 210.

zaman zaman II. Katerina Ermenileri, Ermenistan Krallığı kurma vaadiyle cesaretlendirerek, kendi safına çekme politikası izlemiştir.

Ancak, bütün bu politikaların hedefleri Osmanlı Devleti'nin, Türk dünyasının aleyhine olmuştur¹². Rusya, bir taraftan bulunduğu coğrafyada topraklarını genişletirken, diğer taraftan Boğazlar, Doğu Anadolu ve Balkanlar yoluyla sıcak denizlere inmeye çalışmıştır. Oysa bu yolların hepsi Osmanlı Devleti'ni alakadar etmektedir.

İşte Ermeni Meselesi bu politikanın bir parçasıdır. Daha doğrusu, Rusya, Ermeni Meselesi'ni bu politikasının önemli bir kısmını hayata geçirebilmek için kullanmayı plânlamıştır. Tabi ki burada şu soru akla gelmektedir. Rusya, niçin ısrarla Doğu Anadolu ve dolayısıyla Ermenileri kendi politikasının tahakkuku için vazgeçilmez olarak görmüştür?

Çünkü Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkmasında, siyasî konjonktürün Ermenilerden istifadeyi gerekli kılmasının büyük payı olmuştur. Hakikaten, Berlin Kongresi'nden sonra artık Balkanların hemen hemen tamamı Osmanlı Devleti'nden ayrılacak ve bu topraklar, Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için bahane olarak kullanılabilecek yerler olmaktan çıkacaktır. Ayrıca Rusya, sıcak denizlereirmek için Balkanların kendisine bir geçit olamayacağını, istiklallerini kazanmalarını fiilen temin ettiği bu yeni devletlerin kendisine minnet duygularıyla bağlı kalmadıklarını görmüştür. Bunun için Rusya'nın sıcak denizlereirmek için yegane yolu Boğazlar ve Kafkaslar-Doğu Anadolu kalmıştır. Doğu Anadolu'da da Ermenilerden faydalanmayı düşünmüştür¹³.

Rusya'nın Kafkaslar ve Doğu Anadolu'daki Ermenilerle ilgilenmesi Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın Türkiye'deki Hristiyanların üzerinde söz sahibi olması üzerine hız kazanmıştır¹⁴. Bu tarihten itibaren Rusya, bölgeye düzenli olarak Ermenileri naklederek bugünkü Ermenistan'ın temelini atmış ve böylece Osmanlı ile sınırında tampon bölge yaratmıştır. Rusya'nın Ermenileri vaatlerle kendi taraflarına çekme politikaları çoğu zaman işe yaramıştır. Örneğin, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı

¹² Ahmet GÜNDÜZ, "Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması ve Osmanlı Devletine Yapılan Türk Göçleri", **T.D.A.D.**, S.161, İstanbul, 2006, s.71-83.

¹³ Kamuran GÜRÜN, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁴ Azmi SÜSLÜ, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Ankara, 1990, s.24.

sırasında çok sayıda Ermeni Osmanlı Devletine ihanet ederek Rus ordusu saflarına geçmiş ve Erzurum'un Ruslara teslim olmasında etkili olmuşlardır¹⁵

Ermeniler üzerinde daha sistemli çalışmak için Rusya 1816 yılında Moskova'da "Ermeni Şark Dilleri Enstitüsü"nü açmış ve 1828 yılında İran'la yaptığı savaştan zaferle çıkmasının ardından imzalanan Türkmençay Antlaşması ile sınırları içine kattığı Revan ve Nahçıvan Hanlıklarını birleştirerek Ermeni vilayetini kurmuştur¹⁶.

Gerek 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, gerekse 1829 Edirne Antlaşması ile Osmanlı ülkesindeki Ortodoks Hristiyanlar üzerinde söz sahibi olan Rusya hem bu yolla, hem de savaşlarda genellikle Kafkasları ve Doğu Anadolu'nun bir kısmını sık sık işgal etmeye başladığı için oralardaki Ermeniler üzerinde propaganda uygulayarak bu meselenin çıkmasını sağlamaya çalışmıştır.

Rusya'nın Ermeniler üzerindeki tesirleri ve tahrikleri 93 Harbi ile iyice artmıştır. Ayastafanos Antlaşması'nın 16.maddesi, Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne şu şekilde kabul ettirilmiştir: "Osmanlı Devleti, Ermenilerin yerleşmiş oldukları eyaletlerde bölge menfaatlerinin gerektirdiği ıslahat ve tensikatı vakit kaybetmeksizin icra edeceğini ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlere karşı emniyetlerini koruyacağını taahhüt eder¹⁷. Rusların Ermenileri kendi menfaatleri için bir maşa gibi kullandığı ve bilâhare de kullanmaya devam edeceği hâdiselerin dönüm noktası bu devre kabul edilir. Bilhassa Rusya'da yetişen Ermeni gençleri, Rusların rehberliğinde kurdukları sivil çeteler ile Kafkas ve Doğu Anadolu Türklerinin unutamayacakları korkunç katliamlar icra etmişlerdir"¹⁸

Rusya başta olmak üzere, dış güçler bu ve benzeri maddeleri bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine daha sık ve daha şiddetli olarak müdahalelerini devam ettirmişlerdir. Osmanlı Devleti, iyi niyetle ıslahat yapmaya başladığı zaman da yine bu devletler Devletimizin bu gayretlerini baltalamak, başarısız kılmak için yerli unsurları da kullanmak suretiyle harekete geçmişlerdir.

Bir araştırmacının da ifade ettiği gibi; "Ermeniler tarihin hiçbir döneminde gerçek anlamda bağımsız bir siyasî teşkilâtlanmaya sahip olamamışlardır... Bu sebeple Ermeniler sürekli olarak başka devletlerin himayesinde yaşamış bir topluluk olarak

¹⁵ Yusuf HALAÇOĞLU, "Ermeni Meselesiyle İlgili Birkaç Rus Kaynağı", **Yeni Türkiye Dergisi** **Ermeni Sorunu Özel Sayısı**, S.38, Ankara (Mart-Nisan), 2001, s.735.

¹⁶ Kazım KARBEKİR, **Ermeni Meselesi**, 2. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 127.

¹⁷ Enver Ziya KARAL, **Osmanlı Tarihi**, C.VII, TTK, Ankara, 1983, s.129.

¹⁸ Mehmet SARAY, **Türk-Rus Münasebetleri'nin Bir Analizi**, MEB Yayınları, İstanbul, 1998, s. 166.

değerlendirilebilir. Başka toplumlarla olan beraberliklerinde de azınlık olmaktan kurtulamamışlardır”¹⁹. Hal böyle olduğu halde, 93 Harbi ve sonrası gelişmelerden iyice cesaretlenmişlerdir. Başta Rusya olmak üzere, Osmanlı Devleti üzerinde birtakım emelleri olan dış güçlerin tahriklerine kapılmışlardır. Ermeniler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni devleti kurma hayaliyle, kendilerini Bizans'ın asimilasyonundan kurtarıp, kültürlerini, dinlerini yaşamalarını sağlayan, Türk Milleti'ne ve Devleti'ne karşı haince ve gaddarca davranmışlardır.

Bu tutumlarını, yine kendilerinin çoğunlukta oldukları asıl Ermenistan'ı kendi işgali altında tutan Rusya'nın teşvik ve kışkırtmaları ile I. Dünya Savaşı yıllarında da devam ettirmişlerdir. Rusya'nın ve diğer Batılı devletlerin kendilerini maşa olarak kullandıklarını anlamamışlardır. Şu ifadeler, hem önemli bir hakikati, hem de Rusya'nın nasıl iki yüzlü bir politika takip ettiğini göstermektedir:

Erzurum olayları sırasında oradaki Rusya konsolosu, Vali Semih Bey'i ziyarete gelmiş ve “böyle asi bir halkı Rusya'da olsa mutlaka kırarlar” 20 demiştir. Bu, hakikatin ifadesidir. Ancak, aynı konsolos kendisiyle görüşen Ermeni komitecilerine de “Türkiye gibi vahşi bir hükümetin idaresi altında yaşamağa değmez” demiştir. Bu da Rusya'nın politikasını, samimiyetini göstermesi açısından önemlidir.

1.2.3. Fransa

Ermeni Meselesi'nin çıkmasında ve Ermeni olaylarında Rusya veya İngiltere kadar olmasa da Fransa'nın rolü de vardır. 1853 Kırım Savaşı ve 1856 Paris Konferansı'nda Rusya'nın emellerine, İngiltere ve Fransa'nın da askerî ve diplomatik baskılarıyla son verilmişse de bu defa da Ermeniler üzerindeki tahrikler bu üç Devlet arasında bir rekabete dönüşmüştür ²¹.

Fransa ile Osmanlı arasındaki ilişkiler çok eskilere dayanmakta olup, bu ilişkilerde Osmanlı Ermenilerinin özel bir yeri olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa, kendilerine çok önemli ayrıcalıklar sağlayan kapitülasyonlar elde etmiş ve zamanla bu ayrıcalıklarını Osmanlıyı parçalama ve zenginliklerine sahip olma doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Fransa, bu hedefinde en büyük fırsatı 1604 yılında kapitülasyonlarda yapılan değişikliklerle yakalamıştır. Fransa, bu dönemde

¹⁹ Hayri MUTLUÇAÇ, *İzmir Ermeni İhtilâl Komitesi ve Terör*, İstanbul , 1986, s.6.

²⁰ Altan DELİORMAN, *Türklere Karşı Ermeni Komiteleri*, İstanbul , 1980, s. 26.

²¹ Azmi SÜSLÜ, *a.g.e*, s. 25.

yapılan değişikliklerle Katolik Ermenileri resmen himayesi altına almış, bu da onlara istediklerinde kendi amaçları doğrultusunda Ermenileri kullanma olanağı sağlamıştır. Osmanlı yönetimi ile Ermeniler arasındaki ilişkiler, Fransa'nın tahribatı öncesinde şaşılacak derecede iyiydi. Hatta Napolyon Bonapart Akka yenilgisini sindiremeyip Osmanlı'dan intikam almayı planladığında ve bu amaçla Katolik Ermeniler arasında isyan çıkarma düşüncesine kapıldığında, bu konu ile ilgili Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Sebastiani'nin Napolyon'a önerisi kısaca şöyle olmuştur:

“Ermeniler hayatlarından o kadar memnundurlar ki, buna imkân yoktur”.

Ancak, zamanla Fransız Katolik misyonerlerinin Osmanlı içerisindeki çalışmaları sonucu bu durum tersine değişmiş ve Fransa tarafından verilen bağımsız devlet vaadiyle Ermeni azınlık Türklere karşı düşman kesilmiştir. Fransa'nın Osmanlı üzerinde oynadığı oyunlar kimi zamanlar Fransız basınında da yerini almıştır. Katolik papazların yönetiminde bulunan ve Paris'te on beş günde bir yayımlanan “La Terre Saint'e” (Kutsal Yerler) adlı gazetenin 1875-1878 yıllarında basılmış sayılarında, misyonerlerin Anadolu'daki faaliyetleri hakkında geniş bilgilere yer verilmiş olup, Fransa'nın Papalıkla işbirliği yaparak, Türkiye'deki Katolik Ermenileri nasıl desteklediği, nasıl tahrik ettiği anlatılmıştır²².

Ermenistan, Bulgaristan ve Yunanistan gibi tabii hudutlarla çevrili, birleşik bir halk kitlesiyle tarif ve sınırlanmış bir yer değildir. Ermeniler Türkiye'nin her köşesine dağılmış bulunuyorlar. Asıl Ermenistan denilen yerlerde de İslam halkları ile karışmış bulunuyorlardı Buna, Ermenistan'ın Türkiye, İran ve Rusya arasında parçalanmış olduğunu da ilave ediniz. Beklenmeyen bir savaş sonucunda, eğer Avrupa, bir Ermenistan kurulmasını teklif etmiş olsa, yeni hükümetin yerini tayin ve tespit hemen hemen imkânsızdır.

Aynı zorluk, yarı bağımsız bir il kurulmasında da söz konusudur. Ermenistan nerede başlayıp nerede bitiyor? O halde Ermeni sorunu için bir hal çaresi, bir sonuç mümkün değildir. Peki, bu durumun farkında olan Fransa, Ermenileri örgütleyip Osmanlı'ya karşı neden kışkırtıyordu? Bu sorunun tek bir yanıtı vardı. Sadece kendi menfaatleri için.

²² Dündar AYDIN, **Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkmasında Fransa'nın Rolü**, Ankara,1985, s.288-299.

Fransa, diğer Avrupalı devletler ve Amerika ile beraber misyonerlik faaliyetleriyle Ermeni Meselesi'nde rol oynamıştır²³.

I. Dünya Savaşı sonunda Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmını ve Çukurova'yı işgal eden Fransa, daha önce Türk Milletine ve Devleti'ne karşı suç işleyerek Lübnan taraflarına kaçan Ermeni katillerini işgal ettiği ve güvenliği kendisinin teminatı altında olması gereken Türk beldelerine getirmiştir. Fransız ordusu ile beraber bölgeye gelen Ermeni çeteleri, Türklere karşı katliam ve soygun hareketlerine girişmişlerdir²⁴. 1970'li yıllarda tıpkı Rusya'nın yaptığı gibi Ermeni terörüne her türlü desteği vermiştir. Aynı Fransa, dedelerini I. Dünya Savaşı sonlarında Ermenilere katlettirdiği bölge insanının bugün güya haklarını savunmaya soyunmaktadır.

Bu bir devlet için, medenî olduğunu iddia eden bir millet için yüz kızartıcı misallere Fransa'nın Kuzey Afrika ülkelerinde yaptıklarını da ilave etmek lâzımdır. Kendi anavatanlarında, XX. yüzyılın ortasında bağımsız olmak isteyen yüz binlerce Cezayirli, Tunuslu, Fransa tarafından katledilmiştir. O zaman, Fransa'nın Ermeni Meselesi'ndeki rolünü, iyi niyetlerle bir toplumun bağımsızlığını savunmak gibi değerlendirmek mümkün değildir. O da, tıpkı diğerleri gibi, Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarını tahakkuk ettirebilmek için Ermenileri vasıta olarak, piyon olarak kullanma yoluna gitmiştir.

1.2.4. ABD

Amerikan-Türk ilişkilerinin resmi başlangıç tarihi 1830 yılının Mayıs ayına rastlamaktadır. O tarihte ABD ve Osmanlı Devleti arasında imzalanmış Ticaret Antlaşması ile ABD, Osmanlı sınırları içerisinde en çok kayırlan ülke (the most favored nation) statüsü almış ve tüm ticari imkânlardan yararlanma şansı bulmuştur. Bunun devamı olarak 1831 yılında, İstanbul'da iki Amerikan temsilciliği kurulmuştur. Amerika'nın Osmanlı üzerindeki politikasına baktığımızda bunun yukarıda bahsi geçen diğer devletlerin politikalarından hiç de farklı olmadığını görüyoruz. Yani Amerika'nın asıl amacı zengin pazarların ve kaynakların bulunduğu Asya'ya açılmak olmuştur. Bu yolda Anadolu'nun etki altına alınması hedefindeki ilk basamağı oluşturmuştur. Bunun

²³ Mehmet HOCAOĞLU, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler*, İstanbul , 1976, s. 122.

²⁴ Yaşar AKBIYIK, *Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)*, Kültür Bakanlığı, Ankara , 1990, s. 228.

bir sonucudur ki, Amerika ilk misyonerlerini 1820'lerden itibaren Anadolu'ya göndermiştir. Misyoner faaliyetleri açısından Türkiye'yi, Asya'nın anahtarı gibi gören Amerika'nın, Anadolu üzerindeki politikasını bu doğrultuda yürütmesinin nedeni 1823 yılında yürürlüğe koyduğu Monroe Doktrini olmuştur. Bilindiği gibi, Amerika bu doktrinle yayılcılık politikasını bırakarak kendi içine kapanma politikasını benimsemiştir. Dolayısıyla da bu Doktrini çiğnememenin en kolay yolu yayılcılık faaliyetlerini misyonerler eliyle yürütmektir. Amerika 1830 yılına kadar bu misyoner faaliyetlerini İngiliz Büyükelçilikleri vasıtasıyla yürütmüş, bu tarihten sonra ise bunu yapılan antlaşmayla, ticari faaliyetler şeklinde uygulamaya koymuştur. Yapılan ticari antlaşmanın üçüncü maddesi Ermeniler açısından çok önemli bir fırsat yaratmıştır.

Bu madde ile Amerikan tüccarları Türkiye'de simsarlar kullanma hakkına sahip olmuş ve bu simsarların her millettten olması koşulu ile de ABD tarafından Türkiye Ermenileri işin içerisine dâhil edilmiştir.

1800'lerden itibaren Amerikan tüccar, maceracı ve misyonerleri dünyanın dört bir yanında olduğu gibi Osmanlı topraklarında da önemli rol oynamışlardır²⁵.

Amerikalı misyonerler Türkiye'deki faaliyet alanlarını üç bölgeye ayırmışlardır: Doğu, Batı ve Orta Anadolu. Her bir misyonda eğitim, sağlık, kadınlar arası Hristiyanlaştırma programı, erkekler arası Hristiyanlaştırma programı, yayın ve Ermeni-Müslüman ilişkilerini içeren altı dalda görev yaptıkları²⁶ anlaşılmaktadır.

Tabi ki bu misyonerlerin ilk ilişkileri Osmanlı Ermenileri ile olmuştur. 1830 yılında Osmanlı Devleti ile Amerika arasında imzalanan ticaret anlaşması²⁷, Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerini artırmıştır. Misyoner merkezlerinin, Ermenilerin bulunduğu yerlere yayıldığı görülmektedir. Şöyle ki, 1820'de ilk merkez olan İzmir, 1831'de İstanbul, 1839'da Trabzon ve Erzurum, 1847'de Kayseri, Maraş, Urfa, 1855'te Harput, 1859'da Tarsus, Sivas, 1873'te Van merkezleri²⁸ izlemiştir.

Ermenilerin millî şuurla ve Hristiyanlık taassubuyla yetiştirilmeleri Amerikan misyonerlerinin ilk amacı olmuştur. Bu misyonerlerin en büyük başarısı Robert Koleji'nin açılmasından sonra görülmüştür. İstanbul'daki kolej, Cyrus Hamlin tarafından

²⁵ Mehmet KOCAOĞLU, "Millet-i Sadıka'dan Ermeni Mezalimine", *Avrasya Dosyası*, C. 2, S. 4, Sonbahar 1995-1996, s.114.

²⁶ Seçil AKGÜN, "Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi (1820-1914)", *Türk Tarih Kongresi*, C.V, 22-26 Eylül 1986, s. 2124.

³⁷ Yusuf HALAÇOĞLU, *a.g.e.*, s.25.

²⁸ Seçil AKGÜN, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara, 1989, s. 5.

kurulmuştur. İlk öğrencileri Ermeni ve Bulgar gençlerinden oluşmuştur. Bu kolejdən mezun olanlar, zamanla ünlü komitacı liderler haline gelmişlerdir. Daha ziyade Ermenilerin bulundukları yerlerde kurulan bu misyonerlik teşkilâtlarındaki öğretmenler bir taraftan Ermeni gençlerini azgın bir Türk düşmanı yetiştirirken, diğer taraftan da onlara silâh yapmasını öğretmişlerdir²⁹. Amerikalı misyonerler faaliyetlerini Anadolu’da o kadar genişletmişlerdi ki, örneğin 1840’larda sadece Suriye’de kutsal kitap basımı ve dağıtımının yıllık 6.000.000 sayfanın üzerine çıktığı bilinmektedir. XIX.yy’ın sonlarına doğru Amerikan misyonerleri bölücü faaliyetlerini daha açık bir şekilde sürdürmeye başlamışlardır. Bu dönemde, kurdukları okullar, misyon evleri, hastaneler ve hayır kuruluşları, Ermenileri ayaklanmaya, isyan ve savaşmaya hazırlayacak merkezlere çevrilmiş, silah ve cephane depoları haline gelmişti. Özellikle dini duyguları körükleyerek, kutsal bir savaş havası yaratmaya çaba harcayan Amerikan misyonerler din duygusunu, kin ve nefret duygularını artırmaya yönelik bir araç olarak, İngiliz, Fransız ve Ruslara nazaran, daha acımasızca kullanmışlardır. Amerika’nın yürüttüğü bu siyaset Anadolu’dan pay koparmak isteyen diğer devletleri bile rahatsız etmiştir³⁰

Bu faaliyetler karşısında Osmanlı idaresinin tavrı nasıldı? Bir araştırmacıya göre; “Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerini kısıtlamak bir yana, onlara her türlü kolaylıklar bile sağlanıyordu. Nedeni de, öbür emperyalist Avrupa ülkelerinin yanında tarafsızlığına inandığı Amerika’nın güvencesine sığınmakta olmasıydı. Amerika’nın kendi topraklarında emperyalist bir emeli olmadığına inanıyordu. Bu yakınlık, özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra daha da gelişti..Amerikalı misyonerlerin kurmak istedikleri eğitim kurumlarına kolaylıklar sağlanmış, arazi alımı, bina vs. gibi işlevlerde bir engellemeye gidilmemiştir. Onlar da Protestan kilisesinden sağladıkları büyük maddî destekle Türkiye’nin en ücra köşelerinde bile ilkin ilkokul düzeyinde başlattıkları okullarını kuruyorlardı”³¹. Burada dikkat çeken bir hususa işaret etmekte fayda vardır:

²⁹ Altan DELİORMAN, **a.g.e**, s. 20; Mehmet HOCAOĞLU, **a.g.e**, s. 122; Azmi SÜSLÜ, **a.g.e**, s. 29.

³⁰ Fahir ARMAOĞLU, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, 1991, s.5; Ergünöz AKÇORA, **Van Ve Çevresinde Ermeni İsyanları (1896-1916)**, s.93-96.

³¹ Seçil AĞÜN, **Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesi’nde Rolü**, s. 7, Sentyar HÜSEYİNOV, “Tarihte Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermeni Sorunu”(Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara, 2004, s.24-25.

Ermeni Meselesi'nin çıkmasında İngiltere ve Rusya'dan sonra en büyük paya Amerika sahiptir. Aynı zamanda, Ermenileri, en az söz konusu iki devlet kadar kendi emperyalist amaçları için kullanan da Amerika'dır. Oysa, yukarıda bir araştırmacının ifade ettiği dönemde de, I. Dünya Harbi sonunda da bir kısım aydınımız, Avrupa ve Rus emperyalizmi karşısında Amerika'ya umut bağlamışlardır.

Amerika'nın, Ermeni Meselesi'nde bırakınız Osmanlı Devleti'nin yanında olmayı, tarafsız dahi olmadığını yine kendi misyonerleri muhtelif vesilelerle ifade etmişlerdir: Bu misyonerlerden biri Seymour'dur. Seymour, Amerikalıların bulundukları ülkelerin kanunlarına uymak zorunda oldukları halde Osmanlı Devleti'ne karşı kendilerinin tavır aldıklarını, Ermenilere açıktan taraf olduklarını itiraf etmiştir. Cyrus Hamlin de," Ermeni sorununu Avrupa büyük devletlerinin yarattığı yapay bir gelişme olarak niteleyip konunun oluşmasında dışarıdan yönlendirilen Ermeni ihtilâl komitelerinin rolüne işaret etmiştir. Yargısını Ermeniler bu meselede oyuna geldiler", diye açıklamıştır³².

1.3. Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında Ermeni Kilisesinin Rolü

Ermeni tarihinde Kilisenin özel yerinin olduğu bir gerçektir. Bunun en önemli nedeni Ermenilerin her zaman Kilise ile yakın ilişki içinde olmaları ve din adamlarının etkisinde kalmış olmalarıdır. Kilise bu etkisini Ermeni sorununun ortaya çıkışında ustaca sergilemiştir. Batı ülkelerinin Ermeni nüfusu kışkırtmaya başladığı XIX.yy'ın ikinci yarısında Ermeni din adamlarının da ortalığı karıştırmak gibi bir misyonu üslendiği görülmüştür. Bu dönemde çıkan küçük tartışmaları bile siyasi boyutlara taşıyıp büyük problemler gibi Batı ülkelerine rapor etmek Kilisenin esas görevi olmuştur. Durum bunu gösteriyor ki, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından Rusların zaferle çıkması Ermeni hayalperestlerinde büyük ümitler uyandırmıştır. Çünkü daha savaş öncelerinde Osmanlı'ya sadakat yemini edenler savaş sonrası bu yeminlerini unutmışlardır.

17 Mart 1878 tarihinde Patrik Narses'in, İstanbul'da İngiltere Büyükelçisi Layard'ı ziyareti zamanı "Bir yıl önce Osmanlı idaresinden şikâyetimiz yoktu, ancak Rus zaferi şimdi durumu değiştirdi, Doğu'da bağımsız bir Ermenistan istiyoruz. Eğer

³² Seçil AKGÜN, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", OTAM, Sayı: 3, Ankara , 1992, s. 10.

siz yardım edemezseniz bunu gerçekleştirmek için Rusya'ya müracaat ederiz” , diye bir talepte bulunması bu durumu açık şekilde ortaya koymaktadır³³.

1.4. Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında Ermeni Komitelerinin Rolü

Ermeni Komiteleri Ermeni sorununu ortaya çıkışında önemli bir yer işgal etmiştir. Söz konusu Ermeni komite ve örgütlerini tarihi süreçler içerisinde incelediğimizde, ortak özelliklerinin birer ihtilal, isyan ve terör örgütleri oldukları görülmektedir. Genellikle merkezden yönetilen ve dar bir kadroyla kurulan bu örgütlerde, gizlilik esas olup, terör psikolojik harekâtın bir parçası, hatta aşaması olmuştur. Yani terör olayları, Ermeni komitelerinde sadece propaganda için değil aynı zamanda korku ve sindirme sağlamak amacıyla da başvurulmuş bir eylem türü olmuştur.

Ermeni komitelerinin bir başka ortak özelliği ise her zaman bir veya birçok ülkenin açık veya gizli desteğini arkalarına almalarıdır. Örgütlerin bu özelliği onlara, süreç içerisinde daha etkin faaliyet gösterme olanağı sağlamıştır. Ermeni sorununun ortaya çıkmasında büyük rolleri olan bu komitelerin en önemli ortak özelliği ise Türk ve Türkiye düşmanlığı olmuştur.

1.4.1. Armenekan Komitesi

Armenekan Komitesi Ermeniler tarafından, Türklere karşı faaliyetlerini organize bir şekilde yürütmek için, kurulmuş ilk siyasi örgüt olmuştur. 1885 yılında, Portakalyan'ın yetiştirmiş olduğu dokuz kişi tarafından kurulan ve “kan dökmeden hürriyet elde edilemez” sloganı ile faaliyetine başlayan bu örgüt Van'ı merkez olarak kullanmıştır. Örgütün, kendilerine yandaş toplamak maksadıyla Fransa'da “Armeniya” adlı gazete çıkardıkları bilinmektedir.

Armenekan Komitesi kendilerinin başlıca hedeflerini;

- Tüm Ermenileri bir arada toplamak,
- Bölücü ideolojiyi tabana yaymak,
- Silah ve para temin etmek,
- Örgüt üyelerine askeri eğitim vermek Ermenileri genel bir isyana hazırlamak şeklinde belirlemişlerdi. Bu hedefler doğrultusunda örgüt sık-sık Türk kolluk kuvvetlerine, köy ve kasabalara saldırmış, bir çok masum insanı katletmiştir.

³³Mehmet HOCAOĞLU, **a.g.e.**, s.181-182 ; Kamuran GÜRÜN, **a.g.e.** , s.106-107.

1.4.2. Hınçak Komitesi

Hınçak (huncak/hentchak) Ermenice çan sesi anlamına gelmektedir. Örgüt Rus uyruklu Ermenilerden Azateis (Avedis) Nazarbekyan, eşi Marian (Maro) Vardanyan ve Gabrid Kafiyan, Rulen Hamarad, Nikoli Martiyan, Mançaryan adlı dört öğrenci tarafından 1886 yılında İsviçre’de kurulmuştur. İdeolojik olarak Sosyalist, Marksist olan örgüt üyeleri faaliyetlerini daha kolay sürdürmek ve kamuoyu oluşturmak için bir de Hınçak adlı gazete çıkarmıştır. Hınçak gazetesini çıkarmadan önce Nazarbekyan, kendi devrimci yazılarını Fransa’da, Portakalyan’ın yönetiminde çıkarılan ve Armenekan Komitesine bağlı “Armenia” gazetesinde yayınlamıştır. Hınçak Örgütünün başlıca hedefi üç devlet (Osmanlı, İran, Rusya) üzerinde iddia ettikleri “topraklarını” azat ederek “Büyük Ermenistan”ı kurmaktır.³⁴

Portakalyan, Armenia gazetesinin temel amacının Ermeni tüccarlar ile çeşitli ülkeler arasındaki ticarî ilişkilerin geliştirilmesi olduğunu belirterek gazetenin çıkarılış amacının ticarî bir nedene bağlı olduğunu açıklamıştı. Ancak, bu gazete kısa bir süre içerisinde, Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde okuyan Kafkasyalı Ermeni öğrencilerin devrimci ve bağımsızlık gibi fikirlerinin işlendiği bir yayın organı haline geldi. Gazetede yayınlanan ve devrim fikrini işleyen yazıların büyük bir kısmı Türkiye ile ilgili olmakla beraber Rusya Ermenileri hakkında da ihtilalci düşünceleri destekleyen yazılar yayınlanıyordu. Armenia gazetesinde Türkiye ve Rusya ile ilgili yayınlanan bu yazılar sonucunda gazetenin Türkiye’ye girişi 1885 yılının Ağustos ayında yasak edilmişse de gizli olarak gelmeye devam etmiştir. Ayrıca 1886 yılında da bu gazetenin Rusya’ya girmesi yasaklandı. Armeniya gazetesinin Türkiye ve Rusya’ya girişinin yasaklanmasının akabinde, gazetede daha cesur ve açık düşünceler ifade edilmeye başlandı; gazetede yayınlanan yazılarda artık konuşmaktan çok iş yapılması ve üyelerinin Türkiye’ye gidip orada devrimci düşünceleri hayata geçirecek “İhtilalci bir cemiyetin” kurulması gerektiği ifade edilmeye başlanmıştı.

Kurulması düşünülen bu cemiyetin başına geçmesi için Portakalyan’a bir teklif götürüldü, ancak Portakalyan bu teklifi kabul etmeyerek geri çevirdi. Portakalyan’ın

³⁴Kamuran GÜRÜN, *a.g.e.* , s.131-133 ;Osman URAS, *a.g.e.* ,s.441; Muammer DEMİREL, **Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918)** , Ankara ,1996,s.49-50.

böyle bir teklifi geri çevirmesi Kafkasyalı Ermeni öğrenciler arasında büyük bir şaşkınlık yarattı. Öğrenciler bu şaşkınlıklarını bir süre üzerinden atamadılar.

Ancak, bir müddet sonra Paris ve Montpellier'den Cenevre'ye gelen bu Ermeni öğrenciler, burada Portakalyan'ın iştirak etmediği bir cemiyeti kurmayı kararlaştırdılar. Böylece, Hınçak Komitesi, Batı Avrupa üniversitelerinde öğrenim görmek üzere gitmiş olan Rus uyruklu Ermeni öğrenciler tarafından İsviçre'nin Cenevre şehrinde 1887 yılının Ağustos ayında kurulmuş oldu.

Komitenin kurucuları arasında Avetis Nazarbekyan, Maro Nazarbekyan, Ruben Hanzat gibi isimler bulunmaktadır. Bu kişiler kurdukları cemiyetin programını hazırladıktan sonra, kendilerine ait bir yayın organı üzerinde çalışmaya başladılar. Ancak, Cenevre'de Ermenice baskı harfleri bulunmamaktaydı. Bu Ermenice baskı harflerinin Viyana veya Venedik'ten getirtilmesi gerekiyordu, ancak cemiyetin yeterince parası bulunmamaktaydı. Bu nedenle Cenevre'de ilk kez bir Kafkas gecesi düzenlediler ve bu gecedен elde ettikleri parayla da Ermeni baskı harfleri sipariş edildi.

Sipariş verilen harfler gelinceye kadar geçen sürede ise cemiyet üyeleri, Rus matbaasına giderek burada baskı işlemlerini öğrendiler. Çıkaracakları gazetenin adını da Hınçak olarak koydular. Bu sırada, G. Karacayan cemiyetten ayrıldığı için cemiyetin üyeleri sadece 5 kişi kalmıştı. Hınçak Gazetesinin ilk sayısı 1887 yılının Kasım ayında, ikinci sayısı ise 1888 yılının Ocak ayında yayınlandı. Hınçak Cemiyeti'nin temel amacının ise öncelikle Osmanlı Devleti içerisindeki Ermenilerin bağımsızlığını sağlamak, daha sonra ise Rus ve İran Ermenilerini de içine alan bağımsız bir Ermenistan kurmak olduğu anlaşılmaktadır.

Cemiyet, Osmanlı Devleti içerisinde ilk faaliyet alanı olarak Trabzon şehrini seçti: 1890 yılının Ocak ayının ilk günlerinde Ermeni okulunda öğretmen olarak çalışmak üzere ilk Hınçak grubu Trabzon'a geldi. Hınçak üyelerinin Trabzon'a gelmeleriyle birlikte, bu şehir, Cemiyetin Erzurum, Karadeniz Bölgesi ve İstanbul'da teşkilatlanması için bir merkez durumuna geldi. Aynı yılın Mayıs ayında da cemiyet üyelerinden bir grup İstanbul'a gelerek burada faaliyet göstermeye başladı. Bu gelişmelerin ardından Cemiyet, büyük bir hızla büyümeye başladı. 1891 yılında ise Cemiyetin artık geniş bir teşkilat ağı bulunmaktaydı.

Cemiyetin İstanbul'daki faaliyetleri sonucunda, bu şehirdeki Hınçak Cemiyetine üye olanların sayısı yedi ay içerisinde 700 kişiyi bulmuştu. Hınçak Cemiyetine üye olan

kişiler, genellikle yabancı konsolosluklarda ve denizcilik şirketlerinde çalışan eğitilmiş kimselerdi. Cemiyet'e üye olmak veya maddi yardımda bulunmak istemeyenlere karşı ise suikastlar yapılıyordu.

Hınçak Cemiyeti Osmanlı Devleti içerisinde ve diğer ülkelerde büyük bir propaganda faaliyeti içerisine girdi; gizli teşkilatlar kurdu; Doğu Anadolu'ya adamlarını soktu ve bu bölgeye silah sevkiyatı yaptı; silahlı isyanlar çıkardı ve terör faaliyetlerine girişti. Hınçak Cemiyeti'nin yürüttüğü bu faaliyetlerin amacı ise Ermeni sorununa Büyük devletlerin dikkatini çekmekti.

Hınçak Cemiyeti, Kumkapı gösterisini, Sason isyanını, Babiâli gösterisini ve Zeytun isyanını üstlenmiştir. Ancak, Türkiye'de yapılan bu faaliyetlerin arzu edilen neticeleri doğurmadığı görülünce Cemiyet içerisinde bölünmeler yaşandı. Cemiyet üyelerinin bazıları, Cemiyet'in benimsediği Marksist ideoloji nedeniyle Avrupalı devletlerin destek vermemesi sebebiyle Marksist fikirlerden vazgeçilmesi gerektiğini savundular.

Bu görüş ayrılığı nedeniyle Cemiyet, 1897 yılında, asıl Hınçaklar (Nazarbeg taraftarı) ve reforme (Veragazmiyal) Hınçaklar (Arpiar Arpiaryan taraftarları) olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu bölünme neticesinde, iki grup karşılıklı olarak birbirlerinin üyelerini öldürmeye başladılar. Van isyanını müteakip küçük gruplar haline geldiler ve Hınçak cemiyeti önemli bir güç olmaktan çıktı.³⁵

1.4.3. Taşnaksütyun Komitesi

"Ermeni Devrimci Federasyonu" adıyla da bilinen bu örgütün Ermeni sorununun ortaya çıkmasında kendine özgü yeri olmuştur. Örgüt, çoğunluğu Rusya'dan olmak üzere, birkaç grubun bir araya gelmesiyle kurulduğu için bu adı almıştır. 1890'da kurulan örgüte ilk başta Hınçak Partisi de (komitesi) katılmış, ama fikir ayrılıkları nedeniyle 5 Haziran 1891'de ondan kopmuştur. Taşnaksütyun Komitesinin Merkez Örgütü teşkilat yapısı itibarıyla diğer komitelerden daha organize bir durumda olup, büro, merkez komitesi ve hizmet bölümleri esas kurumlarını oluşturmuştur.

Büro - Örgütün en üst organıdır ve yönetim bu kurumun kararları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Görünüşte kolektif liderlik şeklindedir.

³⁵ Orhan DOĞAN, **Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütyun**, Sütçü İmam Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Yay. , Kahramanmaraş , 1996,s.26.

Merkez Komitesi – Örgütün üst yönetim organıdır. Büro ile yerel gruplar ve örgütler arasındaki bağı oluşturur. Ermenilerin nüfus bakımından önemli oldukları yerlerde kurulur. Taşnakların süreç içerisinde kendi milletinden olanlara bile suikast ve katliamlar yaptıkları bilinmektedir. Buna örnek olarak, Taşnaklar tarafından 10Aralık 1912 yılında hunharca öldürülen Van Belediye Reisi Bedros Kapamacıyan gösterilebilir. Bedros Kapamacıyan, o yıllarda Van’da hem Ermeniler hem de Türkler tarafından çok sevilen birisi olup, bölücü terör örgütleri olan Taşnak ve Hınçaklara karşı ciddi tedbirler almasıyla tanınmıştır.

XIX. yüzyılın seksenli yıllarında Güney Kafkasya’da Ermeniler arasında siyasi arayışlar büyük bir yoğunluk kazanmıştı. Bu arayışların neticesi olarak da Tiflis’te bir çok siyasi grup ve organizasyon ortaya çıkmaya başlamıştı. Rus uyruğundaki Ermeniler, Osmanlı Devleti içerisinde meydana gelen olayları takip ediyor ve bu olaylarla ilgileniyorlardı. Bu dönemde Muşlu işçi Ermeniler grubunun yöneticisi olan Hristofor Mikaelyan, Muş’dan gelen Ermenilere okuma yazma öğretiyordu.

Kısa bir süre içerisinde Ermeni gençler, bu grubun etrafında toplanarak “Molodaya Armeniya” (Genç Ermeniler) teşkilatını kurdular. Daha sonra bu grup, toplandıkları otelin adından dolayı Yujniye Nomera adı ile anılacaktır. Bu sırada, Armenakan Partisi’ne ilgi duyan ve çoğunluğunu Petersburglu öğrencilerin oluşturduğu bir siyasi grup daha bulunmaktaydı.

Bu grubun sözcülüğünü zengin bir Rus Ermenisi olan Konstantin Hatisyan yürütmekteydi. Bu gruba da, Tiflis’te toplandıkları otelin adından dolayı Severnye Nomera adı verilmiştir. Kısaca bahsettiğimiz bu Ermeni siyasi grupları 1890 yılının yaz ayında bir araya gelerek, kurulacak yeni bir teşkilatın programı hakkında yaptıkları uzun tartışmalardan sonra “Ermeni İhtilalcileri Birliği” adında bir teşkilat kurdular. Bu teşkilatın kuruluşu ile ilgili bilgiler çok az olmakla birlikte, teşkilatın ilk amacının bütün ihtilalci Ermenileri ve Ermeni siyasi gruplarını bir çatı altında birleştirmek olduğu bilinmektedir. Zira, bu cemiyet, Genç Ermenistan, Armenaganlar ve Hınçak cemiyetlerini bir araya getirmek için uğraşacaktır. Ancak, bütün Ermeni siyasi gruplarının bir çatı altında birleşme düşüncesi ortaya çıkınca, Hınçak Cemiyeti “İhtilalci parti kendi programına sahip olmalıdır. Eğer Hınçak Partisi’nin sizin teşkilatınız ile birleşmesini istiyorsanız, programınızın mutlaka sosyalist prensipleri içermesi gerekmektedir.”, şeklinde bir açıklamada bulundu.

Ermeni İhtilalcileri Birliği Cemiyeti kurucuları, Hınçak Cemiyeti'nin bu açıklamalarına cevaben şu düşünceleri ifade ettiler: “Elbette, partinin bir programı olmalıdır. Ancak bu program, özellikle bize maddi yardımda bulunanlar başta olmak üzere başkalarını korkutmamalıdır. Biz, hem Hınçak’a hem de diğer Ermenilere uygun olan bir formül bulmalıyız. Önemli olan söz değil, yapılan iştir. Bu nedenle yapacağımız işlerde kendimize hiçbir ideolojik sınırlama getirmeden, arzu ettiğimiz şekilde davranacağız.”

Görüldüğü üzere Hınçak cemiyeti, Taşnaksütyun cemiyeti ile birleşmek için sosyalizmin ana prensip olması gerektiğini ileri sürerken, Taşnaksütyun ise, Türkiye Ermenilerinin buna hazır olmadıklarını ve yanlış anlaşılma korkusu yüzünden Ermeniler arasındaki dayanışmanın bozulabileceğini ileri sürüyordu. Hınçak temsilcileri ile Taşnaksütyun arasında yapılan uzun görüşmelerin ardından “halkın iktisadî ve siyasî hürriyeti” ilkesi üzerinde bir anlaşma sağlandı.

Yeni kurulan bu cemiyetin yönetiminin nerede olacağı da uzun tartışmalardan sonra Tiflis şehri olarak belirlendi. Cemiyetin ilk yönetim kadrosunda, Hristofer Mikaelyan, Simon Zavaryan, Abram Dastakyan, Levon Sardaryan ve Arutün Loris Melikyan yer aldı.

1891 yılında, cemiyetin yayın organı olan “Droşak” (Bayrak) gazetesi yayın hayatına başladı. Ancak, Hınçak Komitesi ile Taşnaksütyun Komitesinin bu beraberliği uzun sürmedi ve Hınçak Komitesi, yeni başlayan bu siyasi hareketin, sosyalizm düşüncesi ile bağdaşmadığını ileri sürerek Taşnaksütyun ile olan beraberliğini devam ettirmeme kararı aldı.

Bu şekilde hem Armenakan Cemiyeti hem de Hınçak, bağımsız birer Ermeni cemiyeti olarak varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Daha sonra ise Taşnaksütyun cemiyeti ile mücadele etmek zorunda kaldılar.

Zaten, Hınçak ile Taşnaksütyun arasında gerçekleşen müzakerelere rağmen, Hınçak cemiyeti birleşmeyi fazla önemsememiş ve 1896’da tamamen ayrılımlarına kadar geçen süre içerisinde de bağımsız olarak faaliyet göstermiştir.

Taşnaksütyun Partisi’nin 1894 yılında kendi yayın organları Droşak (Bayrak) dergisinde yayınladığı parti tüzüğünde de, partinin amacının, “Türkiye Ermenistan’ında” siyasi ve ekonomik özgürlük elde etmek olduğu belirtilirken bu amaca ulaşmak için kullanılacak yöntemler arasında halkı silahlandırmak, savaşçı

gruplar oluşturmak ve bu grupları hem ideolojik hem de pratik olarak yetiştirilmeleri. Anadolu'ya insan ve silah göndermenin yollarının yaratılması, devrimci komitelerin oluşturulması ve bu komitelerle sıkı ilişkilerin kurulması, gruplara silah, para, insan yardımında bulunmak gibi fikirler beyan edilmiştir.

Taşnaksütyun partisi, 1892-1895 yılları arasında önemli bir gelişme göstererek, İstanbul, Trabzon, Batum, Hovıy, Nahçıvan, Tiflis, Bakü, Gandzak, Karabağ'da şubeler kurdu. Bununla birlikte Taşnaksütyun Partisi, Balkanlar'da, Mısır'da, Kıbrıs'ta, Cenevre'de, Paris'te, Marsilya'da ve 1896 yılı itibari ile de Amerika Birleşik Devletleri'nde Komiteler kurdu.

1.4.4. Ramgavar

1908 yılında İstanbul'da kurulmuş bu örgüt Rusya yanlılığı ile tanınmıştır. Örgüt "Armenian Democratic Liberal Party" adı altında kurulmuş olup, siyasi faaliyetlerini Massachusetts'den yönetmiş ve dini merkez olarak da Ecmiyazin'e bağılı olmuştur. Örgütün asıl amacı, "Büyük Ermenistan" hayallerini gerçekteşirmede elzem olarak gördükleri birliğin sağılanması olmuştur. Bu doğırltuda Ermenice günlük "Baykar" gazetesini ve İngilizce yayınlanan "Mirror-Spectator" adlı yayın araçlarını kullanmıştır. Azerbaycan'da 1990'larda gerçekteşen olaylarda bu örgütün adı sık sık duyulmuş olup, Ermeni faaliyetlerinin "kapalı kutusu" olarak değıerlendirildiğı bilinmektedir.

1.5. Ermeni Soykırımı İddiası

1912 ve 1913 yıllarındaki Balkan Savaşları göz önünde bulundurulmadan, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan olaylar anlaşılamaz. Balkan Savaşları, ihtilalcilere, stratejilerinin başarılı olacağına inanmalarını sağılayan bir sebep sunmuştu. Milliyetçi çeteler Balkanlar'daki Türkleri öldürmüş ve onları evlerini terk etmeye zorlamışlardır. Orduların denetimini ele geçirmek, katliam ve sürgün olaylarının sonuncusu olmuştu. Çoğı Türk olan Müslümanlar, 1912 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nda artık az bir çoğıunluğına sahip hale gelmişlerdi. Balkan Savaşları'nın sonlarında ise tamamen azınlık durumundaydılar. Osmanlı'nın, Bal-kanlardaki Müslüman halkının yüzde yirmi yedisi ölmüşti. Geriye kalan ise, kendilerini Müslüman nüfusundan arındırmış Bulgar, Yunan, Karadağ ve Sırp Devletleriydi. Bir zamanlar Müslüman çoğıunlukların bulunduğı

topraklarda artık Hristiyan çoğunluklar bulunmaktaydı. Bu, Ermenilerin daha uzun vadede yapmak istediklerinin tamamen aynısıydı ve Balkanlar'da işe yaramıştı.

İki tarafta Balkan Savaşları'ndan bir şeyler öğrenmişti. Türkler, Ermeni ihtilalcilerin başarıya ulaşması durumunda başlarına ne geleceğini biliyorlardı. Anadolu'daki Ermeni ihtilalcilerin amacı, Türkleri Balkanlardan gitmeye zorlayan ihtilalcilerin amacıyla aynıydı. Batı Anadolu'nun "Ermenileşmesi" için o bölgede yaşayan Müslüman çoğunluktan kurtulmak istiyorlardı. Bunu yapmak için de, Balkanlar'da etkili olan taktiklerin aynılarını uygulayacaklardı.

Henüz Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce bile, Ermeni gerilla örgütleri Rus İmparatorluğu'nda teşkilatlanmaya başlamışlardı. Bu örgütler hem Rusya hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenileri kapsıyordu. Takriben sekiz bin kadar Osmanlı vatandaşı talim görmek ve teşkilatlanmak üzere Kağızman'a gitti. Altı bin kişi Anadolu'dan Iğdır'a, daha fazlası da diğer eğitim kamplarına gitti. Türklere karşı savaşmak ve Rusların savaş mücadelesine destek olmak üzere geri döndüler. Çok sayıda silah, cephane, erzak ve hatta üniforma Anadolu'daki ambarlarda kullanıma hazır bir şekilde gizlenmişti.

Bu örgütler küçük gerilla birlikleri değillerdi. Belli bir planı olmayan terörist saldırılar yapan birkaç kişiden ibaret değillerdi. Aslında bu tarz kişisel saldırıların sayısı da oldukça fazlaydı ancak, asıl Ermeni saldırısı iyi silahlanmış ve iyi eğitilmiş isyancı örgütlerden geldi. Sayıları neredeyse yüz bin kişiye kadar ulaşmaktaydı. Osmanlı yetkilileri sadece Sivas Vilayeti'nde takriben otuz bin gerilla olduğunu hesaplamışlardı.

Ermeni tarih miti, barışsever Ermenilerin ortada hiçbir kışkırtma olmaksızın Türklerin saldırılarına maruz kaldıklarını öne sürmektedir. Gerçek, bundan oldukça farklıydı.

Vaziyeti anlamak için, 1915 baharında Osmanlı-Rus sınırındaki durumu tasavvur etmeye çalışmak gerekir. Rus cephesindeki Osmanlı ordusu virane durumdaydı. Enver Paşa cesur fakat kötü tasarlanmış bir saldırıyla Rusları Sarıkamış'ta yenmeye çalışmıştı. Fena halde başarısızlığa uğramış, ordusunun dörtte üçünü kaybetmişti. Osmanlı topraklarıyla Rus işgalci güçleri arasındaki tek engel Doğu cephesindeki Osmanlı Ordusu'ndan sağ kalanlardı. Bunlardan bazıları oldukça iyi birliklerdi. Araziyi tanıyan ve Doğu'daki jandarmalardan oluşan birlikler bilhassa etkiliydiler. Fakat Osmanlı güçleri sayıca azdı. Ruslar sayıca daha fazlaydı ve daha iyi

teçhizatlanmış durumdaydılar. Osmanlı birliklerinin tek şansı savunma durumunda kalmaktı. Ön cephede herkese ihtiyaç duyuluyordu.

Ancak, binlerce kişi ön cepheye ilerleyememişti. Onların savunma hattının arkasında savaşmaları gerekmektedir. Aslında iyi askerlerin bazıları ön saflardan çekilip, içteki düşmanlarla, Ermeni isyancılarıyla savaşmaya yollanmıştı. Rus cephesi tehlikeliydi. Nihayet çöktü. Sonunda Ruslar beraberlerinde Ermeni isyancıları getirerek Doğu Anadolu'yu istila ettiler.

Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914'te Almanya ile bir ittifak antlaşması imzalamış, Ağustos'ta da seferberlik ilan etmişti. Ancak, Ermenilerin çoğunluğu seferberlikle ilgili alınmış olan kararlara uymamışlar, meclisteki Ermeni mebuslarından bir kısmı da Rusya'ya kaçmışlardır. Bu durum üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Erzurum Ermeni Mebusu Varteks Efendi'yi çağırarak, olası taşkınlıklar durumunda can ve mal kayıplarının önüne geçilebilmesi amacıyla sağduyulu hareket etmeye davet etmiştir. Bu sıralarda ortaya çıkan küçük çaplı olaylar bastırılmışsa da, 1915 Şubat'ında Zeytun ve Nisan ayı içerisinde Van, Çatak ve Bitlis'te baş gösteren geniş çaplı isyanlar, İttihat ve Terakki Hükümeti'ni oldukça güç durumda bırakmıştır. Vaziyeti anlamak için, 1915 baharında Osmanlı-Rus sınırındaki durumu tasavvur etmeye çalışmak gerekmektedir. Enver Paşa cesur fakat kötü tasarlanmış bir saldırıyla Rusları Sarıkamış'ta yenmeye çalışmıştı. Fena halde başarısızlığa uğramış, ordusunun dörtte üçünü kaybetmiştir. Osmanlı topraklarıyla Rus işgalci güçleri arasındaki tek engel Doğu cephesindeki Osmanlı Ordusu'ndan sağ kalanlardır. Bunlardan bazıları oldukça iyi birliklerdir. Araziyi tanıyan ve Doğu'daki jandarmalardan oluşan birlikler bilhassa etkiliydiler. Fakat Osmanlı güçleri sayıca azdır. Ruslar sayıca daha fazladır ve daha iyi teçhizatlanmış durumdadır. Osmanlı birliklerinin tek şansı savunma durumunda kalmaktır. Ön cephede herkese ihtiyaç duyulmaktaydı.

Ancak, binlerce kişi ön cepheye ilerleyememiştir. Onların savunma hattının arkasında savaşmaları gerekmektedir. Aslında iyi askerlerin bazıları ön saflardan çekilip, içteki düşmanlarla, Ermeni isyancılarıyla savaşmaya yollanmıştır. Rus cephesi tehlikeliydi. Sonunda Ruslar beraberlerinde Ermeni isyancıları getirerek Doğu Anadolu'yu istila etmişlerdir. 1915'te, Anadolu'daki Rus istilasına hem Osmanlı Anadolu'sundan hem de Rusya'dan gelen Ermeni birlikleri öncülük etmişlerdir.

Ermeniler Rusların rehberliğini yaparak en önemlisi, Ermeni çeteleri, ulaşımı engelleyerek Doğu'daki askeri haberleşmeyi kesmişlerdir.

Ermeni komitacı ve çetelerinin oluşturduğu tehlike hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de Anadolu'daki Müslümanların hayatlarını ciddi bir şekilde tehdit etmiştir. Ermeni milliyetçileri ayaklanmaları örgütlemeye başlamadan hiçbir Ermeni sürgün edilmemiş, hiçbir Ermeni politikacı idam edilmemiş, hiçbir Ermeni Osmanlı askerleri tarafından öldürülmemiş, hatta resmi olarak savaş ilan edilmemiştir. Ermeni isyancılarının eylemleri yalnız ayaklanmalardan ibaret değildir. Osmanlı Ermenileri Rus ordusuna casusluk yapmışlardı. Kendi ülkeleri olan Osmanlı İmparatorluğu, baş düşmanı Rus İmparatorluğu ile savaşırken, Ermeniler Rusya'nın yanında savaşmışlardır.

Bölgedeki Ermeni isyanlarının giderek tehlikeli boyutlara ulaşması ve Ermenilerin Ruslarla işbirliği yapıp, Müslüman ahaliyi katletmeye başlamalarının ardından, bu tarihe kadar iyi niyetini muhafaza eden Dâhiliye Nazırı Talat Bey, 24 Nisan 1915'te tüm Vilayetlere göndermiş olduğu bir genelgeyle Ermeni komite merkezlerinin kapatılmasını ve sorumlularının derhal tutuklanmalarını istemiştir.³⁶ Olayların artarak devam etmesi üzerine Harbiye Nazırı Enver Paşa, 2 Mayıs 1915'te Talat Bey'e bir yazı göndererek toplu halde bulunan Ermenilerin Rusya içlerine ve Anadolu'nun farklı bölgelerine gönderilmelerini istemiştir. Talat Bey, Enver Paşa'nın bu yazısı üzerine Ermeni sevkîyatını fiilen başlatmış, birkaç hafta sonra da konuyu Meclis-i Vükelâ'ya havale etmiştir. Olağanüstü toplanan Meclis-i Vükelâ, 31 Mayıs 1915 tarihli toplantısının ardından Ermeni sevkîyatına dair gerekli resmi müsaadeyi vermiştir.

Ermeni sevkîyatı kararı İlber Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi, olası bir isyan hazırlıklarına karşı alınmış bir tedbir niteliğinde olmayıp, Ermenilerin bizzat isyan etmeleri ve masum Türk-Müslüman halkı katletmeleri üzerine son çare olarak alınmıştır. Nitekim Dâhiliye Nazırı Talat Bey, sevk kararının alınmasında amaçlarının Ermenileri imha etmek olmadığını, bilakis cephe gerisi güvenliğini sağlamak,

³⁶ Yusuf HALAÇOĞLU, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, Ankara, 2001, s.38-45; Azmi SÜSLÜ, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Van, 1990, s.78-79; Nevzat ARTUÇ, "1915 Ermeni Olaylarına Farklı Bir Bakış" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, Gaziantep, 2008, s.54-65. ; Anadolu Basın Birliği Genel Merkezi Yayınları, *Katliam Efsanesi*, Ankara, 1987, s.25-26.

Ermenilerin Ruslarla işbirliğini engellemek ve bu sayede Doğu Anadolu'da kurulması planlanan Ermeni devleti senaryolarının önüne geçmek olduğunu belirtmiştir. Başlangıçta savaş bölgeleriyle sınırlı tutulan sevkiyat kararı, ülke içerisinde olası bir iç savaşa meydan vermemek amacıyla Anadolu içlerinde yaşayan diğer Ermeniler için de uygulamaya konulmuştur. Bu arada Ermenilerin sevk edilmesini öngören kararın Almanya'nın teşvikiyle alındığına dair bazı iddialar bulunmaktadır. Ancak, Enver Paşa'nın ilgili yazısı gereğince Ermeni sevkiyatını başlatmış olan Talat Bey, 16 Aralık 1915'de ülke genelindeki tüm Vilayet ve Mutasarrıflıklara bir yazı göndererek, sevkiyat kararının herhangi bir devletin baskısı veya etkisi altında kalınmadan tamamen iç güvenlik gerekçeleriyle alındığını vurgulamıştır³⁷.

Başta Van olmak üzere yurdun pek çok yerinde başlayan Ermeni isyan ve katliamlarına önlem almak amacıyla Talat Paşa'nın başlattığı, Hükümet ve Meclis'in de uygun gördüğü yer değiştirme, doğrudan doğruya cephelerin güvenliğini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Bunlardan birincisi, Kafkas ve İran cephesinin geri bölgesini oluşturan Erzurum, Van ve Bitlis dolayları; ikincisi ise, Sina cephesi gerilerini oluşturan Mersin-İskenderun bölgeleridir. Ermeniler, her iki bölgede de düşmanla işbirliği yapmış ve onların çıkarma yapmalarını kolaylaştıracak faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Yer değiştirme uygulaması daha sonraları, isyan çıkaran, düşmanla işbirliği yapan ve Ermeni komitacılarına yataklık eden diğer vilâyetlerdeki Ermenileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Başlangıçta Katolik ve Protestan Ermeniler uygulamanın dışı bırakıldıkları halde, daha sonra bunlardan zararlı faaliyetleri görülenler de göç ettirilmiştir.

Gerçekleştirildiği 1915'ten günümüze kadar yer değiştirme uygulaması hakkında çok şey yazılıp çizilmiştir. Ermeniler, uydurma belgelerin arkasına gizlenerek, dünya kamuoyunu uzun süre kandırmayı başarmışlardır. Başlangıçta üç yüz binlerden başlayıp, üç milyona kadar varan rakamlarla ifade edilen Ermeni katliamı hikâyelerinin hiçbir dayanağı bulunmamaktadır. Nitekim İstanbul'un işgal edildiği

³⁷ İlber ORTAYLI, “ Soykırım Olmadı Yaşananlar Mukatele”, *Hürriyet*, 6 Nisan 2005, s.20; Necati ÖKSE, Ermeni Sorununun Doğuşu, Tehcir Kanunu ve Uygulamaları, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu**, Ankara , 1985,s.274-275. ; Nejat GÖYÜNÇ, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, İstanbul ,1983 s. 20-21.

dönemde İngilizler ve Fransızlar, Osmanlı arşivini yeterince araştırmalarına rağmen soykırımı ima edecek tek bir belgeye dahi rastlamamışlardır.

İlk bakışta, bazı ayaklanma bölgelerinin garip bir şekilde seçildiği dikkati çekmektedir. Niçin Sivas? Bir ayaklanma için hiç de müsait bir yere benzememektedir. Sivas ilinde nüfusun sadece yüzde on üçü Ermeni'dir. Sivas hem cepheden hem de Rus desteğinden uzaktır. Fakat bir de yollara bakınız. Rus cephesine varmak için savaş malzemeleri ve taburlar Sivas'tan geçmek zorundadır. Aynı zamanda, Sivas tüm savaş bölgesine giden telgraf sisteminin de merkezsi durumundadır. Sivas, ulaşımın ve haberleşmenin dar kavşağıdır. Sivas'taki herhangi bir kırılma Osmanlı savaş gücüne vurulmuş ağır bir darbe olacaktır. Kilikya ve Urfa'daki Ermeni ayaklanmalarının olduğu yerler de stratejik öneme haiz noktalardır. Toros tünelleri tamamlanmadığı için, Irak cephesine gönderilecek savaş malzemeleri ve askerler Kilikya'dan gemi aktarması yapılarak Urfa'dan geçmek zorundadırlar. İngilizler Gelibolu'ya saldırmak yerine Kilikya'ya saldırmayı ciddi şekilde düşünmüşlerdir (öyle yapsalardı başarılı olurlardı).

Van'daki ve Rus sınır bölgelerindeki Ermeni güçleri de potansiyel stratejik etkiye sahiptir. Ruslar Batı İran'ı istila etmişlerdir. Osmanlıların Doğu'daki varlığını tehdit ederek Irak'a saldırıp İngilizlerle birleşmeyi planlamışlardır (Hiç kimse Osmanlı'nın İngilizleri yeneceğini beklemiyordu). Rusların ilerlemesini durdurmak için Osmanlılar Doğu'ya hareket etmiştir. Rus ordusunun Ermeni çetelerine verdiği emirler araştırılıp incelenmediği müddetçe, Ermeni ayaklanmalarının ne oranda Rusların amaçlarına hizmet etmek üzere planlandığını öğrenilemez. Bu tür stratejik noktaların seçimi asla tesadüfle açıklanamaz. Burada önemli olan buraların neden seçildiği değil, Osmanlı orduları için oluşturduğu ciddi tehlikedir. Osmanlılar ayaklanmaları bastırmak mecburiyetindeydiler, çünkü Ermeni çeteler Müslümanları katlediyordu; fakat Osmanlılar bunu askeri sebeplerden dolayı yapmak zorundaydılar. Ermeni isyancılar, Osmanlıların yenilmesi için Ruslara yardım eden düşman güçleri olmuşlardı.

Ermenilerin Ruslara en önemli katkısı Osmanlı askerini ayaklanmalarla meşgul ederek Osmanlı'nın savaş gücünü büyük oranda zayıflatmak olmuştur. Fakat olaya insanlık açısından bakılırsa, Ermeni ayaklanmasının en vahim sonucu, masum Müslüman halkının Ermeni çeteleri tarafından öldürülmesidir. İlk kanı döken Ermeni isyancılarıdır ama Müslümanlar çok daha fazla kayıp vermişlerdir.

Savaşın kızıştığı anda topraklarını ve halkını korumak için Osmanlı önlem almak istemiştir ve isyana karışmayan birçok Ermeni'yi de göç ettirmiştir. Fakat şu unutulmamalıdır ki Osmanlıların bu hareketinin arkasında geçerli nedenleri vardır ve gene unutulmamalı ki Müslümanları yurtlarını terk etmeye ilk zorlayan Ermeniler ve Ruslar olmuştur. Ortada şüphe kabul etmez bir gerçek var. Birinci Dünya Savaşı esnasında daha önceki yüzyılda olduğu gibi Ermenilere karşı ilk savaşı açan Türkler değildir, savaşı başlatan Ermenilerdir³⁸.

1.6. Azerbaycan'da Ermeni Mezalimi

Birinci Dünya Savaşının sonunda saldırılma sırası Azerbaycan Türklerine gelmiştir. Bakü'deki Bolşeviklerle ittifak yapan Ermeni milliyetçileri, Türk nüfusunun yarısını şehri terk etmeye zorlamıştır. Sadece Bakü'de, neredeyse hepsi Türk olan, 8 bin ile 10 bin kişi kadar Müslüman öldürülmüştür. Ermeni gerilla lideri Andronik 60 binden fazla Türk mülteciyi kaçırmaya zorlayarak Nahçıvan ve Güney Azerbaycan'daki köyleri yakıp yıkmıştır. 420 köy talan edilmiştir. Yüzlerce köy hasar görmüş ve binlerce Türk katledilmiştir. Erivan'daki Türklerin üçte ikisi öldürülmüştür. Türkler Bakü'de ve diğer bazı yerlerde intikam aldılar, fakat öldürülen ve sürülenlerin çoğu Türklerdir.

Erivan, Kars ve Azerbaycan'daki Türkler tamamen Rusların kontrolü altındaydı. Hemen hemen hepsi silahsızdır, savaşmak için ne istekleri ne de güçleri kalmamıştır. Savaşı başlatan Ermenilerdir. Türkler Ermenilere değil, Ermeniler Türklere saldırmıştır.

Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri özellikle 1917-1920 yılları arasında büyük katliamlara maruz kalmışlardır. Erivan Vilayeti ve kendisine bağlı köy ve kasabalar dahil olmak üzere Türklerin yerleştiği 730 köyün (ahalisinden kaçıp kurtulanların dışında), tamamı imha edilmiştir.³⁹ Ermeni Generali Andronik'in komutasında silahlı Ermeni çeteleri Gökçe de, Çamırlı, Medine, Anağızoğlu, Kışlak, Gülali Küsecik, Alçalı, Küçük Karakoyunlu ve Deli Kardeş Köylerine hücum ederek çok sayıda Türk'ü katletmişlerdir. Bu katliama katılan Ermeni Yarbayı Vahram, yaptığı insanlık dışı vahşeti anlatmaktan da çekinmemiştir. Şöyleki:

³⁸ A. Serdar ÖZTÜRK , “İlk kan”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.19, Kayseri, 2005,46-49.

³⁹ Gürbüz EVREN, “Ermeni Sorununda Tarihi Süreç” , *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, S.338, Ankara ,2001, s.21.

“Ben hiçbir şeyin farkına varmadan, Basargeçer Köyü’nün ahalisini mahvettim. Ancak bazen kurşunları kullanmak istemiyordum. Bu köpekleri (Türkleri kastediyor) öldürmenin en kolay yolu şudur ki, baskın sonrasında sağ kalanların hepsini kuyuya atıp üzerlerine ağır taşlar atmak gerekiyor ki, onlar sağ kalmasınlar. Ben de aynen böyle yaptım. Bütün erkekleri, kadınları ve çocukları kuyulara attım, kuyunun ağzını kapattım, kuyunun ağzını taşlarla kapatarak onları ölüme terk ettim”⁴⁰.

Bu dönemde Ermenilerin Türklere yönelik yaptığı katliamlarda, Ermenistan’daki Türklerin % 60’ı öldürülmüştür. Ermenistan, 28 Mayıs 1918’de bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu ülkedeki Türklere yönelik katliamları daha da artmıştır. Ermeni çete reisleri Andronik, Khambapet Dro (İğdırlı Dro) ve Hamazasp’ın önderliğindeki Ermeniler hakimiyet tesis ettikleri ve yakın bölgeler olan: Nahçıvan, Gökçeöl, İğdır ve Eçmiyadzin yöresindeki Türk köylerini yerle bir etmişlerdir.⁴¹

1920 yılının Kasım ayında Ermenistan, ele geçirilmiş ve burada Bolşevik yönetimi kurulmuştur. Bu dönemde de Türklere yönelik baskılar azalmamış, aksine daha da artmış ve 1930–1948 –1953 ve 1988 yıllarında dramatik olaylar meydana gelmiştir. Cabbarlı, bu durumu ve nedenlerini ;“ Bu olayların tamamında Moskova merkezli Sovyet Hükümeti daima Ermenilerin tarafını tutmuştur. Bundan dolayı Ermenistan’daki Türkler, Azerbaycan’a göç etmek durumunda bırakılmıştır. Göç etmeyenlerin ise, başına daha sonraki yıllarda feci olaylar gelmiştir.”⁴² Şeklinde açıklamıştır.

Ermenistan’da 1935 yılına kadar var olan yerleşim birimlerinin %95’inin isimleri Türkçe iken sonraki dönemlerde Türk yerleşim birimlerinin adlarının tamamı değiştirilmiştir.⁴³

Ermenistan’da daha önce ki dönemlerde yapılan katliamlardan herhangi bir şekilde kurtulmayı başaran Türklerin bakiyeleri 1987 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşler, ancak bu tarihten sonra Ermeni baskıları neticesinde Azerbaycan’a göç etmek zorunda kalmışlardır. Türklere yapılan baskılar, Karabağ sorununun ortaya çıkması ile artmış ve Ermenistan’da yapılan mitinglerde Azeri Türkleri’nin derhal Ermenistan’ı terk etmeleri istenilmiştir. Göç etmek istemeyen Türklere, Ermeni silahlı

⁴⁰ Hatem CABBARLI, **a.g.m.**, s.133-134.

⁴¹ Kazım KARABEKİR, **İstiklal Harbimiz II**, Emre Yayınları, İstanbul , 1995, s.681-708.

⁴² Hatem CABBARLI, **a.g.m.**, s.137.

⁴³ Cengiz FEDAKAR, “Azerbaycan’ın İşgal Edilen Toprakları”, **T.D.A.V.**, S.161, s.39-49.

çeteleri tarafından saldırılar yapılmaya başlanmıştır. Ermeni güvenlik güçleri, bu saldırılarda baş rolü oynamıştır. Hiçbir yerden destek alamayan Ermenistan'daki Türklerden yaklaşık 230 bini Azerbaycan'a göç etmek durumunda bırakılmıştır. 1918'de Ermeni çetecilerinin önde gelenlerinden biri olan Njde'nin anısına Ermenistan'ın Gafan şehrinde 1988'de dikilen anıtın açılış töreninde bir konuşma yapan Gafan İl Komünist Partisi Başkanı (Gafan Valisi) Mıgırđıçyan şunları söylüyordu: "Siz çok çalıştınız, ancak Ermenistan'dan Azerbaycan Türklerini çıkaramadınız. Sizin büyük arzunuzu şimdi torunlarınız olan bizler yerine getirdik. Şimdi Ermenistan'da Türk adına bir kişi bile bırakmadık".⁴⁴ Derken, nesilden nesile aktarılan anlayışlarını da net bir şekilde açığa vurmaktadır.

1990 yılının başlarından itibaren de Ermeniler helikopterle ve komando birlikleri aracılığı ile sadece Karabağ'da değil, Azerbaycan-Ermenistan sınırları boyunca Azerilerin yaşadıkları köy ve kasabalara saldırılar düzenlemiş, sivil halkı katletmeye başlamıştı. Yapılan kötü muameleden kurtulanlar ise vatanlarını terk etmişlerdir⁴⁵.

⁴⁴ Hatem CABBARLI, **a.g.m.**, s.145.

⁴⁵ Hilmi BAYRAKTAR, "Kırım Kafkasya'dan Adana Vilayetine Yapılan Göç ve İskanlar (1869-1907)", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.405 , s.1-30.

II. BÖLÜM

2. KARABAĞ VE HOCALI'NIN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPISI

2.1. Karabağ ve Hocalı'nın Yeri ve Konumu

Karabağ bölgesi, Azerbaycan'ın diğer bölgeleriyle beraber, Ermenistan ve İran'ı da kontrol edebilecek bir noktada bulunması nedeniyle bölge açısından jeopolitik öneme sahiptir. Karabağ bölgesi ile eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ni birbiri ile karıştırmamak gerekmektedir. Eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, tarihi Karabağ bölgesinin (yüzölçümü 18000 km²) sadece 4392 km² lik kısmını teşkil etmektedir⁴⁶.

Dağlık Karabağ'ın doğusunda Ağdam, Fuzuli; güneyinde Cebrail ve Gubadlı; batısında Laçın ve Kelbecer; kuzeyinde Şaumyan ve Kasım ilçeleri bulunmaktadır. Dağlık Karabağ'ın önemli yerleşim yerleri Askeran, Agdere, Hocalı, Hankendi, Hadrut, Hocavent, Şuşa'dır. Eski merkezi Şuşa olan Karabağ'ın yeni merkezi ise Stepanakert'tir (Hankendi). Azerbaycan topraklarının % 20 kadarı Ermenistan kontrolü altındadır. Bu toprakların %8'i Karabağ bölgesi, %12'si de Azerbaycan toprağıdır. Karabağ, kuzeyden ve güneyden gelen göçebe Türklere, Tarih boyunca bir kışlak vazifesi görmüştür. Karabağ, Dağlık Karabağ'a göre daha geniş araziye içine alır. 1921'de "Dağlık Karabağ" diye bir tanım yoktur. Dağlık Karabağ 1923 yılında meydana getirilmiştir. Fakat bu bölgenin batı ve güneybatı kısmında idari bakımdan özerk bir bölge oluşturulunca, bu özerk bölgeyi diğerinden ayırmak için onun daha yukarı kısımlarını çağrıştıran 'Dağlık Karabağ' veya 'Yukarı Karabağ' adı verilmiştir. Bazı Batılı yazarlar bilerek buraya "Nagorno Karabağ" diyorlar ki "Nagorno" kelimesi de Rusça "dağlık" manasındadır. Fakat eski Karabağ'a göre daha yukarıda ve Karabağ dağ silsilesi içerisinde olduğu için bu ismi almıştır. Yoksa bu gün Türkçede kullandığımız verimsiz, ziraata ve iskâna elverişli olmayan dağlarla kaplı yer manasında değildir. Ermenistan ile Azerbaycan arasında anlaşmazlık konusu olan bu bölge artık, kolaylık olmak üzere, sadece "Karabağ" olarak adlandırılmaktadır.

⁴⁶ Rüfet CAVADOV, " Karabağ Sorunu Çerçevesinde AGİT-Azerbaycan İlişkileri" , (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara , 2006,s.18.

Karabağ'ın önceki başkenti “Şuşa” Azeri Türkçesinde “dağın zirvesi” anlamına gelmektedir. 1988’de olaylar başlayınca Ermeniler Suşa’dan ayrılıp, Stapanakert’e, Azeriler de Stapanakert’ten ayrılıp Suşa’ya yerleşmiştir. Suşa’nın stratejik bir önemi vardır. Çünkü Suşa Ermeniler’in elindeki Stapanakert’e hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Bu da Suşa’yı elinde bulunduran Azerilere üstünlük sağlamaktadır. Buradan topraklarla Stapanakert’i vurmak mümkündür.

“Karabağ” adı Türkçe olup Ermeni yazarlar tarafından da kabul edilmiştir. Karabağ tarihte birçok Türk hükümdar ve fatihlerine kışlık bir karargâh mahalli olmuştur. Hayatı “Yaylak” ve “Kışlak” arasında şekillenen Türkler, stratejik önemi olan yerleri çoğu zaman kışlak olarak değerlendirmişlerdir. Başta Timur olmak üzere İbrahim Yinal, Kutalmış, Tuğrul Bey, Celalettin Harzemşah, Ahmet Teküdar, olmak üzere birçok Türk devlet adamı ve fatihi Karabağ’ı kışlak tutmuştur. Ermenistan, Azerbaycan, İran ve Türkiye sınırlarının kesiştiği yerde olması, bölgeye hâkim konumu, Karabağ’a önemli avantajlar sağlamaktadır. Sahip olduğu bu avantajlar Karabağ’ı bölge devletleri için vazgeçilmez kılmaktadır. Çarlık Rusya generali Sisiyanov, 1805 tarihinde, Karabağ’ın ikinci işgalinin hemen arkasından Çar’a gönderdiği raporda, “Karabağ coğrafya bakımından Anadolu’nun, İran’ın ve Azerbaycan’ın kapısı sayılır” diyerek Karabağ’ın stratejik önemini belirtmiş ve buradaki dengeyi Rusya’nın lehine çevirebilmek için Müslümanların arasına Hristiyan unsurların, yani Ermenilerin yerleştirilmesini önermiştir. Bu tarihten sonra Ruslar tarafından bölgeye planlı bir şekilde Rusya, İran ve Anadolu’dan getirilen Ermeni nüfusu iskân edilmeye başlanmıştır. Karabağ’ın Azerbaycan, İran ve Ermenistan coğrafyasına hâkim konumda olması 18.ve 19. yüzyıllarda Rusya, İran ve Osmanlı mücadelelerine sahne olmuştur. 20. Yüzyılın başlarından itibaren ise Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan arasında sürekli el değiştirmek suretiyle kanayan bir yara haline gelmiştir. Bugün Azerbaycan coğrafi konumu nedeniyle Rusya Federasyonu, Ermenistan ve İran’ın jeopolitik kuşatması altında bulunmaktadır. Bölgeye hâkim bir konuma sahip olan Dağlık Karabağ’ın Ermenistan hâkimiyetine geçmesiyle Azerbaycan coğrafi olarak Rusya Federasyonu, Ermenistan ve İran’ın kısılcı altına alınmıştır. Dağlık Karabağ, Azerbaycan’ın coğrafi bütünlüğü ve siyasi istikrarı için vazgeçilmez bir konuma sahiptir. Dağlık Karabağ coğrafi açıdan olduğu gibi ekonomik açıdan da Azerbaycan’a bağlıdır ve Azerbaycan ile bütünlük arz etmektedir. “Karabağ” adını değiştirememişlerdir. Yüzyıllardır bölgeye

hakim olduğunu iddia eden Ermenilerin, yüzyıllardır “Karabağ” adı yerine kullandıkları Ermenice bir addan söz edilemez. Karabağ için Ermenilerin bugün kullandığı “Artsak” adı Ermeni orijinli bir kelime olmadığı da bilinmektedir. Ermeniler işgal ettikleri yerleşim yerlerinin adını değiştirmişlerdir. Fakat kullanılan “Karabağ” adını değiştirmemişler, değiştirememişlerdir. Uluslar arası kuruluşlarca da (BM, AB, AGİK, vs.) kullanılan ad “Karabağ”dır. Bir bölgeyi adlandırmak aynı zamanda orayı sahiplenmektir. “Karabağ” adı Türkçedir.

Hocalı’nın Yeri ve Konumuna baktığımız zaman; Yukarıdaki yazdıklarımızdan pek çoğu Yukarı Karabağ bölgesinin en önemli tepelerinden birisinde olan Hocalı kasabası hakkındaki pek çok bilgi tekrar edilmemesi için bu bölümde bazı farklılıklar ortaya konulmuştur.

Hocalı Yukarı Karabağ gibi stratejik olarak Ermenistan Silahlı Kuvvetleri için askeri bir hedef niteliğinde idi Hocalı stratejik olarak Karabağ dağ silsilesinde Ağdam, Şuşa, Eskeran- Hankendi yollarının üzerinde yerleşmektedir(Harita 4).

Hocalı’nın coğrafi-stratejik konumu Ermeni silahlı birliklerinin buraya saldırmasına müsaittir. Hocalı Hankendi’nin 10 km. güneydoğusundadır. Karabağ’daki tek havaalanı Hocalı’dadır.⁴⁷

2.2. Karabağ ve Hocalı’nın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönü

SSCB döneminde, merkezi planlama stratejileri çerçevesinde, Azerbaycan bir tarım ülkesi olarak varlığını sürdürmüştür. 1993 yılında Dağlık Karabağ ile birlikte topraklarının %20’sini kaybeden ülkenin sebze, meyve ve üzüm yetiştirmeye elverişli tarımsal alanları da elden çıkmış ve sebze üretimi yarıya inmiş, üzüm üretimi ve şarap ihracatı önemli ölçüde azalmıştır. 117 üzüm işleme fabrikasından çoğu üretim dışı hale gelmiştir.

Ermeniler tarafından işgal edilen arazilerin büyük kısmı verimli tarım alanlarıdır. Örneğin, Fuzuli yöresinde yıllık 100.000 ton üzüm üretilmekteydi. Zengilan şehri üç üzüm işleme fabrikası ve 3000 hektar üzüm bağına sahiptir. Ağdam pamuğu, Gubadli ise hayvancılığı ile meşhur bölgelerdir. Ermeni işgali nedeniyle bu bölgeden göç etmek durumunda kalındığından, yaklaşık 145.000 büyükbaş hayvan da yörede bırakılmıştır.

⁴⁷“www.azerigenoside.com; Cengiz FEDAKAR, “Azerbaycan’ın İşgal Edilen Toprakları(Karabağ)”,T.D.A.V. ,İstanbul ,(Mart-Nisan) 2006 , S.161 ,s.39-10.

Devlet bütçesinin büyük bir bölümünün savaş için harcanması, topraklarının %20'si işgal edilerek 1 milyondan fazla nüfusun göçmen durumuna düşmesi, yabancı sermayenin ülke ekonomisine çekilememesi ve özelleştirmenin sanayi sektöründe fiilen başlatılamaması gibi olumsuzluklar Azerbaycan ekonomisini bir darboğaza sürüklemiştir.

Kelbecer ve Zengilan arazilerinde yer alan altın yatakları Ermeniler tarafından sağlıksız bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yatakların hammaddesi Ermenistan'daki Ararat altın fabrikasına taşınmaktadır. Bu hammadde külçe haline getirilerek Rusya ve diğer devletlere satılmaktadır. Ermenistan'ın altın madeninden elde ettiği gelirin Ermenistan bütçesinin yaklaşık %51'ini teşkil ettiği ifade edilmektedir.

Ermeniler tarafından işgal edilen arazilerde narkotik bitkiler yetiştirilmekte ve bu ürünler gizli yollarla İran, Rusya ve diğer ülkelere taşınmaktadır. Fuzuli bölgesindeki Horadiz kasabasından Ordubad bölgesine kadar 128 km. mesafede uzanan Azerbaycan'ın devlet sınırlarına Ermeniler nezaret ettiği için narkotik maddelerin mübadelesi, kaçakçılık ve yerüstü servetlerin İran'a taşınması daha da artmıştır.

Azerbaycan'ın turizm açısından en elverişli bölgesi olan Karabağ'ın işgal altında olması, turizm sektörü açısından en önemli kayıpların başında gelmektedir. Öte yandan Karabağ'daki turizmi olumsuz olarak etkileyecek şekilde Ermeniler tarafından bölgenin ekolojik dengesine önemli zararlar verilmiştir.

İç turizm açısından gelir düzeyinin düşük olması, dış turizm açısından ise ülkenin yurt dışında tanıtımının yeterli olmaması, aksine Karabağ problemi nedeniyle Ermenistan ile arasındaki uyuşmazlık Azerbaycan'ın tehlikeli bir bölge gibi algılanmasında önemli etkenler olmuştur.⁴⁸

Şuşa şehri Karabağ kültürünün gelişiminde çok önemli yere sahiptir. Şuşa şehri Karabağ'ın başkenti olmuş, Azerbaycan'ın birçok bilim adamının ve elit tabakasının toplandığı yer olmuştur. Şuşa şehri Azerilerin tarihinde ilk defa olarak tiyatro, şiir oyunları, Avrupa ve Doğu müziklerinin seslendirildiği konserlere ev sahipliği yapmıştır. Ünlü Azerbaycan şairi S.Vurgun Şuşa ile ilgili şunları söylemiştir: “Şuşa Azerbaycan'ın müzik ve edebiyat beşiğidir.” Azerbaycan'ın birçok ünlü sanatçıları, bestecileri bu şehirde yetişmiştir.⁴⁹

⁴⁸ Osman Nuri ARAS, **Ermeni İşgalinin Azerbaycan Ekonomisine Etkisi**, Kafkas Üniversitesi Yayınları, 2003, s.6-12.

⁴⁹ <http://www.karabakh.org>

Ermeniler, Karabağ işgali sırasında burada bulunan tarihi eserlere ve kültür kaynaklarına da zarar vermişlerdir. Yukarı Karabağ, Şuşa ve Hocalı da dâhil olmak üzere 254 kütüphane ve bu kütüphanelerde bulunan 14.769 adet kitap mahvolmuştur. Genellikle Ermeni işgali ile alâkalı 808 kulüp ve 927 kütüphane müessesesine, 85 müzik okuluna, 22 müze ve onların şubelerine, 4 resim galerisine, 7 kültür ve dinlenme parkına, 4 tiyatro, 2 konser müessesesine 37 milyar manat maddî zarar verilmiştir. Dünya çapında öneme sahip, insanlığın kültür mirasında, önemli bir yer tutan 20,5 milyar manat değerinde 40 bin adet XI-XIX. yüzyıllara ait kıymetli ve nadir müze eşyası dağıtılmıştır. 1852 medeniyet ve güzel sanat müessesesi dağıtılmıştır ki, bunun da neticesinde Azerbaycan devletine milyarlarca manat zarar verilmiştir⁵⁰.

Hocalı'nın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönü ele alındığında; Hocalı, bulunduğu önemli konumun yanı sıra coğrafi güzelliği ile de dikkat çekmektedir. Kış mevsiminin çetin geçmesine rağmen her mevsimi ayrı güzellikte yaşanmaktadır. İklimine bağlı olarak bitki örtüsü de çeşitlilik göstermektedir. Bölgede değişik bitkiler, ormanlar, meyve ağaçları bulunmaktadır. Yeraltı kaynakları bakımından da oldukça zengin bir bölgedir. Mermer, alçıtaşı, kireç çıkarılan bazı madenlerdir. Bölgede tarıma uygun alanlarda sulu tarım yapılmaktadır. Bunun yanı sıra hayvancılıkta yapılmaktadır. Ağaca dayalı olarak odun, kereste gibi ürünlerde yapılmaktadır.

2.3. Karabağ ve Hocalı'nın Etnik ve Dini Yapısı

Osmanlılar, herhangi bir bölgeyi ele geçirdiklerinde o bölgedeki arazi ve vergi verecek nüfusu kayıt altına almışlardır. Revan ve civarı da ele geçirildiğinde, hemen arazi ve vergi verecek nüfusu kayıt altına alınmıştır. Bu nüfus kayıtlarında hata payı çok azdır. Çünkü Osmanlı Devleti, Müslim ve gayri Müslim unsurlardan farklı vergiler aldığından, alınan vergiler aynı dine mensup olup olmamakla bağlantılı olduğundan ve Ermenilerin, İslam inancında olmaması sebebiyle, Cizye adı ile bilinen verginin onlardan ayrıca tahsil edildiği göz önüne alındığında, Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtların gerçeğe çok yakın olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, 1590 ve 1728 yılına ait Osmanlı kayıtlarında, Revan Eyaletinin (Bugün Ermenistan olarak adlandırılan ülke)

⁵⁰ <http://www.karabakh.org>; <http://www.azerigenocide.org>.

demografik yapısı içerisinde, Türk nüfusun büyük bir çoğunluk oluşturduğu görülmektedir⁵¹.

Ermenilerin Dağlık Karabağ üzerindeki hak iddiaları burada nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları kabulünden yola çıkmaktadır. Ermenilerin mevcut durum itibarıyla Dağlık Karabağ'da çoğunluğu teşkil ettikleri bir gerçektir. 1989 sayımına göre Dağlık Karabağ nüfusunun %75'i Ermenilerden, %25'i Azerilerden oluşmaktadır. Ancak burada Ermeni sayısının artmasının temel nedeni Rusya'nın Kafkaslarda izlediği politikadır. Ayrıca Rusya için Kafkasya politikasında Ermenistan ve genel anlamda Ermenilerin vazgeçilmez oluşu Ermenilerin Dağlık Karabağ tezini güçlendirmektedir.

Rusya bölgede bir Ermeni devletinin kurulması planlarını uzun yıllardan beri yapmaktaydı. 1967 yılında Ermenistan'ın başkenti Erivan'da basılan "XVIII yüzyılda Ermeni-Rus ilişkileri" isimli kitapta şöyle denilmektedir: Daha 19 Mayıs 1783'de Knyaz Potyomkin, II Yekatrina'ya yazdığı mektubunda "fırsat bulunca Karabağ'ı hemen Ermenilerin kontrolüne vermek ve böylece Asya'da bir Hristiyan devleti ortaya çıkarmak için gerekenleri yapacaklarından" bahsetmiştir⁵².

Karabağ'da olan bütün Ermeni ahalinin sayısını tayin etmek mümkün değildir. Belgede 1823'de Karabağ'da ahalinin sayısı ve millî terkihi aşağıda gösterildiği gibidir:

Tablo 1. 1823 yılı verilerine göre Karabağ'ın nüfus yapısı.

Milletler	Ailelerin sayısı	Şehirde	Kentte
Azerbaycan Türkleri	15.729	1.111	14.618
Ermeni	4.366	421	3.945
Toplam	20.095	4.532	18.563

Görüldüğü gibi, 1823'e kadar Karabağ'a getirilenler sayesinde, eyaletteki Ermenilerin umumi sayısı artıp 4.366 aileye varmıştır. Ermenilerin Karabağ'a göçürülmesi devam ettirilmiş, 1825-26 yıllarında Rus-İran muharebesi esnasında, 18.000 Ermeni ailesi daha Karabağ'a getirilip (şimdiki Dağlık Karabağ'a) yerleştirilmiş ve Marağalı, Çanyatag, Yukarı Çaylı, Aşağı Çaylı vs. köyleri kurulmuştur. Diğer

⁵¹ Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 145-150; Aygün ATTAR, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, A.K.D.T.Y.K., Ankara, 2005, s. 7-11.

⁵² Dursun YILDIRIM, *18. Yüzyılda Ermeni-Rus ilişkileri*, Erivan, 1967, s. 204-205; Cihat ÖZÖNDER, *Karabağ Dosyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (T.K.A.E), Ankara, 1991, s. 84.

kaynak Zengezur'da Ahlatian, Pirnahot ve Şianatag köylerinden başka bütün Ermeni köylerinin 1828-1829 yıllarında Karabağ'dan, Görmeli, Hoy ve Salmas'tan gelmiş olduğunu kaydetmektedir.⁵³

Rus hâkimiyetine girmeden önce, bu yöredeki demografik dağılım yoğun şekilde Müslüman Türklerin lehine idi. Çukur Saad yöresinin 1590 yılı kayıtlarına göre, Revan Eyaletinde, (İğdır ve civarını da içine alan Çukur Saad yöresinin Erivan, Nahçıvan ve Şüregel mıntıkları kapladığı alanda) 120 bin kişi yaşamıştır. 1728 yılında ise aynı yörede, 183 bin kişinin yaşadığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1590 yılına ait olan kayıta, bu nüfusun, %77,5'ini Türkler, %22,5'ini Ermeniler, 1728 yılına ait kayıta ise bu bölgede yaşayanların %76,5'ini Türkler, %23,5'ini ise Ermenilerin oluşturduğu tespiti yapılmaktadır. Revan eyaletine ait verilen bu iki nüfus kayıt bilgileri, Osmanlıların bölgeye hâkim olduğu devre aittir.

Bu nedenle bu kadar büyük göçlerin gerçekleşmesinde Rusya'nın çıkarları bulunduğunu da unutmamak gerekiyor. Bunun yanında buradaki Müslümanlardan da (Türklerden de) önemli bir miktar Gacar yönetimi altındaki topraklara göç ettirilmiştir. Bu büyüklükteki göçe rağmen, 1832 yılındaki Çarlık Rusya'sı resmi sayımlarında Karabağ bölgesi nüfusunun %64,8'i Müslüman (Azerbaycan Türkü), %34,8'i Ermeni olarak kayda geçmiştir.

1887 yılında Fransa'da yayınlanan “Nouveau Dictionnaire de Geographie Universelle” (“Yeni Evrensel Coğrafya Sözlüğü”) isimli kitabın “Karabağ” maddesinde, 250.000 olarak gösterilen toplam nüfusun en az yarısının Azerbaycan Türklerinden, geri kalanının Ermenilerden ve bazı İranlı ve Ruslardan oluştuğu kaydedilmektedir.⁵⁴

Hatta Ermenistan kaynakları bile Karabağ meselesine ilişkin göreceli olarak sessizliğin yaşandığı dönemlerde, 19. yüzyıl başlarında Karabağ bölgesinde Ermeni nüfusun azınlıkta kaldığını ifade etmişlerdir. Nitekim, 1972 yılında Erivan'da yayınlanan “Batı Ermenistan'ın Rusya'yla birleştirilmesi” isimli bir kitapta, bu yıllar için Karabağ'da 12 bin ailenin bulunduğu ve bunların sadece 2500–3000'in Ermeni ailesi olduğu belirtilmiştir. Ermenilerin buraya sonradan geldiğinin kendilerince bir başka ifadesi de, 1978 yılında Karabağ'ın Akdere reyonunda, “Bölgeye Gelişlerinin

⁵³ Yakup HURÇ , ” Türkiye'nin Karabağ Politikası”, (Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), Kahramanmaraş ,2008,s.5

⁵⁴ Cemalettin TAŞKIRAN, **Tarihi Akış İçinde Karabağ Meselesi ve Türkiye'nin Karabağ Politikası**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü , Ankara , 1994, s. 8.

150. Yılı” anıtını dikmeleri olmuştur. 1980’lerde olayların yeniden tırmanmasıyla bu anıt Ermeniler tarafından yıkılsa da, onunla ilgili video görüntüleri ve fotoğraflar mevcudiyetini korumaktadır.

19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında çeşitli isyanlar baş gösterdiyse de, 1918 yılına kadar Karabağ bölgesi, Çarlık Rusya’sında Azerbaycan’ın bir bölgesi olarak (Gence Guberniya’sına bağlı) yer almaya devam etmiştir.

Hocalı’nın Etnik ve Dini Yapısı, Karabağ’ın bir parçası olan Hocalı’da etnik yapı bölgeye Rusların gelmesi ile değişmiştir.1825-1826 yılları arası yapılan antlaşmalar sonucunda 8.249 ermeni ailesi Karabağ ve çevresine yerleştirilmiştir. Ayrıca 1828-1830 yılları arasında da Osmanlı topraklarından 84.000 ermeni bölgeye yerleştirilmiştir.1897 nüfus sayımında 54.841 aileden 29.350’si Türk,18.616’sını ise Ermeniler oluşturuyordu. 1917 yılında Karabağ’da yaşayan 574.194 kişiden 317.861 kişi Türk, 243.627 kişi ise Ermeni idi, geriye kalan kısım ise farklı milletlerdi. Yaklaşık 100 yıl boyunca Karabağ’ın genelinde bu bölgeye göç eden Ermeniler sayesinde nüfus Ermenilerin lehine değişmiştir. Ermeniler ve Türkler Hristiyan ve Müslüman unsurlar oldukları için nüfus oranları doğal olarak bölgedeki dini yapıyı da göstermektedir.

III. BÖLÜM

3. KARABAĞ VE HOCALI MESELESİNİN TARİHİ TEMELLERİ

3.1. Karabağ ve Hocalı'nın Tarihçesi

Karabağ bölgesi, dünyadaki en eski insanların yaşadığı yerlerden biridir. Buradaki “Azıh” mağarasında bulunan eski insan “Azıhontrop”un yaşının yaklaşık olarak 1,2 milyon sene eskiye kadar götürülebileceği bilim adamlarınca da kanıtlanmıştır.⁵⁵

Bu durumun kanıtlanmasına rağmen 1,2 milyon yaşı henüz genel kabul görmemektedir. Fakat mağara içerisinde bulunan insanın çene kemiğinin her halükarda en az 300–500 bin yıllık olduğu kabul edilmektedir. Yine bölgede bulunan “Tağlar” mağarasında da bundan 80–100 bin yıl önceki devre ait zengin kalıntılar bulunmaktadır.⁵⁶

Ara devirlerde Karabağ bölgesindeki yaşama ilişkin kanıtlar yine bulunmaktadır. Milattan önce dördüncü bin yıldan itibaren ise bu topraklarda yaşayanların kimliğine ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Bunlar Hürriiler diye isimlendirilen Türk kavminden olanlardır. Bu Türk kavmi M.Ö. dördüncü bin yılda Kafkasya'ya gelerek Karabağ'a yerleşmişlerdir.⁵⁷

M.Ö. ikinci bin yıla ilişkin olarak da Hürriilerin buradaki yaşamlarına ilişkin kanıtlara rastlanmıştır. M.Ö. birinci bin yılın başlarında bölgede Urartular ortaya çıkmıştır.⁵⁸

Daha sonra bölgeye, yine Türk boylarından olan Sakalar yerleşmişlerdir. Ermenilere gelince, kendilerini iddia ettikleri gibi ister Yasef evladına dayandırsınlar, isterse de bölgeye Frigyalılarla birlikte geldiklerini iddia etsinler, her halükarda bölgeye ilk kez M.Ö. altıncı ve yedinci yüzyıldan sonra geldikleri ortaya çıkmaktadır.⁵⁹

⁵⁵ Süleyman ELİYARLI, *Azerbaycan Tarihi*, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü , 1996, s. 9.

⁵⁶ Cemalettin TAŞKIRAN, *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995,s.31.

⁵⁷ Mehmet KENGERLİ, “Karabağ Azerbaycan Toprağıdır Dünya Durdukça da Öyle Olacaktır”, *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi*, S.330, Ankara, 1999, s.7; Dr.Erdal KARAMAN, *Karabağ'a Verilen İsimler Ve Bu Vilayetteki Yer İsimlerinde Türk Boylarının İzleri*, Qafqaz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bakü –Azerbaycan.

⁵⁸ Toğrul ALİYEYEV, “ Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler”,(T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler A.B.D Basılmamış Doktora Tezi), Ankara , 2006,s.15.

⁵⁹ Cemalettin TAŞKIRAN, *a.g.e.*, s. 35.

M.Ö. 250 yıllarında Karabağ bölgesinde, Oğuzların Üçoklar boyundan olan Arsaklar, M.S. birinci yüzyılda Kafkasya Türk Albanları, ikinci yüzyılda Romalılar, üçüncü yüzyılda Sasaniler, altıncı yüzyılda Hun Türkleri ve yedinci yüzyılda Hazar Türkleri hükmetmişlerdir. Yedinci yüzyıldan itibaren Karabağ bölgesi dönemin İslam kuvvetlerinin yönetimi altına geçmiştir. 642 yılında Arap orduları, 646 yılında ise Müslüman Oğuzlar bölgeye hükmetmeye başlamıştır. Sekizinci yüzyılda bölgede Müslüman idareye karşı isyanlar başlamıştır. Bu isyanlar dokuzuncu yüzyılda Türk kökenli Babek'in liderliğinde doruğuna ulaşmıştır. 837 yılında isyan yenilgiye uğratılmış ve 838 yılında isyancıların lideri Babek esir alınarak Samire şehrine götürülerek idam edilmiştir. 892–930 yılları arasında Saç Oğulları soyundan gelen Müslüman Türk Beyliği bölgenin hâkimi olmuştur.⁶⁰

XI yüzyıldan itibaren bölge Selçukluların akımına uğramıştır. 1064 yılında Gürcistan seferinden dönen Alparslan ve 1076 yılında onun oğlu ve halefi Melik Şah burayı baştanbaşa iskân etmiştir. 1256'dan itibaren Karabağ bölgesi İlhanlıların (Türk devleti) yönetimi altına geçmiş, 1396'dan sonra ise, Kıpçak, seferinden dönen Timur'un orduları buraları işgal etmiştir. 15. yüzyıl boyunca bölge daha çok Akkoyunlular'ın yönetimi altında bulunmuştur. 16. yüzyılın sonlarında Osmanlılar tarafından alınıncaya kadar, bölge Safeviler'in yönetiminde kalmıştır.⁶¹

18. yüzyılın başlarında Penahali beyin önderliğinde bölgede Karabağ Hanlığı kurulmuştur. XVIII yüzyılın sonlarında artan dış saldırılar sonucunda kısa bir süre için (sadece 1797 yılında bir süreliğine) Karabağ bölgesi, merkezi Azerbaycan'ın güney (şu anki İran) bölgelerinde bulunan Gacar Türklerinin yönetimi altına geçmişse de, genelde bağımsızlığını koruyabilmiştir.

1826 yılında, Karabağ Hanlığı Çarlık Rusya'sı tarafından işgal edilmiştir. Rusya ile Gacar yönetimi arasındaki savaşlar sonucunda, 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Karabağ Hanlığı Rusya'ya bağlanmıştır. 1828–1829 yıllarında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Kafkaslarda yaşanan savaş da Karabağ Hanlığı'nın bağımsızlığını yeniden kazanmasına yardım etmemiştir. Bu savaşların ve imzalanan antlaşmaların sonucu, Gacar yönetimi altındaki topraklardan 1825–1826 yıllarında

⁶⁰ Mehmet KENGERLİ ,a.g.m., s. 8.

⁶¹ Mirze Bala MEHMEDZADE, “Karabağ Maddesi”, **İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı, Ankara , 1988, s. 212–214.

18.000, 1828’de 50.000 (Türkmençay Anlaşması’nın 15. maddesi Gacar yönetimi altındaki Ermenilerin bir yıl içinde Aras nehrinin kuzeyine, yani Rus yönetimi altındaki topraklara geçmesini öngörmekteydi), 1829 Osmanlı Rus Edirne antlaşması ile de 84.000 civarında Ermenilerin Karabağ bölgesine getirilmesi şeklinde olmuştur.

Dönemin Rus tarihçilerine göre bu süreç boyunca Kafkasya’ya, Anadolu’dan ve şu anki İran topraklarından en az 1 milyon Ermeni göç etmiştir veya ettirilmiştir.

Bu göçler sonucunda I. Nikolay, Revan ve Nahçıvan hanlıklarının topraklarını içeren coğrafya üzerinde Ermeni bölgesi de kurmuştur.

3.2. Kafkasya’da Ermeni Örgütlerinin Faaliyetleri

1880’li yılların sonlarında, bölüm 1.4’de belirttiğimiz Ermeni dernekleri arasında en önde geleni Cenevre’de kurulmuş olan ve kendisini “Hınçak (Çan)” olarak adlandıran cemiyettir. Bu cemiyet, sadece Osmanlı Ermenilerini değil aynı zamanda Rus ve İran Ermenilerini de yabancı hükümlerinden kurtarmayı kendi amacı olarak belirlemiştir. Bu cemiyet, sosyalist prensiplere dayalı, ideal bir toplumsal düzene sahip, bağımsız “Birleşik Ermenistan” federal cumhuriyeti kurmayı amaçlamıştır.

Bu belirttiğimiz suç unsuru içeren düşüncelerin propagandasını yapmak üzere Hınçak Cemiyeti, yine cemiyetin adıyla aynı olan bir gazete çıkarmıştır. Bu gazete, hem Batı Avrupa’da hem de Rusya’daki Ermeni çevrelerinde oldukça yaygınlaşmıştır. Bunun dışında, söz konusu cemiyet, Ermeni vatanseverlik propagandası ve diğer derneklerle ilişkiler kurmak üzere kendi temsilcilerini Batı Avrupa’nın çeşitli şehirlerine, Türkiye’ye ve Kafkaslara göndermiştir.

Bu dönem içerisinde Hınçak Cemiyeti’nin bazı üyeleri, İsviçre’de yaşayan ve Rusya’da terörist eylemlerde bulunma hazırlığı içerisinde olan Rus siyasî göçmenleriyle ilişkiye geçerek dikkatleri üzerlerinde toplamıştır. 1890 yılının ilk yarısında İstanbul ve Küçük Asya’da, Müslüman halk ile Ermeniler arasında silahlı çatışmalar vukuu bulmaya başlar. Bu çatışmalar Erzurum şehrinde ve bazı diğer yerlerde geniş boyutlara ulaşmıştır. Bu olaylarla ilgili bilgilerin etkisi ile, Kafkas Ermenileri arasında Milliyetçilik hareketi artmıştır.

Bunun sonucunda Kafkas Ermenileri, para, silah, mermi, iye ve gönüllü toplamaya başladılar. Bu gönüllülerden kurulan silahlı birlikler Ermenilere yardım etmek için Türkiye sınırlarına girme girişimlerinde bulunmuştur. Türk sınırına girmeye

çalışan bu gönüllü birlikler, Türk sınır köylerinin ahalisine açık bir şekilde saldırmış; polisler ve sınır nöbetçilerine karşı direnmişlerdir. Cinayetler işleyip ve yağmalamalarda bulunmuşlardır.

Bu suçlara iştirak eden kişiler, zaman geçmeden mahkemeye verilmiş ve gereken cezayı almışlardır.

Yukarıda bahsettiğimiz Kafkaslardaki bu harekete, yerli din adamları ve kasabalarda görevli kişiler katılmışlardır. Bu arada bu kişiler, Türk idarecileri ile mücadele eden Ermenilere yapılan bu yardımları, Rus yönetiminin tasvip ettiği şeklinde bir söylentiye Ermeni halkı içerisinde yaymışlardır. Yukarıda bahsedilen olaylara katılmış kişilerin cezalandırılmasından sonra ise kırsal kesimde yaşayan Ermeni halkı, söz konusu söylentilerin temelsiz olduğuna ikna olmuş ve oldukça sakinleşmiştir. Bununla birlikte, yapılan milliyetçi propagandaya karşı duyulan ilginin azalması, Rus Ermenilerinin, İmparatorluk topraklarına göç eden Osmanlı Ermenilerinin büyük bir bölümüne maddi yardımda bulunmalarını sağlamıştır. Türkiye’den göç eden Ermeniler Erivan vilâyeti ve Kars bölgesinin çeşitli köylerine yerleştirilmişlerdir. Rusya’ya göç eden bu Ermenilerin sayısı 1895 yılının başlarında on bin kişinin üstündedir.

Bundan sonraki dönemde ise Ermeni milliyetçi hareketi, genellikle Ermeni entelektüelleri, din adamları ve öğrenciler (kız, erkek) arasından taraftar bulmuştur. Bu dönemde propagandacılar, milli ruhu ayakta tutmak için Ermeni milli şarkılarını, eski Ermeni Krallığı’nın haritalarını ve bu Krallığı tasvir eden resimlerle birlikte gönüllü silahlı Ermeni birliklerinin resimlerini de dağıtmışlardır.

1890’lı yıllarda Hınçak Cemiyeti’nin yöneticileri Cenevre’den Londra’ya geçmiş ve burada yukarıda belirtilen suç unsuru içeren faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Kafkaslarda hali hazırda yapılan tahkikatlar, Hınçak Cemiyeti’nin Londra’da yaşayan yöneticilerinin inisiyatifleriyle, cemiyetin, Rusya’da merkez olmak üzere, geçen yıl Tiflis’e yerleştiğini göstermektedir. Cemiyetin Tiflis şubesi, yukarıda bahsedilen propagandacıardan, kendi faaliyetlerini yönetmek için aldıkları programda, Tiflis şubesinin, Osmanlı Ermenilerini desteklemesi ve Londra’dan Kafkaslara gelen Hınçak üyelerine verilen görevlerin yerine getirilmesinde yardımcı olması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu programda cemiyet yöneticileri, Tiflis şubesi yönetimine Kafkasların diğer yerlerinde Hınçak Cemiyeti’nin şubelerinin açılmasını ve

özellikle Bakü'deki işçi sınıfına ilgi gösterilmesi tavsiye edilirken, Bakü işçi sınıfının, Batı Avrupa'daki işçi sorununun durumu hakkında bilgilendirilmesi istenmiştir.

Söz konusu programın uygulanmasından bir müddet geçtikten sonra Kars, Bakü, Gümrü ve aynı zamanda Erivan vilâyetinin ve Kars bölgesinin bazı kasabalarında gizli dernekler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Ermeni milliyetçi hareketi içerisinde bulunanların aranması sonucunda ve Ermeni milliyetçi hareketine ilişkin yukarıda belirtilen tahkikatlar neticesinde illegal yayınlar bulunmuştur. Bu yayınlar incelendiğinde, 1894-1895 yıllarında Ermeniler arasında, "Ermeni İşçi İhtilal Birliği" ve "Ermeni İhtilal Birliği" adında iki yeni cemiyetin kurulduğu anlaşılmaktadır.

Bu cemiyetlerden, görünüşe göre Tiflis'te kurulmuş olan ve faaliyet alanını Türkiye Ermenistan'ına taşımak isteyen Ermeni İşçi İhtilal Birliği'nin programında amaç olarak şu görüşler yer almaktadır: Türk ve Ermeni İhtilalcı partilerinin birleştirilmesi, bütün insanlığı özgürlüğe kavuşturmak ve sosyalist prensiplere dayalı bir devlet düzeni kurmak. Cemiyetin yukarıda bahsedilen amaçlarına ulaşmak için kullandığı metotlar arasında ise; şehirli ve köylülerin vergi vermemesini teşvik etmek ve terör faaliyetlerinde bulunmaya ikna etmek olduğu belirtilmiştir⁶².

3.3. Kafkasya'nın Ermeniler Tarafından İşgali ve Ermeni Devletinin Kurulması

1826 Yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra düzenli yeni bir ordu oluşturana kadar Osmanlı Devleti askeri yönden oldukça zayıflamıştır. Çünkü Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan yeni ordu, hem istenen düzeyde olmamış, hem de yeterli savaş tecrübesinden yoksun kalmıştır. Bu durumu fırsat bilen Rusya, Osmanlı Devleti'ne 1828 yılında savaş açmıştır⁶³.

Rusya bu iki Müslüman Devlete karşı Kafkasya'da bir tampon bölge oluşturmaya karar vermiştir. 1723'ten itibaren temasta bulundukları Hristiyan, Gürcü ve Ermenilerden, Ruslar ikincisini tercih etmişlerdir. Bu amaca yönelik olarak İran ve Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenileri göç ettirerek Erivan merkezli oluşturduğu tampon bölgeye yerleştirmiştir. 1825-26 yıllarında İran tarafından 18.000 Ermeni

62 Orhan DOĞAN; **a.g.m.** s.16-21. ; Dr.Bilal DEDEYEV, **Karabağ Savaşı**, Qafqaz Üniversitesi, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Bakü, 2008,s.25-26.

63 A. Nimet KURAT, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara ,1990, s.56.

dağlık Karabağ bölgesine göç ettirilmiştir. Ancak 1825’de Nahçıvan, 1826’da Revan Hanlığı’nın toprakları Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Bu bölgeye Ermeniler yerleştirilmiştir. 1828 yılında ise 8249 Ermeni ailesi tekrar Karabağ’a yerleştirilmiştir. Bu tarihlere kadar bugünkü Ermenistan olarak bilinen devletin hâkim olduğu topraklarda Nahçıvan ve Revan Hanlıkları hâkim bulunmaktaydı. Bu hanlıklar, Türkler tarafından kurulmuştur. 1828 Türkmençay, 1829 Edirne Antlaşmalarıyla tespit edilen sınırlara çekilerek, Rus Çarlığının bu bölgede ki çıkarlarını korumak amacıyla Hristiyan unsurlardan özellikle Ermenilerin bu bölgeye yerleştirilmesi uygun görülmüştür.

Rusya’nın bu iskân politikasını yapmasında iki amacı olmuştur. Birincisi, bu göç siyaseti ile Kafkasya’daki etnik yapıyı değiştirerek, buralarda uzun süreli hâkimiyet kurma yoluna gitmiş olmasıdır. Bunun için Kafkasya dışından getirilen Gayr-i Müslim zümre bu bölgeye yerleştirilmiştir. Bu yolla Kafkasya’daki Müslüman halkın kolayca yönetilmesi sağlanmıştır. Başlangıçta, Kafkasya’daki Rus ordusunda Ermeni ve Gürcü subaylarına öncelik tanıma politikası zamanla genişletilmiş, Kafkasya’daki Rus yönetimi bu zümreden olanlara emanet edilmiştir. Lazarevler, Madatov, İvan Korganov, Cemşid Şahnazar, Vasili Bebudov gibi Ermeni asıllı Rus subayları bunlardandır. İkincisi ise, daha sonraki yıllarda komşu ülkelerin (Osmanlı ve İran) işgal edilmesinde orada yaşayan Ermenilerin gücünden istifade etmeyi planlamasıdır. Bu amaçla, Ermenilerin Kafkasya’ya toplanılması işi sadece İran’dan değil, Osmanlı Devleti’nden de yapılmıştır. Rusya, 1829 Edirne Antlaşması’na Hristiyan halkın serbestçe Rus topraklarına göç edebilmeleriyle ilgili madde koymuştur.

1829 yılında sona eren bu savaş, hem Balkanlar, hem de Kafkasya’da yapılmış ve Rusya’nın kısmen üstünlüğü ile sona ermiştir. Daha önce 1813 Gürcistan, 1828 Türkmençay Antlaşmaları ile sona eren İran–Rus mücadelesinde İran tarafı yenilmiştir. Revan ve Nahçıvan Hanlıkları’nın topraklarında oluşturulan Ermeni tampon bölgesinde Ruslar, Kafkas Genel Valiliği adı altında bir idare birimi oluşturmuşlardır. 1829 yılından itibaren bu bölgeye yoğun olarak yerleştirilen Ermeniler, bu yüzyılın ilk çeyreğinde Rusların desteği ile bir Ermenistan Devleti kurmuşlardır. Ruslar, Ermenistan’ı özellikle Osmanlı Devleti’ne ve Kafkasya’daki Türklere karşı yargılama üssü ve bir nifak merkezi olarak kullanmışlardır. Rusların desteği ve koruması altında ki Ermeniler, Azerbaycan Türkleri’ne karşı ve diğer Türk gruplarına ve Müslümanlara

karşı zalimane davranmaya başlamışlardır. Bu sebepten dolayı Ermenistan olarak adlandırılan coğrafi bölgede yaşayan Oğuz–Türk ahali ata yurtlarını terk etmek zorunda bırakılmıştır. Ermenistan’daki Türklere, Ruslar ve Ermeniler tarafından siyasi, iktisadi, dini, medeni ve özellikle askeri baskılar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti bu maddenin etkisini ilk defa 1877-1878 Osmanlı–Rus savaşında hissetmiştir. Rusya, bu savaşta Doğu Anadolu bölgesindeki işgal sürecinde Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya başlamıştır. Böylece, bu tarihe kadar iyi giden Türk-Ermeni ilişkileri bozulmaya yüz tutmuştur⁶⁴.

1905–1907 ve 1916–1920 yıllarında yapılan katliamlarda yüz binlerce Türk’ü öldürmüşlerdir. Bütün bu katliamların amacı, bu bölgeyi adım adım Türklerden arındırmak ve buraların Ermenileştirilmesini sağlamak olmuştur⁶⁵. Zaten Taşnaksütyun Komitesinin kurulmasından sonra, Ermenistan’daki, Türklere yönelik yapılan katliamların amacı bu görüşü kanıtlar nitelikte olduğunu kanıtlamıştır.⁶⁶

Bu çabalarında önemli bir mesafe aldıkları belirtilebilir. “Ermenilerin işgal ederek Ermenistan (Hayastan) adını verdikleri 47.000 km² toprağın tamamı, Azerbaycan Türkleri’nin toprağıdır”⁶⁷. Ermenistan’ın kurulduğu ilk yıllarda sahip olduğu toprak parçası 9.000 km² iken⁶⁸ hangi yöntem ve uygulamalar neticesinde sınırlarının genişliğini 47.000 km²’ye çıkarabildi? Bu soruya doğru cevap bulunabilmesi amacıyla konunun ayrıntılı irdelenmesi gerekmektedir. Dünya kamuoyunun aydınlanması noktasında yararlı olacağı ve Türklerle, Ermeniler arasındaki var olan sorunların çözümünde daha nesnel sonuçlara varmayı da kolaylaştırmış olacaktır.

3.4. Karabağ Sorununun Tarihsel Kökeni

19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında Kafkasya’da yaşayan Ermeniler, hızlı bir biçimde örgütlenmeye başlamıştır. Bu yapılanmaların en önemlisi 1890 yılında kurulan “Taşnaksütyun Komitesi” olmuştur. Komite, daha çok Doğu Anadolu’daki

⁶⁴Bilal DEDEYEV, **a.g.e.**, s.21-24; Murat Onur SAYILAN, “1988 – 95 Arası Dağlık Karabağ Sorunu” , (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara , 2007, s.22-23.

⁶⁵ Eziz ALEKBERLİ , **Gadim Türk – Oğuz Yurdu Ermenistan, Sabah Neşriyatı**, Bakü, 1994, s.11; Abbas ASLAN "Kaybedilen Azerbaycan Toprakları" , **TKD**, Azerbaycan , Mart-Nisan 1997, s.31.

⁶⁶ Hatem CABBARLI, “Geçmişten Günümüze Ermenistan’da Azerbaycan Türkleri”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi** , S. 4 , Ankara , 2002, s.131.

⁶⁷ Cemil ÜNAL, “Ermeni Soykırımı İddiaları; Gerçekler II”, **Azerbaycan Türk Kültür Dergisi**, S. 337, Ankara , 2001, s.9.

⁶⁸ Eziz ELEKBERLİ, **a.g.e.** , s.11.

Osmanlı topraklarını kapsayan bir Ermeni devleti kurmayı amaçlamıştır. Bu dönemde genişlemecilik peşinde olan Ermeni örgütleri, Çarlık Rusyası yönetimi altındaki topraklara ilişkin iddialarını pek dile getirmemiştir. Bunun nedeni, tarihsel süreçte hep işbirliği yaptıkları Ruslarla, ilişkiyi bozmama isteği olmuştur. Genelde iyi olan ilişkiler, 1719 yılında Çar I. Petro'nın, Rus Ortodoks Kilisesi mensuplarına tanınan hakları ülkesinde yaşayan tüm Ermenilere de vermesi ile daha da pekişmiştir.⁶⁹

Bir yandan Çarlık Rusya'sının halkları kaynaştırma isteklerinin Ermeni Milliyetçiliği ile çatışması, diğer yandan da Rus Ortodoks Kilisesinin Ermeni Gregoryen kilisesini kendisine birleştirme çabaları bu yakın ilişkiyi bir süre için zayıflatmıştır. Fakat etnik çatışmaların başlaması, ilişkileri eski seyrine sokmakta geç kalmamıştır. Kafkasya'daki milli uyanış hareketleri de bu etnik çatışmalara paralel olarak gelişmiştir. Özellikle 1905 yılı tarihe Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasındaki kanlı çatışmalar yılı olarak geçmiştir. Olaylar bir Müslüman'ın (Azerbaycan Türkünün) Taşnaklar tarafından öldürülmesiyle tırmanmıştır.

Azerbaycan'ın çeşitli yerlerinde, özellikle de Karabağ ve Gökçe bölgelerinde her iki taraftan karşılıklı olarak çok sayıda insan öldürülmüştür. Her iki toplumun bazı aydın kesimleri, aslında Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasında düşmanlık bulunmadığını, olayların Ruslar tarafından kışkırtıldığını dile getirmiştir. SSCB kurulduktan sonra 1905 olaylarına değinilirken, her zaman bu olayların Çarlık yönetimince düzenlendiği ifade edilmiştir. Çarlık Rusya'sı yetkililerinin bunu yapmasına neden olarak da, işçi hareketlerinin engellenmeye çalışılması, toplumların Çarlığa karşı mücadeleden çekinmesi için birbirlerine karşı mücadeleye yöneltmeleri gerektiği gösterilmiştir. 1906 yılında da devam eden olaylar, bu yılın Temmuz ayından itibaren yerini genel bir sessizliğe bırakmıştır. Tarihsel açıdan ve Çarlık Rusya'sı açısından önemli olayların yaşandığı 1906–1914 yılları aralığında iki toplum arasındaki çatışmalar durmuştur. Hatta bir sıra bazı konularda beraber hareket ettikleri de görülmüştür. Fakat 1914–1918 yıllarında gelişen olaylar, yeniden iki toplumu karşı karşıya koymaya başlamıştır. 1917 Bolşevik ihtilalından sonra Rus Duma'sı bırakılmıştır, Duma'nın Kafkaslardan olan üyeleri Transkafkasya Federasyonu'nu oluşturmuştur.

69 Ali ARSLAN, “Rusların Güney Kafkasya’da yayılmalarında Ermeni Eçmiyazın Katolikosluğu’nun Rolü”, Kafkas Araştırmaları, İstanbul , 1996, s. 21.

Bu tarihlerde Rusya’da iktidarı ele alan Bolşevikler “Milletlerin Haklar Bildirisi” ile her milletin kendi geleceğini tayin etmesi ilkesini kabul ettiklerini açıklamışlar ve bunun sonucunda bölgede bir güç boşluğu oluşmuştur. Ayrıca, Ermenilerin Osmanlı’ya yönelik toprak taleplerinin ve Doğu Anadolu’da yaptıklarının cevabı mahiyetinde, Osmanlı ordularının Doğuya doğru harekât yapması beklenmiştir. Böylesine bir beklenti, Ermenileri hızlı bir biçimde silahlanmaya sevk etmiştir. Bu, aynı zamanda müttefiklerin Osmanlı’ya karşı Kafkasya’da bir güç oluşturma planlarıyla da üst-üste düşmektedir. Taşnaklar önderliğinde silahlanan Ermeniler, Doğu Anadolu’yla beraber Azerbaycan’a ait bölgelere de saldırmaya başlamıştır.

Bu durum, Rus ordusunda askeri eğitim alamayan ve askeri teçhizatı bulunmayan Azerbaycan Türkleri için oldukça endişe verici durum oluşturmuştur. Nitekim Mart 1918’de, diğer bölgelerle beraber Ermenilerin pek bir yoğunluk oluşturmadıkları Bakü’de de toplu Türk katliamları yaşanmıştır. Bu süreçte, Bolşeviklerin de Milliyetçi Ermenilerle işbirliğinde olması olayın ilginç yönlerinden birisini oluşturmuştur.

Katliamların büyük boyutlara ulaşması, bu çerçevede Bakü’de ve Azerbaycan’ın bir sıra başka şehirlerinde 30 bin civarında Türk’ün öldürülmesi üzerine çok sayıda Azerbaycan Türkü, Bakü’yü terk etmek zorunda kalmıştır. Olayların bu şekilde gelişmesi Transkafkasya Konfederasyonu’nun varlığını zan altında bırakmıştır. Mayıs sonlarında anlaşmazlıkların daha da şiddetlenmesi yüzünden Transkafkasya Konfederasyonu dağılma sürecine girmiştir. Karabağ bölgesi ise, 28 Mayıs 1918’de Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra da onun içinde yer almaya devam etmiştir.

22 Mayıs 1919’da, Bolşevik Ermeni liderlerden A.İ.Mikoyan, Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesine ve Vladimir İliç Lenin’e kendi görüşünü yazarken “Ermeni Taşnakları Karabağ’ı Azerbaycan’dan koparıp Ermenistan’a birleştirme çabasında olmuşlardır. Fakat bu Karabağ için yaşam kaynağı olan Bakü’den ayrılmak ve hiçbir bağı bulunmayan Erivan’la birleşmek anlamına gelmektedir.”

12 Ocak 1920’de Paris’te toplanan Barış Konferansı sırasında bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti resmi olarak tanınırken de, Karabağ bölgesinin onun bir parçası olması uluslararası kabul görmüştür. Zaten 15 Ağustos 1919’da toplanan Karabağ Bölgesi Ermenileri VII Kurultayı’nın aldığı karar üzerine sonraki süreçte

Azerbaycan yönetiminin atadığı geçici genel vali Sultanov'la anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma ile ortak bir konsey kurulmuş ve Karabağ bölgesinin yönetimi önemli ölçüde bu konseye havale edilmiştir. Bu anlaşmada aynı zamanda, Paris Barış Konferansında Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olarak kabul gördüğüne de işaret edilmiştir⁷⁰.

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti 27 Nisan 1920 tarihinde Ruslar tarafından işgal edinceye kadar, Azerbaycan'da Osmanlı ve ondan sonra da İngiliz orduları bulunmuştur. Her iki güç de Karabağ bölgesini, Azerbaycan'ın bir parçası olarak görmeye devam etmiştir. Bu süre içerisinde bazı Ermeni örgütleri Karabağ bölgesinde birçok kere isyan çıkarmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Fakat Rusların teşviki ve yardımı ile 1920 yılı Nisan ayında büyük çaplı bir isyan çıkarılmıştır. Azerbaycan ordu birlikleri isyanı bastırmak üzere bölgeye gittiği sırada, Bolşevik Rus orduları (XI. Kızıl Ordu) Azerbaycan'ı işgal etmiştir. Ermenilerin Azerbaycan'ın Karabağ bölgesine yönelik iddiaları genellikle, onun hep Ermenistan'a bağlı olduğu, Sovyet yönetiminin Karabağ bölgesini zorla alarak Azerbaycan'a bağladığı şeklinde olmuştur. Fakat resmi belgeler tam tersini söylemektedir.

28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'da Sovyet Yönetimi ilan edilmiştir. O tarihte, Karabağ bölgesi ve şu anda Ermenistan sınırları dâhilinde bulunan Zengezur bölgesi, ilan edilen Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Fakat tarih boyunca amaçlarına ulaşmak için hep Ruslarla işbirliği yapan Ermeniler, Azerbaycan'da Rus yanlısı yönetim kurulmasını bir fırsat olarak görmüş ve Karabağ bölgesine ilişkin iddialarını daha yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. İlk başlarda, daha Ermenistan Sovyet Rusya ile birleşmediği için, Sovyet Yönetim bu tür meselelerde biraz Azerbaycan yanlısı tutum takınarak Ermenistan'a baskı yapmaya çalışmaktaydı.

Bu arada eğer Ermenistan'da Sovyet Yönetimi kurularsa bunun karşılığında Karabağ ve Zengezur bölgeleriyle ilgili olarak bir takım vaatler de verilmekteydi. Bunun en önemli örneklerinden birisi, Lenin'in "Doğunun Lenin'i" diye nitelendirdiği, bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin milli yöneticileri tarafından her zaman ihanetle suçlanan ve sonraları Moskova'da zehirlenerek öldürülen, dönemin Azerbaycan Sovyet yönetiminin başı Neriman Nerimanov tarafından Ermenistan Komünistlerine gönderilen bir telgraf olmuştur. 1 Aralık 1920 tarihinde gönderilen bu telgrafta,

⁷⁰ Cemalettin TAŞKIRAN, *a.g.e.*, s. 249–251.

Ermenistan’da Sovyet Yönetimi kurulması karşılığında, Azerbaycan’ın kendi içerisindeki Nahçıvan, Zengezur ve Karabağ bölgelerini ona verebileceği ifade edilmekteydi⁷¹.

Burada amaç yukarıda da ifade edildiği üzere, Ermenistan’ı Sovyet yönetimine geçme konusunda teşvik etmektir. Ermenistan’da Sovyet yönetiminin kurulması dengeleri bir ölçüde değiştirmiştir. Ermenistan Sovyet yönetiminin liderleri Karabağ bölgesine ilişkin iddialarını hem Moskova’ya iletmış, hem de Komünist Bolşevik Partisi Kafkas Bürosunda dile getirmiştir. Bu iddialar üzerine, önce 27 Haziran 1921’de Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi toplanarak Ermenilerin iddialarını reddetmiştir. Karabağ bölgesinin Azerbaycan’dan koparılamayacağını belirtmiştir. 4 Temmuz 1921’de toplanan KBP Kafkas Bürosu Karabağ bölgesinin dağlık kısmının Ermenistan’a verilmesi gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. Fakat Azerbaycan bu konuya sert tepki göstermiştir. 5 Temmuz 1921 tarihinde, KBP Merkezi Komitesi’nden temsilcilerin de katılımıyla KBP Kafkas Bürosu yeniden toplanmıştır. Bu toplantıda, daha sonra Moskova tarafından Azerbaycan’ı yönetmek üzere atanmış olan Rus asıllı Sergey Kirov bile Karabağ bölgesinin dağlık kısmının da Azerbaycan’da kalması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Tüm değerlendirmeler yapıldıktan sonra, Orconikidze ve Nazaretyan’ın önerisiyle “Müslümanlar ve Ermeniler arasında milli sulhun gerekliliği belirtilmiştir. Yukarı ve Aşağı Karabağ bölgelerinin iktisadi alakasının zaruriliği, bölgenin Azerbaycan’la olan daimi bağlantısı gibi hususlardan hareketle Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içinde kalmasına, bölge dâhilinde bulunan Şuşa şehrinin idari merkez olmak üzere bölgeye geniş bir Özerklik verilmesine” karar vermiştir.⁷²

Fakat olayın bir de Karabağ bölgesinin dağlık kısmında özerk bölge oluşturulmasına ilişkin boyutu bulunmaktaydı. Bu konudaki tartışmalar yaklaşık iki yıl boyunca sürmüştür. Bir sonuç alınmaması üzerine, 27–28 Haziran 1923 tarihlerinde toplanan KBP Kafkas Bölge Komitesi bir ay içerisinde Karabağ bölgesinin dağlık kısmında özerk bölge oluşturulması gerektiği konusunda Azerbaycan’ı son kez uyarmıştır. Hatta bu amaç için Azerbaycan yönetiminin başı da değiştirilmiştir. Kirov,

⁷¹ Nesib NESİBLİ, **Bölünmüş Azerbaycan Bütün Azerbaycan**, Ay-Yıldız Yayınları, Bakü , 1997, s.121. ;Timuçin KODAMAN, “Dağlık Karabağ Olayları”, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler A.B.D. **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**),Ankara ,1993, s. 58.

⁷² Cemalettin TAŞKIRAN, **a.g.e.** , s. 136–137.

Moskova tarafından Azerbaycan yönetiminin başı olarak atanmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda, 7 Temmuz 1923'de Azerbaycan Merkezi Yürütme Komitesi, belirtilen coğrafyada Dağlık Karabağ zerk Bölgesi'nin oluşturulması kararını almıştır.⁷³

⁷³ Nesib NESİBLİ, **Azerbaycan'ın Jeopolitiği ve Petrol**, Hazar Üniversitesi Neşriyatı, Bak , 2000, s.183.

IV. BÖLÜM

4. KARABAĞ VE HOCALI KATLIAMLARININ ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN GELİŞMELER

1919 Ağustosunda, Nahçıvan ve Şerür çevresindeki 45 köye Ermeniler askeri birlikler ile hücum etmişler ve demiryolu boyuna yakın köyleri, zırhlı vagonlardan ateş altına almışlardır.

Mayıs 1920 sonralarına Doğru Ermeniler, Erivan'da Uluhanlı yanındaki Karadağlı adlı İslam köyünün ahalisini zorla yerlerinden çıkarmış, eşyalarını yağmalamış, kendilerini göçe mecbur etmişlerdir.

23-24 Mayıs 1920 gecesi 300'den fazla Ermeni süvarisi, Uluhanlı'nın 5 km. kuzeyinde Cebeçalı köyünü sararak, eli silah tutan Müslümanları bir araya toplayıp hepsini süngüden geçirmişlerdir.

27 Haziran 1920 gecesi yine Erivan'da Hacıbayram ve Haberbegli köylerine baskın yapan Ermeniler, ahalinin malları ile eşyasını hep yağmalamış, birçoğunu öldürmüştür; baskından kurtulan az bir kısmı da, Aras ırmağından güneye geçerken, Ermenilerin baskını üzerine boğulmuşlardır.

Azerbaycan ve başka yerlere gitmek üzere trenle Gence'ye giden 500 Müslüman, Gümrü yakınında vagonlardan indirilerek, hepsi öldürülmüştür.

6 Nisan 1920'de Ermeniler, Zengezur, Ordubad, Vedi bölgelerindeki İslam köylerine, türlü askeri sınıflardan kurulu nizami birliklerle saldırarak, zulüm ve vahşiliğin en iğrenç biçimlerini, insanlığın nefret edeceği alçaklıkları yapmışlardır.

Erivan şehrinin 15 dakika ötesindeki Haçaparak köyündeki İslam ahaliye Ermeniler, 16 Nisan 1920 gecesi saldırarak, halkını toptan kırmaya girişmişlerdir. Bu zalim vahşilikten kaçıp kurtulamayan 6 erkek, kamalarla öldürülmüştür. Kadın ve kızların namusu çiğnenmiş, sonra da yakılmış veya öldürülmüşlerdir. Evlerin hepsi talana uğramıştır."

Ermenilerin Azerilere yönelik zulümleri, I. Dünya Savaşı yıllarındaki katliamlarla sınırlı kalmamış, SSCB döneminde ve bu devletin dağılmasının ardından kurulan Ermenistan Cumhuriyeti döneminde de devam etmiştir. Ermenistan Komünist Parti başkanı Arutunyan 1945'te Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi konusunda

Stalin'e mektup yazmıştır. Stalin de konuyla ilgili olarak Azerbaycan Komünist Parti başkanı Mir Cafer Bagirov'a mektup göndermiştir.

Bagirov, Stalin'in mektubuna cevabında nüfusunun tamamını Azerilerin oluşturduğu Suşa'nın Azerbaycan'da kalması gerektiğini, Azerilerin de Ermenilere karşı büyük toprak taleplerinin olduğunu yazmıştır. Bu tür yaklaşım, o zaman bu suni problemin kapatılmasına yardımcı olmuştur.

Ancak, eski Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu 23 Aralık 1947 tarih ve 4083 sayılı kararla, Ermenistan'da yaşayan Türkleri "Azerbaycanlı" adı altında Azerbaycan'ın Kura-Aras Ovasına sürgün etmiştir. Aynı bakanlar kurulu iki-buçuk ay sonra, Stalin'in imzasını taşıyan 10 Mart 1948 tarih ve 754 sayılı kararla, daha önceki kararın uygulamaya konmasını sağlamıştır.

Karardan sonra, Ermenistan'daki Azeriler oradan çıkarılmaya başlanmış ve işlem Stalin'in ölümüne kadar devam etmiştir. Söz konusu dönemde 150 bin Azeri ata yurtlarından kovulmuştur.

Ermeniler, 13 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ'ın idari merkezi Hankendi'nde (Stepanakert) gösteri yapmışlardır. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan alınıp Ermenistan'a verilmesini talep etmişlerdir. Bundan sonra istekler zinciri uzamaya başlamıştır. 18 Şubat 1988'de ilk Azeri göçmenler Bakü'ye gelmeğe başlamıştır. Onlar otobüslere doldurulup geri gönderilmişlerdir. Ancak, onlar kısa müddet sonra yeniden geri dönmeye başlamışlardır.

Göçmenler, bu defa Bakü yerine Sumgayit'ta kendilerine barınak bulmuşlardır. Burada bazı olaylar cereyan etmiştir. 180-200 bin Azeri, zorla Ermenistan'dan kovulmuştur. Tahminen aynı sayıda Ermeni Azerbaycan'dan çıkarılmıştır. Kısacası, 1988'den beri devam eden olaylar, bir milyondan fazla Azeri'yi göçmen durumuna düşürmüştür.

1988'de başlayan olaylar, aslında sürgün zincirinin son halkasını oluşturmaktadır. Zira Ermenistan'da yaşayan Azeriler, bir kaç defa Sovyet rejimi döneminde olmak üzere tarihi topraklarından sürgün edilmişlerdir.

Asrın başlarında, Ermenistan'daki Azerilerin sürgün edilmesi muhtelif şekillerde gerçekleştirilmiştir. 1927'de Erivan nüfusunun % 70'ini Azeriler oluştururken, bu yıllarda 130 bin Azeri kovulmuş ve onların yerine Orta Doğu ülkelerinden 100 bine yakın Ermeni getirilmiştir. Bu işlem daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Ermeni

tarihçilerine göre, geçen asrın başlarında, Ermenistan'daki 2300 köyün 2000'ini Azeri köyleri oluşturmaktaydı.

1936'dan sonra, Ermeni yetkililer, bu ülkedeki Azeri yer adlarını değiştirmeye ve iptal etmeye başlamışlardır. 1991'de de Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın emrine uygun olarak 90 Azeri köyüne Ermeni isimleri verilmiştir. 1960-1970'li yıllarda, Ermenistan Yüksek Sovyeti başkan yardımcısı Hovanes Bağdarasyan'ın başkanlığında yer adlarının değiştirilmesine başlanmıştır.

İki asır devam eden kovma ve göçürme işlemi sonucunda, 1. 5 milyon Azerbaycan Türkü Ermenistan'daki tarihi yurtlarından kovulmuş ve çeşitli bahanelerle göçürülmüştür. 1988'de kovma işlemi tamamlanmıştır. Şimdi Ermenistan' da tek bir Azeri kalmamıştır.

1988'de Ermeniler, ülke nüfusunun % 88.6 'sini oluştururken Asrın başlarında Ermenistan toprakları ise 9 bin kilometrekare alanı teşkil etmiştir. Daha sonra yapılan haksız işgaller (Azerbaycan toprakları) sayesinde 29.8 kilometrekareye yükselmiştir. Kabul etmek gerekir ki, Rusya-Ermenistan ikilisinin Azerbaycan üzerindeki baskıları yoğunluk kazanmıştır. Azerbaycan, hemen hemen Lübnan'a dönüşmek üzeredir. Parçalanma tehlikesi henüz ortadan kalkmamıştır. Ermeniler, Dağlık Karabağ'ı Ermenistan ile birleştiren Laçın Koridorunun kontrolünü elinde bulundurmaktadır. Azerbaycan topraklarının % 20'si Ermeni işgali altındadır.

4.1. Dağlık Karabağ Muhtar Vilayetinin Kurulması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

7 Temmuz 1923'te Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin oluşturulmasından sonraki dönemlerde, SSCB merkez yönetimi ileriki yıllarda doğabilecek muhtemel sorunları önlemek amacıyla özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve 1950'li yılların başında iki göç dalgası ile Ermenistan içerisindeki Azerbaycan Türklerinin önemli kısmını zorla Azerbaycan'a göç ettirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak SSCB Bakanlar Konseyi Azerbaycan'da kırsal alanların kullanımı, tarıma elverişli bölgelerin kurulması ve yurt dışında yaşayan Ermenilerin göç ettirilmesi kararlarını almışlardır. Ermenistan'dan göç eden Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları bölgelere Ermenilerin yerleştirilmesi amacıyla, 23 Aralık 1947 tarihli ve 4083 numaralı "Ermenistan SSCB'den Köylülerin ve başka Azerbaycanlı ahalinin Azerbaycan SSCB'nin Kur ve

Aras Ovalığına göç ettirilmesine ilişkin” ve 10 Mart 1948 tarihli ve 754 numaralı “Göç Ettirmenin Şartları” ile ilgili karar alınmıştır.⁷⁴

Bu dönemlerde bazı Ermeni liderlerin DKÖB’ni Ermenistan’a birleştirme girişimleri de süregelmiştir. Önce 1945 yılında Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Komünist Partisi Birinci Sekreteri Arutyunov, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Stalin’e mektup yazarak Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’a verilmesini rica etmiştir. Stalin, bu konuyla ilgili Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Bagirov’un da görüşlerini almayı tercih etmiştir. Bagirov, Stalin’e yazdığı mektupta prensip itibarıyla buna karşı olmadığını, ancak Ermenistan, Gürcistan ve Dağıstan’da Azerbaycan Türklerinin toplu yaşadıkları bölgelerin Azerbaycan’a verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ermeniler bu koşullar altında DKÖB’nin Ermenistan’a verilmesinin bir anlamı olmadığını bilerek konuyu kapatmıştır.

20 Şubat 1988’de DKÖB Bölge Sovyeti (140 üyesinden 110’u ermeniydi) Azerbaycan ve Ermenistan Yüksek Sovyetlerine hitaben, Azerbaycan’dan ayrılarak Ermenistan’la birleşme isteğini belirten müracaatı kabul etmiştir. 21 Şubat 1988’de toplanan Sovyetler Birliği KPMK bunun gerçekleşemeyeceğine karar vermiştir (Komünist Partisi Merkez Kurulu).

4.2. Karabağ Üzerinde Ermeni İddiaları

Dağlık Karabağ konusundaki Ermeni ve Azeri görüşleri arasında köklü farklılıklar mevcut olduğundan dolayı, tek ve kesin bir doğruya ulaşmak son derece zordur. Ancak bu noktada objektif olmak için, her iki tarafın da tezlerini kendi kaynaklarından verilmesi önemlidir.

Bir önceki bölümde çizilmiş olan tablodan şu sonuç çıkarılabilmektedir: Ruslar Kafkasya’da güneye indikçe Müslüman halk güneye toplanmış, Hristiyan olan halk ise Ruslara sığınmak üzere kuzeyde toplanmıştır. Ermenilerin tarih boyunca Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve İran’da dağınık halde yaşamaları zaten nüfus olarak pek kalabalık olmayan Ermenileri hem coğrafi, hem de idari olarak üçe ayırmıştır. Dolayısıyla söz konusu etnik grup bu üç devlet içinde cemaat özellikleri gösteren bir azınlık durumunda kalmıştır.

⁷⁴ Emir GULİYEV, “Göçürülme (1948–1953)”, *Azerbaycan Ansiklopedisi*, Bakü , 1998, s. 21-28.

19. asırda meydana çıkan fikir akımlarının ve özellikle de milliyetçilik akımının etkisi altında kalan Ermeni din adamları ve aydınları, önce teorik alanda bir “Büyük Ermenistan Devleti” hedefini belirlemiş, bunu da milletleri için varılması gereken büyük ideal olarak seçmişlerdir. Ancak o dönemde Ermenistan’ın sınırları belli olmadığı gibi, bu Ermeni Devletinin kurulacağı ve çoğunluğu Ermeni olan böyle bir bölge de mevcut olduğu görülmemiştir.

Bu amaca yönelik olarak ayrılıkçı faaliyetler içine giren milliyetçi Ermeniler, Kafkasya’da Azeriler ile çatışmalara girmiş, hatta Osmanlı İmparatorluğu içinde isyanlar çıkarmış ve sonunda da buradan “*tehcir*” edilmiştir. Bu noktada Ermenilerin bir çöküş psikolojisi içine girdikleri görülmüştür. Çünkü bugünkü Ermenistan topraklarını saymazsak, Ermeniler tarihte yaşadıkları her yerden geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla Ermenistan’ın Karabağ Bölgesini istemesinin ardında Ermenilerin, Ermenistan toprakları dışında yaşadığı son toprakları kaybetmemek arzusunun yattığını söylemek doğru bir görüş olacağı düşünülmüştür.

Burada literatürün içerdiği en önemli ayrımdan bahsetmek doğru olacaktır. O da “Ermenistan” isminin sadece coğrafi bir terim olduğu; dolayısıyla Ermeniler’in tarihi yurdunu ifade etmediği gerçeğidir.

Encyclopedia Americana’da Ermeniler’in anavatanları ve kökenleri konusunda şöyle bir açıklama yapmıştır: “Muhtemelen MÖ VII. yüzyılın sonlarına doğru, Hint-Avrupai bir dil konuşan ve “Ermeni” ismiyle anılan yeni bir halk, batıdan gelerek (bazı antik Yunan tarihçilerine ve coğrafyacılara göre; Frigyalılar ile birlikte Balkan Yarımadasından gelmişlerdir) Urartu ülkesini işgal etmişlerdir.”

Ermeniler büyük ihtimalle, Küçük Asya ya da Transkafkasya menşeli bir halk olmadığı görülmüştür. Bu halk MÖ VIII. yüzyıl sonlarına doğru “Şupria”, “Ürme” ya da “Arme” adları ile Urartu Devleti içinde yaşamıştır. Burada yapılan bir tespate göre, ilk önce, sınırları esneklik gösteren ve yüzyıllar boyunca birçok devletin işgal ve istilasına uğramış bir çeşit “geçit ve çarpışma sahası” olan bu bölgede hiçbir zaman devamlı bir Ermeni Devleti mevcut olmamıştır.⁷⁵ Ayrıca Ermeniler arasında bir kalesi olup, birkaç askeri olan kişiler kendilerini derebeyi ya da prens ilan etmişlerdir.⁷⁶

⁷⁵ Halil Kemal TÜRKÖZÜ, *Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara , 1982, s. 4.

⁷⁶ Meliha Aktok KAŞGARLI, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yayınları, Ankara , 1990, s. 3.

Öte yandan şunu da unutmamak gerekir ki, bugün “Ermenistan” denilen bölgede tarihte birçok etnik grup yaşamıştır. Dolayısıyla bunların tümüne birden “Ermenistanlı” anlamına gelen (ancak dikkatlerden kaçmayacağı gibi etnik olarak Ermeni anlamına gelen “Hayk” anlamında değil) “Ermeni” ismi verilmiştir. Yani geçen uzun süre zarfında Ermeni kelimesi burada yaşayan diğer etnik grupları da içine alacak şekilde anlam genişlemesine uğramıştır.

Ayrıca Dağlık Karabağ gerek Azeriler, gerekse Ermeniler için kökenlerinin bulunduğu ileri sürdükleri “gizemli topraklardır”. Bu sebepten ötürü genelde Ermeni tezleri bölgenin etnik duruma atıf yaparak, söz konusu yerin bir “Ermeni Yurdu” olduğu iddia edilmiştir. Bu sebeple Dağlık Karabağ, Sovyetler Birliği döneminde defalarca Moskova yönetimine başvurarak Ermenistan’a katılma isteğini dile getirmiştir.

Ancak önce SSCB’nin Etnik İşler Bakanı sonra da Devlet Başkanı olan Joseph Stalin, Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan içinde özerk bir bölge olarak Sovyetler Birliği’ne katılması konusunda ısrar etmiştir. Yani Ermeni tezleri Dağlık Karabağ’ın tarihsel açıdan Ermenilere ait bir bölge olduğunu ve Sovyetler Birliği döneminde burada yaşayan halkın isteğinin aksine, Azerbaycan’a bağlandığını iddia etmiştir.

Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’a bağlı kalması için, (Kafkas Bürosu’nun Bolşevik Partisi’nin 1921’de alınmış kararı hariç) hiçbir sebep bulunmadığını, Sovyet Anayasasına bakıldığında Eylül 1991’de DKC’nin ilan edilmesi de hukuk açısından mükemmeldir. Kısacası Karabağ Sorunu, Azerbaycan için “Ermeni işgali altındaki topraklar” sorunu iken, Ermenistan için “Doğu Ermenistan’ın anavatana katılması “ sorunu olmuştur⁷⁷.

Dağlık Karabağ son hedefin, Ermenistan Cumhuriyeti ile birleşmek olduğunu gizlememiştir. (hatta Dağlık Karabağ lideri Arkadi Gukasyan 2002 yılı Mart ayında bu konudaki görüşünü açıklamıştır.) Ermenistan ise Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’la birleşmesinde ısrar etmediğini belirtmiştir. Bunun yanısıra Ermenistan, Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığını resmi olarak tanımamıştır. Bunu, mevcut durumu daha da zorlaştırmamak ve müzakereler sürecinde siyasi manevra yapabilmek için kendisine açık kapı bırakmak amacıyla yapmıştır.

⁷⁷ Toğrul ALİYEYEV,” Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler”, (T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler A.B.D. **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara , 2006,s.103.

4.3. 1988'de Ermeni Tahrikleri (Tophane Ormanları'nın Yakılışı, Sumgayıt Hadisesi)

Bakü'nün 35 km kuzeybatısında yer alan Sumgayıt, 1938-1949 yılları arasında kent tipli kasaba iken, ülkenin Sovyetleştirilme döneminde (Bakü entegre sanayi merkezinin doyma noktasına gelmesi ve yeni bir merkezin oluşturulmak istenmesiyle) en büyük ve en yeni sanayi merkezi olarak oluşturulmuş, bugün de ülkenin üçüncü büyük kenti (Bakü ve Gence'den sonra) haline gelmiştir. Nitekim, Sumgayıt yıllık sanayi üretimine göre Bakü'den sonra ülkenin ikinci büyük entegre merkezidir. Azerbaycan'da üretilen sanayi ürünlerinin ve sanayide çalışanların yaklaşık % 10'u bu kentin payına düşmektedir⁷⁸.

1988 Şubat ayının 28-29'nda Sumgayıt olayları patlak vermiş, bir kaç ay sonra ise Azerbaycan'da yönetim değiştirilmiş, olayların Sumgayıt'a nasıl sıçradığı konusu, dünyanın diğer uzman araştırmacıları için bir merak konusu olmuştur. Burada bu olayların Sumgayıt'a sıçramasına sebebi, Sumgayıt çeşitli milletlere mensup insanların yaşadığı kozmopolit bir şehirdir. Bunun böyle olmasına sebep Sumgayıt'ın bir sanayi şehri olmasında görülmüştür. Çünkü burada yaşayanların birçoğu köylerden gelen ve gecekondualarda oturan insanlardan teşekkül etmiş ayrıca çeşitli hapishanelerden serbest bırakılan sabıkalı insanların çoğunluğunun Sumgayıt'ta yaşadığı tespit edilmiştir.

Burada yaşayan insanların çoğunun yapacak işlerinin olmaması, sosyal bir çevre içerisinde yaşayan insanlardan bazılarının Karabağ'da baş veren hadiseleri bahane ederek, karışıklık oluşturmaya ve intikam hırsı ile çeşitli yerlere ve insanların yaşadığı toplu konutlara saldırılarını hazırlamıştır.

Bu arada Azerbaycan'ın DKÖB içinde yer alan Askeran reyonunda iki Azerbaycanlı gencin öldürülmesi, Ermenistan gazetelerinde güya "Gorbaçov'un DKÖB'yi Ermenistan'a birleştireceği sözünü vermesi" iddialarının yayınlanması ortamı kızıştırmıştır. Ermenistan'da (Zengezur, Göyce ve başka bölgelerde) yaşayan yüz binin üzerinde Azerbaycan Türkü'nün katliamlara maruz kalması ve göçe zorlanmasına (yaklaşık 200 bin Azerbaycan Türkü Ermenistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır) neden olmuştur. Bu göçe zorlananların da genellikle Bakü ve Sumgayıt'a yerleşmesi sonucu, özellikle bu iki kentte Ermenilerle Azerbaycan Türkleri arasında çatışmaların çıkmasına ortam oluşmuştur.

78 Rehman SEFEROV, "Azerbaycan Nüfusunun Yerleşim Özelliklerine İlişkin Bir İnceleme", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.271,s.18.

Sumgayıt'ta hadiseler başlayıp çeşitli yerlerde insanlar yaralanıp öldükten sonra, yapılan araştırma ve tahkikatta, Eduard Grigorian adlı bir Ermeninin daha önce aralarında kan davası olan yedi Ermeni'yi kendi eli ile öldürmüş olduğu anlaşılmıştır. Hadiseler başladığı zaman dünyanın çeşitli ülkelerinden foto muhabirleri ve gazetelerin Sumgayıt'ta hazır olması, zaten böyle bir hareketin Ermeniler tarafından başlatılacağını göstermiştir.

Bu sebeplerin yanında Dağlık Karabağ'ın Tophane ormanında Ermenilerin ağaçları kesmesi, buraya bazı fabrikaların kurulması için Ermenistan hükümeti tarafından alınan kararları uygulaması ise Azerbaycan'da halkın büyük tepkisine neden olmuştur. Neticede 17 Kasım ile 5 Aralık 1988 tarihinde Bakü'de Azatlık meydanında halk geniş katılımlı protesto mitingi gerçekleştirmiştir.

Sumgayıt'daki çatışmalarda 6'sı Azerbaycanlı, 26'ı Ermeni olmak üzere 32 kişi öldürülmüştür.⁷⁹

⁷⁹ Araz ASLANLI, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", **Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel Sayısı**, Cilt.7, S. 1, İlkbahar 2001, s. 400, Ergünöz AKÇORA,"Anadolu'dan Azerbaycan'a Ermenilerin Türklere Yaptığı Katliam",**T.D.A.D.** ,S.161,İstanbul, 2006,s.23.

V. BÖLÜM

5. KARABAĞ VE HOCALI'DA ERMENİ KATLİAMININ BAŞLAMASI

5.1. 12 Ocak 1989 Kararları

12 Temmuz 1988'de DKÖB Yerel Meclisi, Azerbaycan'dan ayrılma kararını almıştır. Ertesi gün toplanan Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı yerel meclisin kararını geçersiz ilan etmiştir. Gelişmeler üzerine 18 Temmuzda toplanan SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı, her iki cumhuriyetin kararlarını değerlendirmiş ve konuyu karara bağlamıştır. Değerlendirmeler sırasında konuşma yapan SSCB KPMK Genel Sekreteri M.Gorbaçov; “Özerk bölgenin sorunlarının varlığını kabul ettiklerini, fakat bu sorunların Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne dokunulmadan çözüleceğini ifade etmiştir”. Kararda, Azerbaycan ve Ermenistan'ın sınırlarının ve anayasayla belirlenen toprak bütünlüğünün değiştirilmesinin mümkün olmadığı, bu kararın SSCB Anayasası'nın 78. maddesinde yer alan “herhangi bir Sovyet cumhuriyetinin sınırı onun rızası olmadan değiştirilemez” hükmüne dayandığı ifade edilmiştir.⁸⁰

1988 çatışmaları şiddetli geçmiş ve birçok kişi tutuklanmış ya da yaralanmıştır. Çatışmalar sırasında Azeriler ile çatışmak istemeyen barışçı Ermenilerde zarar görmüşlerdir⁸¹. Bu çatışmaların bir diğer sonucu da bölgedeki Azerbaycanlı nüfusun göç etmeye başlamasıdır. Sovyetler Birliği'nin ters yöndeki tutumuna rağmen Ermenistan'da bulunan Ermeniler ve Azerbaycan yönetiminde bulunan Karabağ bölgesindeki Ermeniler örgütlenmeye ve silahlanmaya devam etmiştir. Karabağ Komitesi'nin temel amacı Ermenistan ve Karabağ topraklarını birleştirmektir ve bu anlamda Komite Azerbaycan ve Sovyet yönetimlerine karşı isyanın da düzenleyicisi olmuştur. Komite'nin bir diğer özelliği de komünizm karşıtı olmasıdır.

Komite faaliyetlerini sürdürürken Ermenistan'ın başkenti Erivan'da toplanan kalabalık göstericiler Azerbaycan 'a savaş çağrısı yapmıştır. Ermeniler arasındaki bu Milliyetçi uyanışa karşın Azerbaycan'da ciddi iç çekişmeler yaşanmış, bu çekişmeler ise cephede ciddi kayıpların verilmesine neden olmuştur. 1989'da Karabağ'da ki Ermeni saldırıları zirve noktasına ulaşmış ve zaman zaman Azerbaycan'ın Karabağ

⁸⁰ Rüfet CAVEDOV, **a.g.m.** , s.26.

⁸¹ **Milliyet** “Dış Politikamız Üzerindeki Asıl İpotek”, 28.04.1991, s.6.

Özerk Bölgesi dışına da taşmıştır. Kısa sürede başlayan Ermeni katliamları ise ne Azerbaycan güçlerince ne de Moskova tarafından durdurulabilmiştir⁸². Karar, tahmin edilebileceği gibi Ermenilerce tepkiyle karşılanmıştır. Bu süreç aynı zamanda Yeltsin ve Nazarbayev tarafından başlatılan bir barış girişiminin sonuçsuz kalması anlamını taşımıştır.

12 Ocak 1989'da, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti DKÖB'nin yönetimini geçici bir süre için Azerbaycan'dan alarak doğrudan Moskova'ya bağlı Özel Yönetim Komitesine vermiştir. Gorbaçov'un danışmanlarından olan Arkadi Volski komitenin başına getirilmiş ve 5400 kişilik İçişleri Bakanlığı birliği ona bağlanarak bölgeye gönderilmiştir⁸³.

1989 yılı boyunca çatışmalar küçük çaplı da olsa ara vermeden devam etmiştir. 28 Kasım 1989 yılında Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti bölgedeki Ermenilerin haklarının korunması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması şartıyla DKÖB yönetiminin yeniden Azerbaycan'a bırakılmasına, fakat güvenlik güçlerinin orada kalmaya devam etmesine karar vermiştir. Karar, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Azerbaycan toprağı olduğunu bir daha onayladığı için Ermenilerce, kendi iç meselesi konusunda Azerbaycan'a bazı diktalar ettiği için de Azerbaycan tarafından eleştirilmiştir. Ermenistan daha da ileri giderek 1 Aralık 1989'da DKÖB'ni kendisine birleştirme kararı almıştır. Bunun üzerine, 7 Aralık 1989'da, Azerbaycan Yüksek Sovyeti Ermenistan Parlamentosu'nun aldığı DKÖB ilhak kararını kınamıştır. Bölgeyi yönetmek üzere, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Egemenlik Yasası'na (23 Eylül 1989'da kabul edilen bu yasada Karabağ üzerinde Azerbaycan'ın egemenliği de ayrıca vurgulanmıştı) dayanarak başkanlığını Azerbaycan KP İkinci Sekreteri Viktor Polyaniçko'nun yaptığı "Teşkilat Komitesi" kurulmuştur.

5.2. 20 Ocak 1990 Katliamı ve Azerbaycan'ın Bağımsızlık Kararı

2 Ocak 1990'da DKÖB'nin merkezi Hankendi'nde Azerbaycan Türklerini taşıyan otobüs konvoyu Ermenilerin saldırısına uğramıştır. Güvenlik güçleri saldırıyı güçlükle önlediği olaylar sırasında 1 kişi ölmüş ve 3 kişi yaralanmıştır. 9 Ocak 1990'da Ermenistan Parlamentosu'nun 1990 Yılı Bütçe Yasası'nı onaylarken ekonomik plan kapsamına DKÖB'yi de dâhil etmesi olayları çığırından çıkaran Önemli gelişmelerden

⁸² **Milliyet** "Askeri Müdahale İşe Yaramıyor" ,25.06.1991,s.6.

⁸³ Fahrettin ÇİLOĞLU, **a.g.e.** , s. 144-145.

birisi olmuştur. Toprak bütünlüğünün ciddi tehdit altında kalması ve bölgedeki Azerbaycan vatandaşların can güvenliğinin sağlanamaması nedeniyle Azerbaycan toplumunda hem Moskova yönetimine, hem de Azerbaycan yönetimine karşı protesto gösterileri artmıştır⁸⁴.

12 Ocak 1990'da Ermenilerin bölgedeki iki Türk yerleşim birimine saldırımları sonucu, 12 kişi ölmüş, 22 kişi esir alınmıştır⁸⁵.

Azeriler 13 Ocakta Ermenilere karşı başlatılan saldırılardan "göçmenleri" sorumlu tutmuştur. Ermenistan'dan göç eden Azerilerin sayısı ise 200 bine yaklaşmıştır. Yurtlarından kovulan ve içi yanan Azeri göçmenlerin, "Biz de Bakü'deki Ermenileri kovalım" naraları ile bazı Ermeni mahallelerine saldırımları ve birkaç Ermeni'yi öldürmeleri, değişik yorumlara ve tepkilere yol açmıştır. "Azeri göçmenler Bakü'deki Ermenileri katledecek" şeklinde KGB ajanlarının yaydığı haberler, olaylara yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu gelişmelere mani olmak için Moskova'nın Azerbaycan'a askeri müdahalede bulunacağı konuşulmaya başlanmıştır⁸⁶.

Burada Azerbaycan Halk Cephesi'nin tutumu ile ilgili olarak sanılanın tersine, Ermenilere sahip çıkan, koruyan Azerbaycan Halk Cephesi olduğu iddia edilmiştir. Birçok Ermeni, Halk Cephesi'nin sağladığı para ve biletlerle Bakü'den ayrılmıştır. Bakü Olayları tam üç gün sürmüştür.

13 Ocak 1990 tarihinde Bakü'de Ermeniler ile Azeriler arasında çatışmalar başlamıştır. Birkaç gün içinde çoğunluğu Ermeni 60 kişi ölmüştür. 15 Ocak'ta Moskova'da Sovyet Yüksek Meclisi şiddet hareketlerini önlemek üzere Azerbaycan'a askeri kuvvet göndermeye karar vermiştir. Bu kuvvetlere ateş etme yetkisi verilmiştir. Yüksek Meclis ayrıca Karabağ'da ve Karabağ'ın Azerbaycan'a yakın bölgelerinde ve sonra da Bakü'de olağanüstü hal ilân etmiştir. Bu arada Bakü'de hükümetin istifasını isteyen gösteriler devam etmiş, şehir dışında barikatlar kurulmuştur. Sovyetler Birliği Azerbaycan'a 11.600 asker göndermiştir. Önceden mevcut 6.000 kişi ile birlikte asker sayısı 17.000 kişiyi geçmiştir.

16 Ocakta, Halk Cephesi'nin ağırlığını koyması sonucu saldırılar son bulmuştur. Bu tarih önemlidir, çünkü saldırıların son bulmasıyla, Kızılordu'nun Bakü'ye girmesi

⁸⁴ Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası, Cilt.2, Ankara , 1991, s. 211.

⁸⁵ KENERLİ, **a.g.m.**, s. 14.

⁸⁶ Mehmet SARAY, **Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri**, AKDITYK, Ankara, 2005,s.259;Emin ŞİHALİYEYEV,Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Rusya ve İran Faktörü (1828-2000),Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi A.B.D. ,Ankara ,2004,s.29.

arasındaki süre 72 saat, yani üç gün sürmüştür. Bu da başlarda söylenen “Ermenileri kurtarma operasyonu” gerekçesinin doğru olmadığını göstermiştir⁸⁷. Bu birlikler 19 Ocak’ta karadan ve denizden Bakü’ye karşı saldırıya geçmiştir. Sokak savaşlarında resmi kaynaklara göre 82, Halk Cephesi’ne göre 600’den fazla kişi ölmüştür. 20 Ocak’ta Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri Abdülrahman Vezirov istifa etmiş, yerine Başbakan Ayaz Muttalibov atanmıştır. Hasan Hasanov da başbakan olmuştur⁸⁸.

22 Ocak’ta ölenlerin cenaze merasimi için 750.000 kişi toplanması Sovyetlere karşı direnmenin büyük halk desteğine sahip olduğunu göstermiştir. Ancak Sovyet kuvvetleri şiddet kullanmaya devam etmiş, Halk Cephesi ileri gelenlerinden 43 kişi 24 Ocak’ta tevkif edilmiştir. Grev ve gösteriler yasaklanmış, kişilerin mahkemeye çıkarılmadan 30 gün süre ile tutuklanacağı bildirilmiştir. Sonunda Bakü göreceli bir sükûnete kavuşmuş bu arada Bakü’deki Ermeniler ve Ruslardan oluşan 30.000 kişi tahliye edilmiştir.

Gorbaçov, 25 Temmuz 1990’da yayımladığı bir kanun ile S.S.C.B. kanunları dâhilinde olmayan silahlı grupların kurulmasını yasaklamış ve kanunsuz olarak saklanan silahlara el konulmasını sağlamıştır. S.S.C.B. Başkanı Mihail Gorbaçov Karabağ konusundaki tutumu nedeniyle Ermenistan’ı ağır bir şekilde suçlamış ve bölgede yasadışı gruplar silahsızlandırılıncaya kadar operasyonların süreceğini söylemiştir.

23 Ağustos 1990’da Ermenistan egemenliğini ilan ederken, uluslar arası hukuku hiçe sayarak, DKÖB’yi kendi toprağı olarak göstermiştir. 1990 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Ermeniler saldırılarını doğrudan Azerilere yöneltmeye başlamış, otobüs baskınları, yol kesme gibi terör eylemlerine kalkışmışlardır. Silahları toplamakla görevli olan Rus birlikleri, Ermenilerin saldırısına uğramış saldırıda 9 asker yaralanırken 2 askerde ölmüştür. Ayrıca Azerbaycan Organizasyon Komitesi Başkanı, Karabağ sorumluluğunu yürütürken Ermeniler tarafından suikasta uğramıştır⁸⁹. 1990 yılı başlarında yaklaşık 186 bin Azeri, Ermenistan’dan Azerbaycan’a gitmeye zorlanmıştır.

⁸⁷ Yakup HURÇ, **a.g.e.**, s.26.

⁸⁸ Ömer Engin LÜTEM, **Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve Belgeler**, Avrasya Stratejik Arastırmalar Merkezi Ermeni Arastırmaları Enstitüsü, s. 255-260.

⁸⁹ Cenk BAŞLAMIŞ, **Milliyet**, ”Sovyet Askerleri”, 09/05/1991,s.6.

Bu arada, 1990 yılı boyunca da Ermenistan'ın bu bölgeyi kendi topraklarına katma girişimleri ve bu çerçevede karşılıklı saldırılar devam etmiştir. Bu çekişmeli ortamda, 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir.

5.3. 1991 Yılında Bölgede Yaşanan Gelişmeler

Karabağ bölgesi, yüzyıllardır Türklerin ve Müslüman halkın çoğunluğu oluşturduğu bir bölge olmuştur. (Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu 1 Aralık 1920'de ve 1921'de Sovyetler Birliği tarafından da resmen teyit edilmiştir. Hatta SSCB Başkanı Mihail Gorbaçov, Karabağ sorununun patlak verdiği 1987 yılından bu yana Azerbaycan halkına güvence vererek. "Karabağ bölgesinin Azerbaycan topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu" ilan etmiştir⁹⁰.

Bölgede, 1991 yılına belirsiz bir ortam içinde girilmiştir. Orta çaplı çatışmalar, iki tarafın sürekli birbirini suçlaması ve merkezi Moskova yönetiminin gerekli önlemleri almaması ortamın gergin kalmasını tetiklemiştir. Mart 1991 ortalarında Gorbaçov "TASS" ajansına yaptığı açıklamada bölgedeki çatışmalardan rahatsızlığını ve "Karabağ'ın Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası" olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklamadan sonra basın toplantısı düzenleyen Ermenistan Başbakanı Vazgen Manukyan, o güne kadar izledikleri politikanın aksine DKÖB üzerinde bir hak iddia etmediklerini, sadece oradaki yerli Ermenilerin mücadelesini desteklediklerini beyan etmiştir⁹¹. Ancak bu açıklamalar sadece sözde kalmıştır. Rusya , Ermenilere çıkarları doğrultusunda destek vermeye devam etmiştir.

19–21 Ağustos 1991 tarihlerinde Gorbaçov'a karşı düzenlenen darbenin başarısız sonuçlanması ve bunun sonucunda SSCB'ye üye Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlaşması sürecinin hızlanması, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal girişimleri sorununa da yeni bir boyut kazandırmıştır. 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun ardından DKÖB Ermenilerini temsil ettiklerini söyleyen bir grup toplanarak "Artsak Ermeni Cumhuriyeti"ni ilan etmiştir. Azerbaycan parlamentosu bu karara, Azerbaycan Anayasası'na (aynı zamanda SSCB Anayasası'na) aykırı olduğu için sert tepki göstermiştir.

Buna karşın Sovyet döneminde Ermeni Milliyetçiliğinin güç aldığı en önemli konulardan biri de Karabağ sorunu olmuştur. Ermeni Milliyetçileri Karabağ'ın

⁹⁰ **Milliyet**, " Karabağ Azerilerin", 16.03.1991, s.4.

⁹¹ Cemalettin TAŞKIRAN, **a.g.e.**, s. 156–157.

Ermenistan'a katılması gerektiğini savunmuş, henüz Sovyetler Birliği dağılmadan, Karabağ bölgesi Ermeni Milliyetçiliğinin hedefi haline gelmiştir. Dağlık Karabağ çatışması Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce başlayan ve Birliğin dağılmasından sonra bağımsız devletlerarası çatışmaya dönüşen, Soğuk Savaş dönemi sonrası en yıkıcı bölgesel savaşlardan biri olmuştur.

Ağustos 1991 darbesini önleyen Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin, 20 Eylül 1991'de geç saatlerde Bakü'ye gelmiştir. Karabağ'daki gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla Kazakistan devlet başkanı Nur Sultan Nazarbayev ile bölgeye bir gezi düzenlemeye karar veren Yeltsin'in bu ziyareti; Ermeniler tarafından sevinçle karşılanırken, Azerileri tedirgin etmiştir. Yeltsin gezisi sırasında yaptığı görüşmelerde iki taraf arasında 10 km'lik bir güvenlik şeridi oluşturulmasını ve bu şeridin Ermen ve Azeri güçlerce korunmasını istenirse Rus ya da BM'den de kuvvet istenebileceğini belirtmiştir. Nazarbayev, Yeltsin ile Karabağ'a başlattıkları ziyaretin temel amacının, Azeri ve Ermeni liderleri görüşme masasına oturtmak olduğunu belirtirken, hemen sonuç beklenmemesi gerektiğini söylemiştir. Gezi sonucu Ermeniler umduklarını bulamazken Azeriler bir nebze rahatlamıştır⁹².

Bu arada, Karabağ'ın başkenti Hankendi'de beşbin kişinin katıldığı bir gösteri düzenlenmiştir⁹³. Yeltsin ve Nazarbayev'in girişimleri ile iki taraf arasında protokol imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, iki taraf silahlı guruplarını dağıtacak ve rehinelere bırakacaktır. Rusya ve Kazakistan'da protokolün gözlemcisi olacaktır. Ancak yapılan protokole rağmen Ermeniler çatışmaya devam etmişlerdir. Karabağ bölgesinde 3 Azeri ölmüştür⁹⁴. 20 Kasım 1991'de olumsuz anlamda çok önemli bir olay gerçekleşmiştir. Bu tarihte Azerbaycan hükümetinin üyelerini, adalet ve güvenlik yetkililerini, iki Rus generali, Kazak ve Rus gözlemcileri, gazetecileri taşıyan helikopter Ermeniler tarafından düşürülmüştür. Olayda kurtulan olmamıştır. Karabağ' da yaşanan helikopter faciası iki taraf arasındaki ipleri tamamen germiştir. İçerisinde Azeri, Kazak, Rus ileri gelenlerini taşıyan helikopterin düşürülmesi olası bir barışı da engellemiştir. Yapılan

⁹² Cenk BAŞLAMIŞ, "Kafkasya'ya Yeltsin Çözümü", **Milliyet**, 20.09.1991,s.9, Rehber BEŞİROĞLU, "Karabağ'ı Alalım",**Milliyet**, 21.09.1991,s.7,Rehber BEŞİROĞLU,"Hankendi", **Milliyet**, 22.09.1991,s.7, Rehber BEŞİROĞLU, "Azeri Ermeni Anlaşmazlığı", **Milliyet**, 23.09.1991,s.7.

⁹³ Cenk BAŞLAMIŞ,"Azerbaycan ve Ermenistan",**Milliyet**, 25.09.1991,s.8. Rehber BEŞİROĞLU "“Askeri Müdahale İşe Yaramıyor”,**Milliyet**,15/05/1991,s.9.

⁹⁴ Dış Haberler Servisi," "Ermeniler Kontrolü Ele Geçiriyor", **Milliyet** ,30.09.1991,s.6 , Mehmet Ali BİRAND," "Azerbaycan Ankara'dan Şikayet Ediyor" **Milliyet** ,10.05.1991 ,s.9., **Milliyet**,"Etnik Kin Dinmiyor", 16.11.1991,s.3.

incelemelerde, pilotların vücutlarınınin çeşitli yerlerinde kurşun izlerine rastlanmıştır⁹⁵. Bu olay Azerbaycan tarafını bazı kararlar almak zorunda bırakmıştır. Ermenistan'a giden demir yolu kapatılmış, ayrıca Azerbaycan Yüksek Sovyeti 26 Kasım 1991 tarihli toplantısında DKÖB'nin statüsünü ortadan kaldırmış ve bu tarihe kadar özerk yapı içerisinde yer alan reyonları direk Bakü'ye bağlamıştır⁹⁶.

Ertesi gün Gence kentine giden liderler, burada yeterli güvenlik önlemleri alındıktan sonra DKÖB'nin merkezi Hankendi'ne geçmiştir. Liderlerin son durağı Erivan olmuştur.

Ermeniler, Karabağ'da Şuşa, Hankendi, Eskeran, Daşaltı ve başka yerleşim yerlerinde akıl almaz cinayetler işlemişlerdir. Sonuçta Ermenilerin silah zoruyla Azerbaycan toprak bütünlüğünü bozma girişimleri ve Ermenistan'ın da bunun için Azerbaycan topraklarına girmesi uzun süren bir savaş ortamını doğurmuştur.

Tarihi süreç içinde ve bugünkü durumda Azerbaycan'da Ermeni sorunu incelendiğinde sorunun temelinde, Ermenilerin bölgeye yerleşmesi ve Ermenistan devletinin kurulması gibi faktörler yer almaktadır. Yani birçok problemi beraberinde getiren Ermenistan devletinin kurulması aşamasındaki ilişkiyi belirleyen faktörler bugün de etkinliğini sürdürmektedir. Başta Rusya olmak kaydıyla denetimi elinde bulundurmak isteyen devletler için Ermenistan her zaman için kullanılabilecek bir "ortak" olmaktadır. Bu durum Ermenistan'ın da komşu devletlerden toprak kopararak "Büyük Ermenistan" kurma politikası için uygun zemin oluşturmaktadır.

Azerbaycan'da kamuoyu, olaylardan dolayı sadece Ermenistan değil, Rusya'yı da suçlamıştır. Ermeniler 1991 Sonbaharında Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettiği dönemde var güçleriyle Karabağ ile Ermenistan topraklarını birleştirmeye çalışmıştır. Ermeniler liderlerin aşırı hırsı ile Karabağ'daki çatışmalar şiddetlenmiştir. Hocalı'ya yapılan saldırıda 19 kişi ölürken 35 kişide yaralanmıştır. Savaşta Ermeniler sadece Karabağ'ı değil, Karabağ'ın çevresindeki vilayetleri de işgal etmiştir. Bişkek Protokolü'nün imzalanması ile sona eren savaşın sonunda, Karabağ'da büyük bir yıkım gerçekleşmiştir. Çünkü bu işgalde kirli metotlar kullanılmış ve insan hakları alanında

⁹⁵ Rehber BEŞİROĞLU ,”Karabağ'da Geçen Hafta”, **Milliyet**,25.11.1991 ,s.4. **Cumhuriyet** “Helikopter Neden Düştü?”, 26.11.1991 ,s.5, **Milliyet** ,“Azerbaycan”,12.01.1991 ,s.7.

⁹⁶ Cemalettin TAŞKIRAN, **a.g.e.**, s. 162.

askeri ve sivil halkın hakları ihlal edilmiştir. Bütün bu olanlara rağmen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Azerileri suçlamıştır⁹⁷.

Washington'dan gelen haberler, ABD Kongresi'nin, Azeri-Ermeni çatışmasını Hristiyan-Müslüman çatışmasına döndürme çabasında olduğunu göstermiştir. Ermeniler 28 Şubat'ta saldırılarına devam etmişlerdir. Şubatın son günü, BDT Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Mareşal Y.Şapoşnikov, bölgedeki BDT birliklerinin (özellikle 366. Motorize P. Alayı'nın) geri çekilmesi emrini vermiştir. Çünkü bu birliklerde Ermeni askerler çoğunlukta idi. Bunun üzerine Ermenistan bu askerleri "ulusal ordu kurmak üzere" hizmete çağırmıştır. Şapoşnikov'un emri geç kalınmış bir girişim olmuştu. 366. Motorize Piyade Alayı bölgedeki stratejik noktalarda Ermenilerin pozisyonlarını sağlamlaştırmaları için gereken zemini hazırlamıştır. Geri çekilirken yerlerini Ermeni çetelerine bırakan Rus askerleri Rusya'nın bölgede kilit pozisyonu sürdürmesi için gereken ortamı hazırlamıştır.

Türkiye, Ermenistan'ın hızla silahlandığını görerek, BM ve AGİK nezdinde; "Kafkasya'ya silah gönderilmesini önleme" girişiminde bulunmuştur. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev de Türkiye Dışişleri Bakanına bir mesaj göndererek; "Karabağ sorununun çözümü konusunda Türkiye'nin devreye girmesini" istemiştir.

1991 yılında Azerbaycan Parlamentosu'nun halktan gelen baskılar karşısında Dağlık Karabağ'ın özerk bölge statüsünü ilga etmesine karşılık Dağlık Karabağ Parlamentosu bir referandum düzenleyerek cevap vermiştir. Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin, bölgenin Azerbaycan'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle, Kafkasya her an patlamaya hazır bomba haline gelmiştir.

Azerbaycan Parlamentosu, Ermenilerin bağımsızlık ilanını anayasaya aykırı olarak tanımlayarak protesto etmiştir.

Özerk bölgenin Azerbaycan'a bağlı olmasına karşın, bağımsızlık kararı alan Ermeniler, Karabağ'ın adını Arsakh Ermenistan Halk Cumhuriyeti olarak değiştirdiler. Arsakh, Ermenicede Karabağ anlamına geliyor.

Bakü tarafından çalışmaları yasaklanan Karabağ Bölge Konseyi, başkent Hankendi'deki toplantısında, Azerbaycan'ın bağımsızlık kararını tanımama kararı

⁹⁷ **Zaman** "Ermeni Kontrolü Ele Geçiriyor",10.07.1991,s.10, Rehber **BEŞİROĞLU**, **Milliyet**,"Azerbaycan'ın Bağımsızlık İlan Etmesi" ,02.09.1991,s.7.

almıştır. Ermenilerin oluşturduğu bu konsey, bundan sonra Karabağ'da sadece Sovyetler Birliği anayasasının geçerli olmasını da kararlaştırdı.

Moskova'da çalışmalarını sürdüren Halk Temsilcileri Kongresi'nin sabahki oturumunda söz alan Azerbaycan delegesi Mithat Abbasov, Karabağ'daki Ermenilerin aldığı kararı protesto edip, bu kararın halklar arasında çatışmaya yol açacağı uyarısında bulunmuştur⁹⁸.

Ekim 1991'de ilk Azeri köyü Ermenilerce ele geçirilmiştir. Sovyet askerlerinin köylerdeki operasyonlar sürerken, Ermeniler'de Karabağ ve sınırda Azerilerin yaşadığı bölgedeki silahlı saldırılarına devam etmişlerdir. Ermenilerin Tokuz, Kazak ve Laçın'deki Azeri köylerine giriştikleri saldırılarda 5 kişi ağır yaralanmış çok sayıda ev yıkılmıştır. Sovyet askerlerinin Ermenileri silahsızlandırma çabaları sürerken, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki anlaşmazlığın nedenini oluşturan Karabağ'da oldukça gergin günler yaşanıyordu.

Bakü yakınlarındaki Pirikuskul kasabasında bilinmeyen bir nedenle çıkan çatışmada, Azerbaycan Ulusal Ordusu üyesi iki asker ölmüş dört kişi de ağır yaralanmıştır.

Saldırı üzerine Sovyet Savunma Bakanlığına bir mesaj gönderen Başbakan Hasan Hasanov, olayı protesto etmiştir.

Karabağ'ın başkenti Hankendi'nde dün öğleden sonra Sovyet askerleriyle Ermeni militanlar arasında çatışma çıkmıştır.

Azerilerle Ermeniler arasında yıllardır kanlı çatışmalara neden olan Dağlık Karabağ ile ilgili olarak Azerbaycan Parlamentosu'nun aldığı karar Bakü'de coşku ile karşılanmıştır. İki Cumhuriyet'in Moskova'da da merkezi yönetimin çağrısı ile bir araya gelirken, kimi Azeri aydınlar da Karabağ sorununun temelinde Moskova kışkırtmalarının yattığını öne sürmüşlerdir. Azerbaycan parlamentosunun özerkliğini iptal ederek tümüyle kendisine bağladığı Karabağ, Ermeniler ile Azeriler arasındaki anlaşmazlığın kaynağını oluşturmuştur. Ermenistan, Karabağ'ın kendisine ait olduğunu ileri sürerken bazı tarihi olayları çarpıtarak kanıt olarak göstermeye çalışmıştır⁹⁹. Bu olayları müteakip Dağlık Karabağ bölgesinin yerli parlamentosu, bölgenin geleceği konusunda Aralık ayında halkoylamasına gidilmesini kararlaştırmıştır. Karabağ'ın Şuşa

⁹⁸ **Milliyet**, "Ermenilerin Kurtuluş Kapıları", 04.09.1991, s.6.

⁹⁹ Rehber BEŞİROĞLU, "Azeri ve Ermeni Liderler", **Milliyet**, 27.11.1991, s.5 **Cumhuriyet**, "Moskova Kışkırtıcı", 28.11.1991, s.2, **Zaman**, "Karabağ'ın Öyküsü", 28.11.1991, s.6.

ve Kercicihan kasabalarına düzenlenen baskınlarda ise iki kişi ölmüş, bu kasabalarda düzenlenen baskınlarda çok sayıda evde ateşe verilmiştir. TASS ajansının haberine göre, halen yasal yönden işlevi askıya alınmış bulunan Dağlık Karabağ parlamentosu, halkoylamasında seçmenlere, "hangi cumhuriyete bağlı olarak yaşamak istediklerinin" sorulmasına karar vermiştir. Ermenilerin düzenlediği referandum, halkın büyük bölümünün Sovyetler Birliği içinde bağımsız bir cumhuriyet kurma yönünde oy kullandığını göstermiştir. Azerbaycan yönetimi Ermenilerin düzenlediği referandumu yasadışı ilan etmiştir.

Azerbaycan Ulusal Meclisi, bölgede durumun giderek gerginleşmesi üzerine seferberlik kararı almıştır. Ermeni militanların son saldırılarında beş kişi ölmüş 42 kişide yaralanmıştır. Ulusal Meclis'in en üst düzeydeki organı olan Ulusal Şura, Ermeni saldırılarına karşı koyabilmek için, askerlik yaşına gelen gençleri askere çağırmıştır¹⁰⁰. Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin'in danışmanı Galine Stravoyteva, Azerbaycan-Ermeni anlaşmazlığının, 3. Dünya savaşına neden olabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur.

Karabağ sorunu nedeniyle iki komşu cumhuriyet arasında dört yıldır süren gerginlik, parçalanmış SSCB'nin yerine kurulan Bağımsız Devletler Topluluğunu (BDT) korkutmuştur.

Yeltsin'in etnik sorunlarla ilgili danışmanlığını sürülen Stravoyteva Azeriler ile Ermeniler arasındaki gerginliğin çok tehlikeli noktada bulunduğunu söylemiştir.

Ermenistan parlamentosu üyesi de olan Stravoyteva, sorunun bir an önce çözülmemesi durumunda, iki cumhuriyetin, 3.Dünya savaşını başlatacak bir çalışmaya sürüklenebileceğini belirtirken, bu tehlikeyi önlemek için uluslararası kamuoyunun harekete geçmesini istemiş ve özellikle BM'nin devreye girmesini sağlamaya çalıştığını açıklamıştır¹⁰¹.

Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde çatışmalar yeniden yoğunlaşırken. Ermenistan ve Rusya, dostluk ve işbirliği anlaşması imzalamıştır. Karabağ'dan İçişleri Bakanlığı askerlerinin çekilmesiyle yoğunlaşan çatışmalarda ölü sayısının 25'e yükseldiği bildirilmiştir¹⁰².

¹⁰⁰ Rehber BEŞİROĞLU , , "Azerbaycan Ulusal Meclisi", **Milliyet** ,12.12.1991 ,s.4.

¹⁰¹ **Zaman** , "Kafkasya,3.Dünya Savaşı Çıkarabilir" ,20.12.1991,s.4.

¹⁰² **Cumhuriyet** , "Karabağ'da Kanlı Gün" ,29.12.1991, s.3. , **Milliyet** , "Karabağ'da Çatışma", 30.12.1991,s.5.

5.4. Dış Devletlerin Olaylar Karşısındaki Tutumu

Gelişmelere seyirci kalan BM ve Batılı devletler, Ermenilerin yaptıkları katliamlara ve işgal hareketlerine ciddi bir tepki göstermemişlerdir. Ermenilerin Mayıs 1992’de Nahçıvan’a saldırılarından sonra Türkiye 1921 Kars Anlaşması çerçevesinde bölgeyi korumak için askerî müdahalede bulunabileceğini açıklamıştır. Uluslararası toplum, ancak Ermenilerin, nüfusu 60 binden fazla olan Kelbecer’e saldırmasıyla harekete geçmiştir. BMGK, 822 sayılı kararı ile Ermeni kuvvetlerinin işgal altındaki topraklardan çekilmesini istemiş, ancak bu girişim sonuç vermemiştir. Kararın ardından AGİT bünyesinde arabuluculuk çalışmaları başlatılmıştır. Tacikistan hariç, bütün Orta Asya Cumhuriyetlerinde mevcut Türk dili, Türk medeniyeti birliği ve yakınlığına güvenen Türkiye, daha kapsamlı faaliyetlere başladı. Türkiye Orta Asya’da esas çözümleyici rol oynamak görüşündedir. O, ekonomik yardım ve geniş ticaretten başka “Türk modelini” Batı demokrasisine dayalı İslam devletini dünyevi bir vasıfla birleştiren toplum modelini savunmaktadır. Bu model elbette ki, Tahran’ın İslam devrimi ihracından daha üstün olabilir. Böylece, iki dış güç İran ve Türkiye Orta Asya toprağında kıyasıya bir rekabet içerisindeyler. Şunu da belirtelim ki, Türkiye’nin arkasında, İslam temelliliğinin Orta Asya’ya yayılmasından çekinen ABD ve Batı durmaktadır. ABD ve Batı Avrupa, eğer Türkiye’ye daha kapsamlı bir yardımda bulunamazsa, rekabet ya bu, ya da öbür tarafa başarı kazandıracaktır. Ama Batı, Türkiye’yi Orta Asya’ya doğru ilerleyişinde kendi müttefiki olarak görmektedir. Bu yüzden mali imkânları ve siyasi tutumları İran’a göre daha yüksek olan Türkiye’nin bölgede başarı sağlaması daha kolaydır

1994 yılında iki taraf arasında ateşkes ilan edilmiştir. Savaş sonrası çözüme kavuşturulamayan bir diğer sorun da, ülke içerisinde yerinden edilen ya da sığınmacı durumuna düşen bir milyon civarı Azeri’dir. Bunların büyük bir çoğunluğu Azerbaycan sınırları dâhilinde yaşamaktadır. Azerbaycan nüfusunun %10’undan fazlası ülke içinde yerinden edilmiş sığınmacılardan oluşmaktadır ki bu, kişi başına dünyada yerinden edilmiş en büyük nüfus hareketlerinden biri anlamına gelmektedir.

5.5. SSCB’nin Bölgede Gelişen Olaylar Karşısındaki Tutumu

SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanmış devletlerle birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti’nin siyasi ilişkileri içerisinde Rusya kendine özgü bir yer

tutmaktadır. Çok önemli stratejik bir konuma ve zengin doğal kaynaklara sahip Azerbaycan'ın kısa zamanda güçlenerek tam bağımsız bir devlet olması, bir takım büyük devletleri, Azerbaycan'ın kuzey ve güney komşularını birbirine yaklaştırmıştır. Bu yüzden büyük devletler, milli zeminde ortaya çıkartılan Ermenistan-Azerbaycan çatışmasına ilk günden göz yumarak onun bölgesel savaş seviyesine yükselmesine engel olmamışlardır. Rusya Azerbaycan'ı Ermenistan'ın eliyle, yahut Ermenistan'ı Azerbaycan'ın eliyle sıkıştırarak yeni ittifaka girmeye zorlamak, Rus İmparatorluğunu siyasi bakımdan yeni şekilde korumak amacı gütmüştür.

Rusya'ya yaklaşımda Azerbaycan'daki toplumsal düşüncede birlik olmadığı gibi, Azerbaycan'a yaklaşımda da Rusya'da tek bir fikir mevcut olmamıştır. Moskova'da Azerbaycan'ı bağımsız devlet olarak değil, eyalet olarak görenler vardysa da, Azerbaycan'da da Rusya'yı sömürgeci ve çıkarıcı bir devlet olarak görüp ondan uzaklaşmak isteyenler bulunmuştur. Azerbaycan devletinin Rusya'ya yaklaşımdaki tutumu belirsizliğini korumuştur Rusya Azerbaycan'ı kendi stratejik çıkar bölgesi olarak görmüştür. Rusya, 4 Nisan 1992'de Azerbaycan'la diplomatik ilişkilerin kurulması için protokol imzalasada Azerbaycan'ı tam bağımsız olarak görmek istemiyor ve siyasetini çeşitli yollarla buna uygun olarak kurmuştur. Her zaman Ermenistan'ın Azerbaycan'a askeri tecavüzünü dolaylı yollarla desteklemiştir.

Merkez, yani Moskova, mühim jeopolitik öneme sahip bölgelerde milli çatışma odakları oluşturarak etki alanını her ne pahasına olursa olsun korumaya çalışmıştır. 1988 yılı Şubat ayında açık gösterilere geçen Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi yolunda ayrımcılık hareketlerinin senaryosu Kremlin kabinelerinde hazırlanmıştır. Merkezin yardımıyla 1988-1989 yıllarında 187 bin Azerbaycan Türkü Ermenistan'dan, 15 bini ise Hankendi'nden kovulmuştur. Merkezin Ermenilere yönelik tutumuna Bakü'de kitlesel itirazını bildiren halk hareketi ile karşılık verdi. Moskova, 1990 yılı, 20 Ocak'ta Bakü'ye ordusunu yürüterek 137 kişiyi katletmiştir. 20 Kasım 1991 yılında Dağlık Karabağ'ın Sovyet ordusunun gözetiminde olan Karakent'te, içerisinde Azerbaycan'ın yüksek rütbeli devlet temsilcileri bulunan helikopter muammalı bir şekilde düşürülmüştür. 26 Şubat 1992 yılında Rusya Silahlı Ordusunun Gence'de konuşlanan 23. divizyonuna bağlı 366'cı alayın direkt katılımı ile Hocalı kasabası yağmalanarak yaklaşık 600 kişi öldürülmüştür. 8 Mayıs'ta Azerbaycan'ın

tarihi şehirlerinden biri olan Şuşa, 18 Mayıs'ta ise Laçın işgal edilerek Ermenistan'la Dağlık Karabağ'ı birleştiren koridor açılmıştır.

Hocalı katliamından sonra istifa etmek zorunda kalan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov'u 14 Mayıs'ta yeniden göreve getirmeye çalışan Moskova Azerbaycan'ı dize getirmeye çalışmıştır. Rusya'nın iletişim araçları hep Azerbaycan hakkında yalan dolu yazılar yazmış bütün bu olanlar, ister Azerbaycan'ın üst düzeylerinde, isterse de halk arasında Rusya'ya olan güvensizliği artırmıştır.

Haziran 1992 yılında Azerbaycan temsilcilerinin Moskova'da yönetim ile yürüttüğü temaslarda onların Azerbaycan'da etki alanlarını koruma arzularına kısa net cevap verilmemesi, Azerbaycan'ın BDT'den ayrı devletlerarası karşılıklı ilişki kurma isteği Azerbaycan-Rusya ilişkilerine olumsuz bir etkide bulunmuştur. Hatta Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey'in Ekim 1992 yılında Moskova'ya resmi ziyareti bile ilişkilere sıcaklık getirmemiştir.

Azerbaycan dış politikasının Anti Rusya hattı öylesine bir ortam oluşturdu ki, bu ilişkileri düzene sokmak için her ne kadar güçlü adımlar atılsa dahi, bütün bunlar Azerbaycan-Rusya ilişkilerini kısa sürede normalleştirme yahut Moskova-Erivan işbirliğini zayıflatma iktidarında olmamıştır.

1993 yılı Mayıs ayında Rusya'nın Gence'de yerleşmiş olan 23. Alayının iki ülke arasında yapılmış anlaşmaya zıt olarak silahlarının belirli bir kısmını Gence'de bırakarak, zamanından önce Azerbaycan'dan çıkarılması sonucu 2 Nisan 1993 yılında Ermenistan'ın Vardenis bölgesinden hareket eden Rusya Silahlı Ordusunun Ermenistan'da barınan birliklerinin de katıldığı Ermeni ordusu tarafından Kelbecer'in işgali ve 4 Haziranda hükümet aleyhine isyan zamanı Gence'de bırakılan bu silahların iktidara çevrilmesi ve Ebulfez Elçibey hükümetinin devrilmesi Rusya siyasetinin planlı bir sonucu olmuştur.

Dağlık Karabağ çatışmasında Ermenistan'a gizli ve açık yardım eden Rusya'nın çıkarları İran'ın çıkarları ile uyuşmaktadır.

İran Güney Azerbaycan konusunda endişe etmektedir. Karabağ çatışmasının bitmesiyle İran için yeni problem Kuzey Azerbaycan'ın Güney Azerbaycan'la birleşmesi meselesi İran'ı endişelendirmiştir. Bu sebeple İran genellikle, Karabağ Sorununun devam etmesini istemiş, bu yönde Ermenistan'ı desteklemiş ve diplomatik ilişkilerinde Rusya'ya öncelik vermiştir. Stratejik açıdan ,İran'ın ve Rusya'nın çıkarları

çelişmektedir. Örneğin: Her ikisinin stratejik çıkarları bu bölgeyi etkisi altına almakta birleşmektedir. SSCB'nin mevcut olduğu dönemlerde İran zaten bu konuda düşünemiyordu. Ama Sovyetler Birliği'nin çökmesinden yararlanarak İran İslam faktöründen hareketle bölgede etkisini artırma görüşündedir. Yani, Rusya'nın bu bölgede etkinliğini kaybetmesi İran'ın güçlenmesi anlamına gelmektedir.

Uyuşan çıkarlarına gelince, bağımsız ve güçlü Azerbaycan Devleti her ikisi için de elverişli değildir. Çünkü bağımsız Azerbaycan Devleti Batıyla sıkı işbirliği içerisinde. Petrol konusunda Batıya daha çok üstünlük verilmesi bu iki devleti birbirine yaklaştırmaktadır.

Öte yandan, Azerbaycan'ın bir kutuptan Rusya'dan ayrılıp diğer kutba Türkiye'ye hızla yaklaşması zaten yakın olan Rusya, İran ve Ermenistan'ı birbirine daha da yaklaştırmıştır. Rusya Azerbaycan'ı Ermenistan karşısında aciz ve zayıf bırakmakla ona ders vermek görüşünde olmuştur. Böyle bir durumda Türkiye'nin Ermenistan'ın saldırısına karşı askeri operasyonlara başlamasını, silahlı güç tatbik etmesini talep eden bazı güçler de olmuştur. Onların düşüncesine göre, Türkiye'nin müdahalesi Ermenistan'ın saldırılarını sona erdirip Azerbaycan'a fayda oluşturabilirdi. Mülahazaların gerçeklerle uyuşup uyuşmadığını öğrenmek için araştırılan yıllardaki uluslararası ilişkilere, Ermenistan'ın Rus dış politikasında sahip olduğu öneme ve Ermenistan ordusu tarafından Azerbaycan topraklarının işgal edilmesine Batı devletlerinin yaklaşımı ciddi olmamıştır.

Ermenistan Kafkasya'da Rusya'nın yayılmacı politikasının yürütülmesinde ve milli bağımsızlık hareketinin bastırılmasında, halkların esaret altına alınmasında bir araç vazifesi görmüştür. Bunun karşılığında Ermenistan Rusya'dan istediğini almaya çalışmıştır. Ermenistan'la Rusya arasında yapılan askeri yardım ve diğer amaçlar taşıyan anlaşmalar da işte bu amaca hizmet etmiştir.

Kafkaslardaki istikrar sorununun en önemli boyutunu enerji politikaları oluşturmuştur. Rusya'nın Batı ile bu yöndeki ilişkilerinin seyri Ermenistan ile ittifakının temel dayanak noktalarından birini meydana getirmiştir. Azerbaycan'da var olan enerji kaynakları ve bu kaynakların dünya pazarına ulaştırılmasında Kafkasların boru hatlarının geçiş güzergâhı üzerinde bulunması, Batının ve özellikle Amerika'nın ilgisini Azerbaycan'ın ve diğer bölge ülkelerinin Rus nüfuz alanına girmesini engellemeye çekmiştir. Buna karşılık Rusya, bütün yabancı nüfuzu bölge dışında tutmak için

bölgedeki petrol ve gaz üzerinde bir egemenlik oluşturmaya, Azerbaycan'ı ve Gürcistan'ı abluka altında tutmaya çalışmıştır. Yine Kafkasların artan uluslararası politik ve ekonomik sisteme entegre olma eğilimlerine karşılık, yukarıda da belirtildiği gibi, Moskova oluşturduğu Bağımsız Devletler Topluluğu aracılığıyla bölgede kaybettiği mevzileri yeniden kazanmayı hedeflemiştir. Bunu yaparken ekonomik baskı unsurlarından yoksun olması onu bölgede var olan askeri üslerini yenilemeye ve güçlendirmeye sevk etmiş ve bunlar aracılığıyla etkin olmak istemiştir. Rusya'nın bölgede hegemonyasını yeniden kurmasına yönelik politikaları Ermenistan gibi bir destek noktasına her zaman ihtiyaç duymasını sağlayacaktır. Batılı devletlerin Rusya'yı durdurma politikası, Rusya açısından Ermenistan'ın jeopolitik önemini artırmıştır.

Her iki ülkenin Batı tarafından gerçekleştirilecek olan petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya pazarına ulaşmasını sağlayacak boru hatları projelerinden dışlanmış olmaları ortak noktalarıdır. Enerji boru hatlarını Güney Kafkasya üzerinden geçirmek isteyen Batı ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin Ermenistan, Rusya ve İran'ın bu projelerden dışlanmasını çıkarlarına uygun bulması, söz konusu ülkelerin aralarında özel ilişkiler geliştirmelerini kolaylaştıran unsurlardan biri olmaktadır. Ne var ki, Batılı petrol şirketlerinin bugün görüldüğü kadarıyla kendilerine jeopolitik gündem ve enerji politikaları adına dayatılanlara eskisinden daha eleştirel yaklaşıyor olmaları, Ermenistan ve Rusya'nın Kafkaslarda ortak çıkarları adına ortaya koydukları politikalarını uygulamalarını kolaylaştırmaktadır.

Bölgede var olan etnik problemler ve ayrılıklar da Rusya'ya onlardan faydalanarak bölge ülkeleri üzerinde baskı oluşturabilme fırsatı verebilmektedir. Karabağ, Osetya veya Abhazya sorunu; bunlar Rusya'nın tahrik ettiği sorunlardır ve amacı da adı geçen bölgelerdeki ülkelerin Rusya'ya bağımlılığın sürmesidir.

Bölge ülkelerinin ordularındaki mevcut silahların Rus yapımı olması da Rusya'ya bunu bölge ülkeleri üzerinde baskı aracı olarak kullanma olanağını sağlamaktadır. Moskova'nın Ermenistan ve Gürcistan'daki askeri üslerinin varlığı, Ermenistan-Türkiye sınırının Rus sınır kuvvetleri tarafından denetlenmesi, Ermenistan'da Hava Savunma Sistemlerinin konuşlandırılması ve Ermenistan'ın diğer iki bölge ülkesinin katılmadığı kolektif Hava ve Kara Savunma Anlaşmalarına katılması Rusya'nın söz konusu politikalarının unsurlarını oluşturmaktadır.

Ermenistan-Rusya işbirliğinin doğmasında buraya kadar sıralanan birçok dış etkenin yanı sıra Ermenistan'ın iç sosyopolitik ve etnopsikolojik durumundan kaynaklanan etkenler de mevcuttur. Bu etkenler; Ermeni toplumunun bilincine hâkim olan, tarihte Türkler tarafından yenilgiye ve soykırıma uğratılmış oldukları düşüncesi, yine bunun sonucunda gelenek haline gelen Türkiye'ye karşı arazi iddialarının toplum bilincindeki hâkimiyeti, tarihsel güvensizlik duygusunun mevcutluğu, Ermenistan'daki politik gruplar ve partiler arasındaki derin anlaşmazlıklardır. Söz konusu etkenler, Ermenistan'ın Rusya ile işbirliğini, bağımsızlığını tehlikeye düşürecek şekilde oluşturmasıyla doğrudan ilgilidir.

Yukarıda sıralanan etkenler, Ermenistan-Rusya stratejik askeri ve ekonomik işbirliğini doğurmuş, bu işbirliği ise ilk olarak Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yürüttüğü Karabağ savaşında ifadesini bulmuştur. Ermeni kuvvetleri Rusya'dan aldığı silah desteğiyle işgal ettiği Azerbaycan topraklarını halen kontrolünde tutmaktadır.

Rusya ile girdiği stratejik işbirliği Ermenistan açısından çeşitli olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlar; Türkiye ve Azerbaycan tarafından uygulanan sınır ambargosu, Azerbaycan ile askeri çatışma, Türkiye ile diplomatik ilişkilerden yoksunluk, ekonomi, askeri ve enerji konularında tümüyle Rusya'ya bağımlılık şeklinde tezahür etmiştir.

Rusya bu ilişkiden daha fazla kazanç sağlamaktadır, çünkü Ermenistan'ı Güney Kafkasya'da uzun süreli bir üs olarak kullanabileceği pek çok anlaşma imzalamıştır. Bu işbirliği Moskova'nın Gürcistan'a Türkiye'ye ve Azerbaycan'a baskı yapmasına imkan vermiştir. Ancak tarihte görüldüğü gibi, Ermenistan kendisini terk edebilecek olan Rusya'nın önemli ölçüde insafına kalmıştır ve sahip olduğu alternatiflerin azlığından dolayı Erivan bugün Rusya ile yaptığı anlaşmalar ve Ermenistan'daki Rus askeri üsleri sayesinde güvencede olduğu bilincini taşımaktadır. Bu işbirliği kesinlikle Rusya'ya büyük fayda sağlarken, Moskova'nın, Gürcistan'daki askeri üslerin durumu ve Çeçenistan'da halen sonuçlandıramadığı savaş gibi diğer politik fiyaskoları, artık bölge üzerinde özel bir hegemonya kurabilecek yeteri güce sahip olmadığını ve belki de Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan üzerinde bölgesel konumunu istikrara kavuşturmak için Erivan'ı terk edebileceğini göstermiştir. Erivan, kendisi açısından güçten başka bir politika seçeneğini benimsemeye isteksiz görünmektedir ve böylece bölgeyi

istikrarsızlaştırmaya devam etmiştir. Fakat uzun dönemde istikrarsızlıktan başka herhangi bir kazanç sağlayamayacağı açıkça görülmüştür.

Ermenistan'da Robert Koçaryan'ın 1998'de Devlet Başkanlığına seçilmesinin ardından dış politikada, Rusya'nın artan ağırlığını dengelemek amacıyla Batıya yönelik çeşitli adımlar atmıştır. Bu tarihten sonra ABD ile de ilişkilerini geliştirmeye çalışan Ermeni yönetimi, NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programına katılmış, çeşitli askeri ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalama yoluna gitmiştir. Fakat Ermenistan'ın komşularıyla var olan sorunları, Orta doğuda ve Kafkaslarda Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın üstlendiği rollerin ABD açısından önemi ve bu ülkelerin çıkar algılamalarının birbiriyle örtüşmesi göz önüne alındığında, uzun dönemde Erivan-Washington ilişkilerinin zorlaşacağını söyleyebiliriz. Ermenistan, Rusya ile var olan ilişkileri ve Rusya-İran işbirliğinde oynadığı aracı ülke rolü yüzünden zaten ABD'nin küresel politikalarını tehdit etmeye başlamıştır¹⁰³.

¹⁰³Prof. Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, **Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)**, Köksav Yayınları, Ankara,1999, **Cumhuriyet**, "Ermeniler Sabır Taşırdı",29.04.1991,s.7, **Milliyet**, "Ermeniler Yine Vurdu" ,08.08.1991 , s.9.

VI. BÖLÜM

6. 1992 KARABAĞ VE HOCALI KATLIAMLARININ TÜRK BASININDAKİ YANKILARI

Ermeniler ise Şuşa kentine son teknoloji helikopterlerle saldırmışlardır. Azerbaycan'ın Ağdam kenti tamamen boşalmıştır. Hocalı'da Ermeniler, yüzlerce Azeriyi öldürmüşlerdir. Şubat'ın son günü Türkiye Dışişleri Bakanı Bakü'yü ziyaret etmiş, Oradan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine gitmişti¹⁰⁴. Bu ziyaret hem çözüm için girişim, hem de Türkiye'nin Azerbaycan halkına desteği gibi değerlendirilmişti. Erivan bir an önce Türkiye'nin kendisini tanımasını ve diplomatik ilişkiler kurulmasını istemiş, Türkiye ise buna yanaşmamıştı. Azerbaycan'da Türkiye'nin göstereceği yakınlardan rahatsız olacağını beyan etmiştir¹⁰⁵. Hocalı'nın ardından Şuşa ve Lâçin'in de işgal edilmesiyle Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında fiziksel bağ kurulmuştur. Dağlık Karabağ çatışması hem bölgesel istikrarı hem de Azerbaycan ve Ermenistan'daki politik istikrarı etkilemiştir¹⁰⁶.

20 Şubat'ta, 366. Sovyet Alayından firar eden dört er, 3 Mart'ta bir basın toplantısı yaparak; "Beyinlerinin yıkandığını ve Hristiyan Ruslar olarak Hristiyan Ermenilerin safında Müslüman Azerilere karşı savaşmaya çağıldıklarını" itiraf etmişlerdir. Erivan, bir yandan Karabağ'ın son kalesi Şuşa kentini kuşatırken, öte yandan BM'de güvendiği destekçileri ABD ve Fransa sayesinde BM'nin lehine bir karar çıkartmayı umarak Karabağ sorununu BM'ye getirmek çabası içine girmiştir. Azerbaycan'da ise yönetimde siyasal kriz giderek derinleşmiştir. Parlamento Başkanı istifa etmiş, halk Muttalibov'u da istifaya çağırmıştır. Karabağ'dan on binlerce Azeri, Azerbaycan içerilerine doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Mayıs 1992'nin ilk günlerinde Ermeniler Nahçıvan'a saldırarak hem Türkiye'yi tehdide başlamış, hem de 16 Mart 1919 Moskova Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması ile 13 Ekim 1921'de Kars'ta imzalanan Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki dostluk antlaşmasını ihlal etmiştir. Tahran'daki ateşkese aldırış etmeyen Ermeniler 9 Mayıs günü, günlerdir yığdıkları tanklar, toplar, roketlerle Şuşa kentine

¹⁰⁴ Cemalettin TAŞKIRAN, *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*, Ankara , 1995, s.163.

¹⁰⁵ *Tercüman* , "Ermenistan" ,14.05.1991,s.8.

¹⁰⁶ Kamer KASIM , *Başlangıcından Barış Sürecine Dağlık Karabağ Çatışması*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü ,Bolu, 2001.

saldırarak, son kaleyi de düşürmüş ve o gün tüm Karabağ, Ermenistan'ın kontrolüne girmiştir. Artık Karabağ tüm dünyanın gözleri önünde Azerbaycan toprağı olmaktan çıkarılmış, Ermenistan'ın işgaline uğramıştır. Uluslararası hukuku hiçe sayarak işgali bugüne kadar sürdüren Ermenistan, hiçbir yaptırımla karşılaşmadığı için işgallerini sürdürmüş ve tüm Azerbaycan sınırları boyunca saldırıya geçmişti¹⁰⁷.1992 yılının ortalarında ise Dağlık Karabağ Ermeniler tarafından diğer nüfuslardan arındırılmış duruma getirilmiştir. Ermenilerin amacı Dağlık Karabağ'da yaşayan 70-80 bin kişilik nüfusla Azerbaycan arazisinde Ermeni devleti kurup, sonra da onu Ermenistan'a katmak olmuştur. Bu amaçla Karabağ'daki 5 ilçeyi, buna ilave olarak da Azerbaycan'ın daha 7 ilçesini Rus ordusunun da yardımıyla işgal etmiştir.

Çoğunluğu Ermenilerin oluşturduğu bölgede referandum sonucunda Dağlık Karabağ Parlamentosu bağımsızlığını ilan etmiştir. 1992'de Sovyet birlikleri de bölgeden çekilmiştir. Ermeni kuvvetler 1992 yılı başında Stepanakert ve çevresini tamamen kontrolleri altına almışlardır.

Sovyet lider, Moskova'yı ziyaret eden Fransa Devlet Başkanı François Mitterand ile düzenlediği basın toplantısında. Karabağ sorununa siyasi bir çözüm bulunamaması halinde çok kan akacağı uyarısında bulunmuştur.

Ermenilerin, Karabağ'ı topraklarına katmak istediğini bildiren Gorbaçov "Ermeni liderlere, bu durumun daha fazla sürmeyeceğini isteklerinin yalnızca Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne değil Sovyet anayasasına da karşı" olduğunu söylemiştir. Bölgede iki taraftan silahlı çetelerin bulunması nedeniyle siyasi bir çözümün mümkün olmadığını, bu gruplar tasfiye edilinceye kadar operasyonların süreceğini söyleyen Gorbaçov bu kanunla birlikte Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde av silahları da dâhil olmak üzere silahlar toplanmış, Dağlık Karabağ'da ise bu görev Rus askerleri tarafından yerine getirilmiştir¹⁰⁸.

1992 yılının Şubatı'nın 25'ini 26'sına bağlayan gece Ermeni silahlı birlikleri SSCB devrinde Hankendi (Stepanakert) şehrinde yerleştirilmiş 366 motorize piyade alayının zırhlı araçları ve ordu heyetinin yardımı ile Hocalı şehrini işgal etmişlerdir. Saldırıdan önce, 25 Şubat akşam saatlerinde şehir toprak ve ağır zırhlı araçlar ile şiddetli

¹⁰⁷ Cemalettin TAŞKIRAN, **Tarihi Akış İçinde Karabağ Meselesi ve Türkiye'nin Karabağ Politikası**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü , Ankara , 1994,s.154.

¹⁰⁸ Cenk BAŞLAMİŞ , "Ermeniler Saldırıyorlar",**Milliyet** , 08/05/1991, s.5. , **Cumhuriyet**, "Ermeniler Saldırıyorlar", 08/05/1991 , s.8.

ateşe tutulmuştur. Bunun sonucunda şehirde yangınlar başlamış ve 26 Şubat sabah saat 5 civarı şehir tam olarak alevlere yenik düşmüştür.

Ermenilerin ablukaya aldıkları şehirde kalmış, yaklaşık 2500 kişi Azerilerin yaşadığı komşu ilçe olan Ağdam'ın merkezine varmak ümidi ile şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Fakat insanların birçoğu bu amaçlarına ulaşamamışlardır. Çünkü şehri yerle bir etmiş Ermeni silahlı birlikleri ve motorlu alayın askerleri canlarını kurtarmak için kaçmaya çalışanları, ormanlara sığınanları takip ederek öldürmüşlerdir. Ermeni silahlı örgütünün ana hedefleri Hocalı bölgesinin yok edilmesi, bu mıntıkadan geçen Esgeran-Hankendi yolunun boşaltılması, Azerbaycanlıların yönetiminde olan havaalanının ele geçirilmesi olmuştur. Hocalı 1991 yılının Ekim ayından itibaren ablukaya alınmıştır. Ekim ayının 30'unda kara yoluyla ulaşım kapanmış ve tek ulaşım vasıtası helikopter kalmıştır. Hocalı'ya son helikopter 1992 yılı Ocak ayının 28'inde inmiştir. Şuşa şehrinin semalarında sivil helikopterin vurulması ve bunun sonucunda 40 kişinin ölümünden sonra bu ulaşım da kesilmiştir. Ocak ayından itibaren şehrin elektrikleri de kesilmiştir¹⁰⁹.

Şehrin savunması genel olarak av silahlarıyla silahlanmış yerli savunma ordusundan (milis), polis ve ulusal silahlı kuvvetlerinin askerlerinden oluşmuştur. Şubatın ikinci yarısından itibaren Hocalı, Ermeni silahlı birliklerinin ablukasına alınmış ve her gün toplardan, ağır silahlardan açılan ateşlerle, yakılıp yıkılmıştır. Hocalı'ya saldırı hazırlığı Şubatın 25'inde akşam 366. alayın savaş araçlarının savaş alanına girmesi ile başlamıştır. "Alazan" tipli zenit topların 2 saatlik ateşinden sonra birlikler şehre girmiştir. Hocalı'ya üç noktadan saldırıldığından halk Esgeran yönüne doğru kaçmak zorunda kalmıştır.

Sonradan bunun bir tuzak olduğu ortaya çıkmıştır. Nahçıvanik köyü yakınlarında halkın önü Ermeni silahlı birlikleri tarafından kesilmiş ve kurşun yağmuruna tutulmuşlardır¹¹⁰. Karlı geçitlerde ve ormanlarda zayıf düşmüş insanların çoğu Esgeran-Nahçıvanik ovasında Ermeni silahlı örgütleri tarafından vahşicesine öldürülmüştür. Bununla ilgili olarak tarafların anlaşması ile Şubatın 27'sinden Martın 1'ine kadar üç günlük ateşkes ilan edilmiştir.

¹⁰⁹ Soner KARAGÜL, *Türk Dış Politikası Açısından Ermeni Sorununa Güncel Yaklaşım*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir ,2004. s. 144.

¹¹⁰ **Zaman** , "Ermeniler Kontrolü Ele Geçiriyor", 30.06.1991,s.7, **Milliyet** , "Zafer Petrosyan'ın" ,18.10.1991,s.3.

Ermeniler, Hocalı'da katliam yaparak bu anlaşmayı bozmuşlardır. Benzer durum Şubatın 12'sinde AGİT gözlemcilerinin bölgeye gelerek durumu incelemek ve anlaşmazlığın yatıştırılması amacıyla Karabağ'a geldikleri sırada da olmuştur. Keza Şubat'ın 12'sinde Ermeni silahlı birlikleri tarafından Şuşa'nın Malıbeyli ve Kuşçular köyleri yağmalanmıştır. Sadece Malıbeyli köyünde 50 kişi öldürülmüş, çok sayıda insan yaralanmış ve esir alınmıştır.

Aynı günlerde Azerbaycan silahlı kuvvetleri Hocalı halkına yardım edemedi, hatta cesetlerin alınması bile mümkün olmamıştır. Bu sırada Ermeniler helikopterlerle, beyaz giyimli özel gruplarla ormanlarda saklanmış insanları bulup esir almış ve onlara işkence etmişlerdir. Şubatın 28'inde aralarında ulusal basın mensuplarının da bulunduğu grup iki helikopterle Azerbaycanlıların öldürüldükleri yere ulaşmışlardır. Gördükleri manzara karşısında dehşete düşen gazeteciler her tarafın cesetlerle dolu olduğunu söylemişlerdir. İkinci helikopterin havadan korumasına rağmen Ermenilerin güçlü kurşun yağmuru altında sadece dört cesedi götürmek mümkün olmuştur. Martın 1'inde yerli ve yabancı basının katılımı ile olay yerinde daha da dehşetli durum gözlemlenmiştir.

Cesetlerin derilerinin yüzüldüğü, kulaklarının ve diğer organlarının kesildiği, gözlerinin çıkarıldığı, çok sayıda bıçak ve mermi yaraları, ağır tanklarla ezilmeler, yakma halleri saptanmıştır. Hocalı Katliamı sonucunda 63 çocuk, 106 kadın olmak üzere 613 kişi öldürülmüş, 1275 kişi esir alınmış, 150 kişi kaybolmuştur. Hocalı katliamı, bütün dünyanın gözü önünde gerçekleştirilmiş insan haklarının açık ihlali olmuştur.

Ayrıca Ermeniler yaptıkları vahşetle Cenevre Sözleşmesi'ni de hiçe saymışlardır. Buna rağmen, gelişmiş Batı'lı güçler ve Dünya devletleri bu katliama karşı kayıtsız kalmış ve katliamı gerçekleştiren güçlere karşı herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır. Türkiye'ye karşı soykırım dayatmasının yapıldığı bir dönemde Hocalı katliamı konusunda Avrupa'nın suskunluğu dikkat çekicidir olmuştur.

Rus İzvestiya Gazetesi Muhabiri Vladimir Belih ise, Hocalı da gördüklerini gazetesinde şöyle yazar; "zaman zaman Ağdam'a getirilen cesetlerle karşılaştım. Gördüğüm manzara, dehşet verici idi. Gözleri oyulmuş, kulakları kesilmiş, kafa derisi yüzülmüş, tenasül uzuvları kesilmiş ve kafaları parçalanmış idi." Azerbaycan Adli Tıp Kurumu'nda uzman olan Prof. Dr. P.M. Yusifov işkence çeşitlerini tespit etmek için

yaptığı incelemenin neticesinde; “Kafa derisinin soyulması, kadınlarda göğüs organlarının kesilmesi, burun ve kulak kıkırdaklarının kesilmesi, kadınların cinsel organlarına ateşli silahlarla ateş açılması, göz bebeklerinin çıkarılması, dişlerinin kırılması ve erkek cinsel organlarının kesilerek ağızlarına koyulmasını tespit etmiştir.¹¹¹

Savaşta 1 milyon Azerbaycan vatandaşı mülteci durumuna düşmüş ve Azerbaycan topraklarının % 20 si Ermeni işgaline uğramıştır. Çatışma 1994 yılındaki ateşkes ile sona ermiştir ve sorunun çözümüne yönelik barış süreci devam etmektedir.

Hocalı Katliamı, Rus askerlerinin desteğiyle 25–26 Şubat 1992’de Hocalı’ya ulaşan Ermeni kuvvetlerince gerçekleştirilmiştir. Rusya olaylarla ilgisinin olmadığını iddia etse de, Rus ordusuna ait 366. alayın 1991’in sonbaharından beri Ermenilerin safında savaştığı, alaydan kaçan dört askerce doğrulanmıştır.

10 bin nüfuslu Hocalı’da olaylar sırasında yaklaşık 3.000 Azeri bulunmaktaydı. Saldırıda ölenler hakkında verilen resmi rakam 613 kişi olmakla birlikte, katledilen toplam Azeri sayısının 1.300 kişi olduğu söylenmektedir. Saldırıları sırasında Hocalı’da yaşayan Ahıska Türkleri de evlerinde yakarak öldürmüşlerdir. Kadın, çocuk ve yaşlılar da dahil olmak üzere siviller katledilmiştir. Katliamın ilk gecesinde sekiz aile bütün fertleriyle öldürülmüş, 700’den fazla çocuk anne ya da babasını kaybetmiştir. Yaralıları ise 1.000’in üzerindedir. Katliama tanık olan bir gazeteci, yaşananları şu şekilde aktarmaktadır:

“Dağlık Karabağ’ın Hocalı kentinin düşüşünü bir gün boyunca yaşadım. Görüntülerle belgeledim ve video çekimleriyle bir günde 1.300 Azerbaycan Türk’ünün Ermeni çetecilerce öldürülüşünü bütün dünyaya duyurdum. Hocalı katliamı anlatılamaz bir vahşetti. Azerbaycan yönetimi ve Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov, olayı dört gün boyunca kamuoyundan gizlemeye çalıştılar. Bütün Azerbaycan şok olmuştur. Ermeni bıçaklarından, kurşunlarından kurtulmayı başaranlar; kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar karlı dağlarda tipi altında Ağdam’a gelmeyi başardıklarında çoğunun ayakları donmuştu. Bazılarının ayakları ise kangrenden dolayı kesilmiştir. Ermeniler vahşetin her türlüünü sanki ibret olsun, örnek olsun diye yapmışlardır. İhtiyar dedelerin, yaşlı anaların yüzleri jiletlerle doğranmış, genç kadınların göğüsleri peynir gibi kesilmiş, bebeklerin kafa

¹¹¹ Yrd. Doç. Dr. Cihat GÖKTEPE; “Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermenistan İle Karabağ’da Yaşamış Türkler’in Durumunun Değerlendirilmesi “ ,**Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi** , S.11, Konya, 2003 ,s. 23-38.

derileri yüzülmüştü. Hocalı ile Ağdam arasındaki 12 kilometrelik orman boyunca cesetler dizilmiştir.”

6.1. Cumhuriyet Gazetesi

6.1.1. Dağlık Karabağ İçin AGİK Planı (Haber)

Dış Haberler Servisi - Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ'da Ermeni kuvvetlerinin saldırıları sürerken soruna çözüm bulmak için girişimler devam ediyor. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), Karabağ sorununu çözme girişimini başlatmak ve bölgedeki gerginliği azaltmak amacıyla, bölgesel ve uluslararası arabuluculuk, insani yardım ve ateşkes planını kabul etti.

İran'ın bölgedeki nüfuzunun artmasından kaygılanan İngiltere'nin de. Dışışleri Bakan Yardımcısı Douglas Hogg'u temaslarda bulunmak üzere bölgeye göndereceği bildirildi.

AGİK üyesi ülkelerin üst düzey dışışleri yetkilileri, iki günlük çatışmanın ardından bölgedeki düşmanlıklara son vermek amacıyla bir dizi önlem içeren plan hazırladı. Azerbaycan ve Ermenistan temsilcilerinin bir kaç saat süren tanışmadan sonra kabul ettikleri plan şunları öngörüyor

-Derhal ateşkes imzalanması.

-AGİK üyesi ülkelerin önde gelen siyasi kişiliklerinin caydırıcı rol oynamalarını sağlamak amacıyla anlaşmazlık bölgesine gönderilmesi.

-Bu kişilerin gözlemleri ve temaları hakkında dünya kamuoyunu bilgilendirmesi.

-Bölgeye yapılan silah sevkiyatına derhal ambargo konması.

-Bölge halkına destek sağlamak için insani yardım.

-Esirlerin derhal iadesi ve cesetlerin ailelerine verilmesi.

Planın uygulanmasına yönelik operasyonun, AGİK'in Çekoslovak başkanı tarafından Uluslararası Kızılhaç örgütünün himayesinde başlatılacağı kaydedildi.

Londra devrede

İngiltere hükümeti. Dışışleri Bakan Yardımcısı Douglas Hogg'u Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili temaslarda bulunmak üzere bölgeye gönderme karan aldı. İngiltere'de yayımlanan Daily Telegraph gazetesi, Hogg'un önümüzdeki iki hafta içinde, "Avrupa'nın görüşlerini ortaya koymak ve İran'ın bölgede giderek artan nüfuzunu

dengelemek amacıyla" Moskova, Bakü ve Erivan'a gideceğini duyurdu. Gazete, bu ziyaretin, sorunu Avrupa gündemine getirmeyi amaçlayan Moskova tarafından da desteklendiğini bildirdi.

Karabağ'ın Hocalı köyünün Ermeniler tarafından hafta başında işgali sırasında hayatını yitirenler için yas tutulurken bölgedeki çatışmalar giderek genişliyor.

İnterfaks ajansına bilgi veren bir Azeri yetkilisi, Karabağ sınırları dışında kalan Ağdam'ın da Ermeniler tarafından top ve roket ateşine tutulduğunu söyledi. Assa İrade ve İnterfaks ajansları. Ağdam halkının panik içinde kenti terk ettiklerini bildirdi.

Azerbaycan İçişleri Bakanlığı ve yerel milis yetkilileri, Dağlık Karabağ bölgesinde Azeri kuvvetlerinin ellerinde kalan son direnme noktası Şuşa'ya top ve roket ateşinin sürdüğünü kaydettiler. İnterfaks, son 24 saat içinde Şuşa ve Ağdam'da 22 kişinin öldüğünü duyurdu.

Assa İrade, Ermenilerin sınır boyuna ağır silahlar yığmaya devam ettiklerini ve Ermeni kuvvetlerinin Azerbaycan'a topyekûn saldırıya geçmeye hazırlandıklarını savundu. Ajans, Ermenistan ile Azerbaycan sınır üzerindeki Laçın bölgesine yüzden fazla tank ve zırhlı araç ile 3 bin kişilik bir kuvvet yığan Ermenilerin başlatacakları geniş çaplı saldırıyla burayı tümüyle denetim altına alarak Dağlık Karabağ'ı Ermenistan topraklarıyla birleştirmeyi hedeflediklerini belirtti.

İstanbul'da 2 gösteri

İstanbul'da Karabağ için dün iki gösteri yapıldı. Üsküdar'da saat 18.00 sıralarında Selman-ı Pak Caddesi'nden yürüyüşe geçen 500-600 kişilik bir grup, "Türke kefen biçenin ölümü zor olur" yazılı bir pankartı açarak özgürlük Meydanı'nda toplandılar, burada çeşitli sloganlar atan grup daha sonra "ülkücü gençlik" adına bir basın açıklaması okudu.

Sirkeci'de Büyük Postane önünde toplanan yaklaşık 40 kişilik bir grup da Ermenilerin Dağlık Karabağ'da gerçekleştirdikleri eylemleri protesto için başta Başbakanlık olmak üzere çeşitli kuruluşlara telgraf çektiler.

Öte yandan Karabağ olaylarını protesto amacıyla bugün Taksim Meydanı'nda bir miting düzenleneceği bildirildi. (1 Mart 1992, 16.s.)

6.1.2. Cumhuriyet Gazetesi (Haber)

Bakü'deki gösterişli müzikli restoranlar yine yiyip içen, dans eden müşterilerle dolu. Müzik topluluğu yüksek volümlü Karabağ marşına başladığında bazıları, alkolün gevrekliğinden kurtulup dans etmeyi kesip, yerine oturuyor Alkışlamakla yetiniyor Karabağ şak şak şak Karabağ şak.

Üç günlük sansürlü gecikmeden sonra kamyonlara taşınan veya tepelerde yatan şehitler televizyonun haber programında gösteriliyor:

"Körpe çocuklar hunharca öldürüldü"

Basın sözcüleri Bakü'de, yerleşik batılı gazetecilerden olayın dünyaya duyurulması için yardım ve işbirliği istiyor

"Biz bölgeye gitmek için helikopter ayarlarız Moskova'da tanıdıklarınızı çağırın."

Caddeler ise olağan görüntüsünde sürücüler ya hiçbir trafik kuralını bilmiyor ya da uymuyor. Yine dikkatsizce sürüyorlar. Güzel havalardan yararlanmak için insanlar parkları doldurmuş. Üç gün önce olabilecek kötü olaylardan korkarak çıkmayan Ruslar artık rahatlamış evlerinden çıkabiliyor.

Halk Cephesi aldığı miting kararını iptal ediyor kalbinin Karabağ olayları ile yandığını, 35 yaşında olmasına rağmen dört yıllık bu savaşın tüm saçlarını ağardığını söyleyen bir banker.

"Duyduğuma göre Muttalibov, 2 günlük şoktan çıkmış, söz vermiş Karabağ olayını 20 günde çözecekmiş" diyor.

Bütün bunlar olurken saldırıyı an ve an anlatan Hocalının kaymakamı Elman Memedov. "Sanki 7 milyon insan Bakü'ye toplanmıştı korkuyordu bir gün kaçacak yer kalmayacak denize doğru mu gidecek" diye soruyordu.

İlk helikopter düşürülme olayı kadar olmasa bile ağlayanlar da vardı Ama bunlar Hazar Denizi sırtlarına bakan Şehitler Mezarlığına gömülenlerin yakınlarıydı genelde.

Bir hukuk öğrencisi "Karabağ'a gitme zamanı geldi" diyordu.

Dün cumhurbaşkanlığı köşkünün önüne toplanmış bir avuç insan sessiz direnişle Muttalibov'u istifaya çağırırdı.

Cumhurbaşkanının görüşme isteğini kabul etmeyen Demokratik Kuvvetler Birliğinin üyesi ve Yazarlar Demeki Başkanı edebiyat profesörü Halit Mirzaev iki bin

öğrencisini bugün oraya toplayacağını ve her gün artan sayılarla pasif eylemlerine devam edeceklerini söylüyor.

Muttalibov için "Kansız gitmeli Hocalı olayından sonra orada oturmak için hukuksal hakkı kalmamıştır Bu durumdan çıkabilmek için gerekli yeteneğinde yoktur" diyordu.

Elman Memedov Bakü'ye ulaştıktan sonra, ablukaya alındıkları 13 şubat tarihinden sonra çevre ile tek iletişimlerinin telefon olduğunu, yardım istediklerini. Hergün "Şimdi geliyoruz, yarın geliyoruz" söylendiğini. Saldırının olacağını ellerindeki Ermeni esirlerden öğrendiklerini, saldırıdan kurtulmak için Askeran bölgesinde açılacak 500 metre yolun onları kurtarabileceğini söylediklerini bildirdi. **(5 Mart 1992, 8.s)**

6.1.3. Karabağ Tartışması Meclisi Karıştırdı (Haber)

Ecevit, tartışmaya yol açan gündem dışı konuşmasında Ermenistan birliklerinin Dağlık Karabağ'da Azerbaycan Türklerine saldırılarının "soykırım" ölçülerine vardığını söyledi. Ecevit, saldırıların vahşetinden kaçmaya çalışanlara yapılan zulmün, en az bir yıl önce Kuzey Irak halkının uğradığı zulüm kadar ağır olduğunu vurgulayarak şöyle konuştu: "Fakat Kuzey Irak'taki mazlumların yardımına koşmuş olan Batı ülkelerinden bazıları şimdi saldırganların, zalimlerin yanındadırlar. Onlara her türlü silah yardımını yapmaktadırlar. Geçen yıl Kuzey Irak'tan Türkiye'ye kaçanlara şefkatle kucak açmış olan Türkiye ise Karabağ'ın mazlum Türklerine, silah şöyle dursun, ilaç ve yiyecek yardımı bile yapmamıştır. Doktor, hemşire bile göndermemiştir. Kızılhaç devreye girmeye hazırlanırken 'Türk Kızılay'ı hâlâ harekete geçirilmemiştir" . AGİK çerçevesinde Prag'da yapılan toplantıda alınan kararın bir ateşkes düzenlemesi niteliğinde olduğunu, soruna çözüm getirmediği gibi yaptırımdan da yoksun bulunduğunu bildiren Ecevit, Prag kararına karşın Karabağ'da saldırı, işgal, soykırım ve zulmün sürdüğünü söyledi. Ecevit şöyle dedi:

"Bu durumda Türkiye ne yapıyor? Kendisi elini kıpırdatmadan Batıyı imdada çağırıyor. Bazı Batılı ülkeler, saldırgan durumdaki Ermenistan'a yardım malzemesi göndermek için Türkiye'yi bir üs gibi kullanıyorlar. Türkiye, kendi güvenliğini de tehlikeye sokan Ermenistan saldırısı karşısında, akıl almaz bir çekingenliğe ve edilgenliğe saplanıp kalmış durumda. Bu bağışlanmaz çekingenliğini ve edilgenliğini sürdürürse Türkiye, yalnız Azerbaycan Türklerinin değil, bağımsızlığa yeni kavuşan ve

en büyük güvence olarak Türkiye'yi gören tüm Orta Asya Türklerinin de gözünde güvenilirliğini yitirir. Onların gönlündeki yerini de yitirir. Yangına körükle gidenlerin karşısına Türkiye, bir kova suyla bile çıkmıyor. Hükümet, durumu sözle idare ediyor. Oysa kendimizi, bütün bölgemizi, hatta bütün dünyayı ilgilendiren böylesi bir sorun karşısında, hükümetin görevi, söz üretmek değil, etkin çözüm üretmektir ve Türkiye caydırıcı olmalıdır."

Ecevit çözüm önerilerini sıralarken Ermenistan Cumhuriyeti, işgal ettiği Karabağ topraklarından çekilinceye ve Prag kararlarına uyunca ya kadar Türkiye'nin, kendi hava sahasından ve topraklarından Ermenistan'a her türlü sevkiyat ve ulaşımı durdurmasını ve sınır kapılarını kapalı tutmasını istedi.

Ecevit'e yanıt veren Kumbaracıbaşı Kafkasya bölgesinin Türkiye açısından büyük bir öneme sahip olduğunu belirterek bölgede savaşa yönelik çağrışım yapabilecek davranışlardan kaçınmanın Türkiye'nin de dünyanın da kabul ettiği bir yaklaşım olduğunu söyledi. Bu yöndeki girişimlerde Türkiye'nin aktif bir rol oynadığını kaydeden Kumbaracıbaşı Prag kararının da Türkiye'nin aktif katkılarıyla alındığını belirtti. Türkiye'yi ziyaret eden ülke temsilcilerine de durumu anlatıldığını ve destelerin sağlandığını bildirdi. Dışişleri Bakanlığının Türk hava sahasından geçecek uçakların kontrol edileceğini açıkladığına dikkat çeken Kumbaracıbaşı uçakların ne taşıdıklarını kendilerinin açıklamasını yeterli bulmadıklarını iniş yaparak kontrole izin vermeyen uçakların geçişine izin verilmediğini kaydetti. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in arabuluculuk yapacağını ilan etmesine karşın bu konuda bir talep gelmediğinde belirten Kumbaracıbaşı şöyle dedi:

"Türkiye, iki ülke arasında toprak sorunu konusunda talepte bulunacak ve ısrarla gerçekleştirecek konumda değildir. Sayın Ecevit'in askeri konulan içeren önerileri. Günümüzün biraz gerisinde kalıyor Çözüm kılıç kalkanla sağlanacak değil, çağımızın geldiği noktada, dünyanın her yerinde savunulan barışçı çözümdür "

Kumbaracıbaşı ANAP'lılar kendisine "Sen ne diyorsun? Karabağ elden gitti" diye bağırınca. "Karabağ'ın gidip gitmemesi Azerbaycan hükümetinin sorunudur" karşılığını verdi.

Kumbaracıbaşı'nın konuşmasına tepki gösteren DYP'lilerden İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Ecevit'in konuşmasını beğendiğini söyledi. Kumbaracıbaşı'na Türkiye'nin arabuluculuk yapmaya talip olduğu biçimindeki sözlerini eleştiren Kırca,

"İki devlet arasındaki bir anlaşmazlıkta arabuluculuk yapacak bir devleti taraflar arasında eşit mesafede tarafsız olması gerek. Çünkü arabulucu, gerekirse her iki devletten de birbirlerine ödün vermelerini isteyebilecektir. Bugünkü anlaşmazlıkta Azerbaycan'ın Ermenistan'a nasıl bir ödün vereceğini görmek mümkün değildir. Türkiye'nin Ermenistan-Azerbaycan arasında arabuluculuk yapma fikri, Türkiye'nin Kıbrıs'ta Türk toplumunu desteklemeyi bırakıp onunla Rum toplumu arasında arabuluculuk yapmaya kalkışması kadar saçma bir fikirdir" dedi

Kumkapı Ermeni Patrikhanesi tarafından Ermenistan'ın başkenti Erivan'daki Dünya Ermenileri Başpatrikliği'ne gönderilmek istenilen 1600 kilogramlık gıda maddesine, Atatürk Havalimanı Kargo Gümrük Müdürlüğüne, eksik evrak nedeniyle izin verilmedi.

Kiloluk paketler halinde toplandığı belirtilen gıda maddeleri, Erivan'a gönderilmek üzere bugün akşam" saatlerinde Atatürk Havalimanı Kargo Gümrüğüne getirildi. Ancak gümrük yetkilileri, yaptıkları incelemede, kargonun gönderilmesi için gönderici tarafından düzenlenmesi gerekli evrakların noksan olduğunu saptadı. Bunun üzerine kargonun gönderilmesine; izin verilmedi. |

Bu arada, basın mensuplarının söz konusu yardım malzemesinin fotoğraflara çekme yolundaki girişimlerine de Atatürk Havalimanı Mülki İdare Amirliği'nce izin verilmedi. (5 Mart 1992, 8.s.)

6.1.4. Anap Lideri Yılmaz: “Gerekirse asker Kaydırılsın” (Haber)

CUMHURİYET (Ankara) - ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile aylık olağan görüşmesini yaptı. Yılmaz, görüşmeden sonra düzenlediği basın toplamamda hükümeti Ermeni saldırıları konusunda pasif kalmakla, suçladı ve "Gerekliyse birlik kaydırılabilir" dedi.

Yılmaz, Ermenilerin saldırılan ve Azeri- Ermeni çatışması konusunda hükümetin yetersiz kaldığını da ifade ederek şunları söyledi:

"Başbakan ve başbakan yardımcısının bu konuyla ilgili yaptıkları konuşma, milletin bu konudaki hissiyatına cevap vermekten uzaktır. Hükümeti bu konuda şikâyetçi olma yerine çare bulmaya, soydaşlarının katliamını önlemek için Türk devletinin gücünü daha etkin şekilde kullanmaya davet ediyoruz. Geçmişte budan daha

ufak çaplı olaylarla ilgili olarak bizden 'gökkubbeyi yere indirmemizi isteyenlerin daha aktif davranmaları gerekmektedir".

Yılmaz, gazetecilerin "Daha aktif davranmakta neyi kastediyorsunuz" sorusuna da "Millete şikâyet eden beyanları dışında hükümetin Karabağ olaylarından duyduğu rahatsızlığı ortaya koyacak bir davranışı olmalı. Gerekirse birlik kaydırılarak bu rahatsızlıkların ortaya konulması böylece Ermenilerin mezalimden caydırılması gerektiğine inanıyoruz" dedi. Yılmaz Yukarı Karabağ bölgesinin uluslararası statüsünün Türkiye'nin garantisi akında olduğunu da ifade ederek "Dünyayı olaylarla ilgilenmeye çağırma ve şikâyet etme Türk devletinin yapabileceklerinin azamisi olamaz" diye konuştu.

Yılmaz, Özal ile görüşmesinde de hükümetin Karabağ konusundaki pasif tutumunu dile getirdiğini, Özal ile ayrıca ekonomik politikalar, bürokrasi, terör konusundaki görüş ve endişelerini görüştüklerini söyledi. Yılmaz, bir soru üzerine de Sayın Özal İle görüşlerimiz arasında fazla bir fark olmadığını sizde çıkartabilirsiniz' dedi. (5 Mart 1992, 8.s.)

6.1.5. Dağlık Karabağ'da Kanlı Çatışmalar (Haber)

FATİH M.YILMAZ (Ağdam) - Dağlık Karabağ'daki Azerilerin son direnme noktalarından biri olan Ağdam kenti düşmek üzere. Ermeni birlikleri, bölgenin doğu sınırında yer alan, ancak Azerbaycan sınırları içinde bulunan Ağdam'a karşı dün büyük bir saldırı başlattı. Ermenilerin yoğun roket ateşinin sonucunda Ağdam'daki pek çok Azeri asker ve sivil yaşamını yitirdi. Ağdam'daki binlerce sivil Azeri, panik içinde Ağdam'dan Azerbaycan'ın içlerine doğru kaçıyor.

Azerilerle Ermeniler arasında iki gündür yavaşlamış olan çatışmalar, dün sabaha karşı yeniden alevlendi. Ağdam'dan 10 kilometre uzaklıktaki Askeran kenti önündeki Azeri mevzilerine atılan tank ve roket ateşinin sonucunda 4 kayıp veren Azeri birlikleri, kısa sürede dağılarak Ak- dam'a doğru geri çekildiler. Bunun ardından Ağdam'a roket ateşi açmaya başlayan Ermeniler, kente doğru ilerleyerek. Ağdam önlerine kadar geldiler.

Ağdam kenti, dün saatler boyunca yakınlardaki Ermeni köylerinden atılan Grad roketleriyle dövüldü. Kente düşen 400 kadar roket evleri, binaları yıkıntı haline getirirken, roketlere hedef olan 11 sivil hayatını kaybetti. Yaralanan yüzlerce asker ve

sivil, kentin hastanesinin yıkılmasından sonra hastane haline getirilen iki tren vagonunda, elden geldiğince tedavi edilmeye çalışılıyor. Ağır yaralılar ise, helikopterlerle Bakü'ye gönderilmek için bekliyorlar. Grad füzelerine karşı koymak için yeterli donanımına sahip olmayan kentteki Azeri güçlerine takviye yeni milisler gönderildi. (13 Mart 1992, 1.17.s.)

6.1.6. Karabağ'a Müdahale Türkiye'yi Yalnızlığa İter (Haber)

Dağlık Karabağ'da, Ermeni milislerin silah yoluyla sağladığı egemenlik, Türkiye'nin siyasi gündemine iki temel soruyu getirdi. Türkiye Karabağ'a akdi yükümlülükler çerçevesinde askeri müdahalede bulunabilir mi? Ermenistan, Karabağ'ın kendisine bağlanması istemim uluslararası platformda dile getirebilir mi?

Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin her iki soruya verdikleri yanıt "hayır " Uluslararası hukuk uzmanları da "anlaşmalara dayalı bir müdahale hakkı olmayan Türkiye'nin Karabağ'a asker göndermesi durumunda, uluslararası toplumda büyük bir yalnızlık içine itileceğini savunuyorlar. Karabağ'ın "Azerbaycan'a bağlı" statüsünün Ermenistan tarafından değiştirilmek istenmesinin ise "Bağımsız Devletler Topluluğu anlaşmaları gereği Azerbaycan'ın içişlerine karışılması anlamına geleceği" ifade ediliyor.

Diplomatik kaynaklar, Türkiye'nin Kıbrıs'taki garantörlük haklarının Karabağ için de geçerli olduğu doğrultusunda hiçbir sözleşme hükmü bulunmadığına dikkat çekerek "Burada kuşkusuz Ermeni milislerin saldırıları akdi düzenlemelere uyulmaması anlamına geliyor Ancak Karabağ'ın özerk statüsü Türkiye'nin garantörlüğüyle ya da taraflılığıyla düzenlenmedi. Kars Antlaşması'yla Nahçıvan konusunda Türkiye'nin sözleşme tarafı olması söz konusu Ancak Karabağ için böyle bir şey yok yorumunu getiriyorlar Aynı kaynaklara göre Karabağ'a yönelik "kuvvet kullanımı" ancak Türkiye uluslararası topluluğu karşısına almayı göze alırsa mümkün olabilir. Bu durumda da Karabağ'a yönelik Ermeni talepleri ile "Türk tehdidi" gerekçeleri daha çok zemin bulabilir.

Uluslararası hukuk uzmanları da Türkiye'nin Karabağ konusunda yapabileceklerinin "diplomatik girişimlerle sınırlı" olduğunu, ancak bu alanda pek çok olanak bulunduğunu savunuyorlar.

Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Yüksel İnan Karabağ'ın tümüyle Rusya Federasyonu, Ermenistan ve Azerbaycan arasında hükme bağlanmış özerk bir statüsü olduğunu belirterek "Bu anlaşma, Türkiye'ye veya herhangi bir devlete kuvvet kullanma yoluyla garantörlük getirmiyor. Anlaşmazlıkların siyasi yönden çözümünü öngörüyor açıklamasını yaptı. İnan Karabağ'a askeri müdahale yapılması durumunda bunun tek gerekçesinin, ABD'nin Nikaragua ve Panama'da kullandığı kendi vatandaşlarını korumak" tezine benzer şekilde formüle edilebileceğini ancak bunun da yeterli bir savunma malzemesi oluşturmayacağını söyledi. İnan şöyle konuştu:

"Türkiye eğer Karabağ'a askeri müdahale yaparsa uluslararası toplumda yalnız kalır Türkiye Birleşmiş Milletlerde ve diğer platformlarda yalnız kalmayı göze alırsa böyle bir şey yapabilir. Burada Kıbrıs sorununu örnek almakta yarar var. O zaman biz garantörlük hakkımızı anlaşmalara dayanarak kullandık da bunu uluslararası planda anlatamadık.

Prof. Dr. İnan, yapılması gerekenin sorunu tüm dünyaya duyurmak olduğunu. Avrupa başkentlerine mekik diplomasisi yapılabileceğini, İslam ülkelerinin Avrupa Konseyi'nin "insan hakları" bazında devreye sokulabileceğini söyledi. BM'in mutlaka bölgeye barış gücü ya da gözlemci heyet yollaması gerektiğine dikkat çeken İnan. Ayrıca Türk hava sahasını Ermenilere kapatmak ve Gürcistan üzerinden geçişleri de Türk hava sahasından engellemek yoluyla bir hava ambargosu uygulanabileceğini söyledi. İnan "Rusya devreye sokulabilir. Dağlık Karabağ'a özerk statü veren anlaşmanın tarafı onlar onların garantörlük haklarını kullanmaları sağlanabilir" diye konuştu.

Ermenistan'ın, Karabağ'daki Ermeni milis saldırılarına göz yummak yoluyla nüfus çoğunluğu Ermeni olan bu özerk bölgenin " Azerbaycan'a bağlılık" statüsünü tartışmaya açmak isteyebileceği de diplomatik çevrelerde ifade ediliyor. Ermenistan'ın BM Güvenlik Konseyi'ne başvurma girişiminin ardında böyle bir niyetin yatabileceğine dikkat çekiliyor.

Ancak, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri. Güvenlik Konseyi'nin Karabağ'ın statüsünü değiştirme hak ve yetkisine sahip olmadığını belirterek. Dağlık Karabağ'ın "AGİK bünyesinde de teyit edilmiş bir iç özerk bölge" olduğuna dikkat çekiyorlar. Minsk ve Alma Ata kentlerinde Bağımsız Devletler Topluluğu'nun oluşturulmasına

ilişkin kararlar çerçevesinde de Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlılığının kabul edildiğini anımsatan diplomatik kaynaklar. 'Karabağ'ın statüsünü değiştirme girişimleri, doğrudan doğruya Azerbaycan'ın iç işlerine karışmak anlamına gelir' yorumunda bulunuyorlar.

Karabağ dramı;

Son yıllarda Azerilerle Ermeniler arasındaki kanlı savaşların sahnesi olan Karabağ bölgede ortalama yüksekliğin 2 bin metre olması nedeniyle dağlık tanımlamasını alıyor. Karabağ 4 bin 400 kilometrekarelik bir alana yayılıyor Olayların patlak sermesinden önce bölgenin nüfusu yaklaşık 180 bin olarak tahmin ediliyor Bu rakamın 50 binini Azeriler oluştururken. Ermeniler 130 bin kişiyle çoğunluğu teşkil ediyor. Bu nüfus oranı Ermeniler'in bölge üzerindeki hak iddialarının temelini oluşturuyor 1917 Sovyet Devriminden sonra bölge coğrafi bütünlük ve ulaşım kolaylığı nedeniyle Azerbaycan'a bırakıldı. 1923'te ise Stalin bölgeye özerklik tanıdı. Stalin'in bu girişimi, bölgedeki Türk etkisinden çekinme olarak yorumlandı. Şubat 1988'de Ermeniler çeşitli gösteriler düzenleyerek bölgedeki hak iddialarını yüksek sesle ifade etmeye başladılar. Aynı tarihlerde ilk Azeri-Ermeni silahlı çatışması da başladı Mart 1988'de Yüksek Sovyet Prezidiyum'u, Ermenistan'ın, bölgenin kendisine bağlanması yolundaki talebini reddetti. Karabağ'ın özerklik statüsü Prezidiyum tarafından Ocak 1989'da kaldırıldı Ermeniler'in kültürel kimliğinin geliştirilmesi yolunda kararlar alındı. 2 Eylül 1991'de Ermeniler Karabağ'da "cumhuriyet" ilan ettiler. Azerbaycan bu cumhuriyeti tanımayarak sert tepki gösterdi. Çalışmalar bu karardan sonra hızlandı, Ermeni milisler köylere kasabalara saldırmaya başladı Azeri sivil nüfusun çoğunluğu bölgeyi terk etti. Ermeni milisler bölgenin büyük bölümünü denetimi ele geçirdiler Mart 1992'de AGİK Türkiye'nin girişimiyle Karabağ'ın Azeri toprağı olduğunu teyit etti. Karabağ'daki son Azeri direniş noktası olan Şuşa'da geçen hafta sonu Ermenilerin eline geçti. Böylece Karabağ fiilen Ermenilerin kontrolüne girdi. **(13 Mayıs 1992, 9.s.)**

6.1.7. Karabağ'a Ermeni Yığınağı (Haber)

BAKÜ - Azerbaycan milli ordularının 28 yerleşim birimini ele geçirmelerinden sonra karşı atağa geçen Ermeni kuvvetlerinin. Azerbaycan'ın sınır vilayetlerinde ve Karabağ'da askeri yığınaklarını yapmaya devam ettikleri bildirildi.

Ermeni saldırılan üzerine harekete geçen Azerbaycan güçleri. 12-18 Haziran tarihleri arasında Ağdam, Akdere ve Kazak bölgelerinde toplam 28 yerleşim birimini

ele geçirdi. Ancak Ermeni güçleri bu yerleri geri alabilmek için tüm varlıkları ile çaba gösteriyorlar.

Azerbaycan Savunma Bakanlığı ve Halk Cephesi basın merkezlerinden alınan bilgilere göre Ermeniler, sınır bölgelerine yığınak yapıyorlar. Ağdam bölgesinde Nahçıvanik'in Azerilerin ele geçmesi ile Askeran'ı da kaybetme korkusuna kapılan Ermeniler, dün gece Nahçıvanik'e saldırıya geçti. Çarpışmalarda 3 ölü, 15'e yakın da yaralı olduğu, gelen haberler arasında.

Ayrıca Ermeniler, Kazak bölgesindeki Noyanbiren vilayetine bağlı Savarsavan kasabasını boşaltıyor. Edinilen bilgiye göre Ermeniler, bu bölgeden Azerilere karşı büyük bir saldırı başlatma hazırlıklarındalar.

Bu arada Lâçin koridorundan Ermenilerin Hocalı ile Askeran istikametine doğru büyük miktarda askeri malzeme taşıdığı, yüze yakın tank ve zırhlı aracın da bölgeye gönderildiği öğrenildi. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfaz Elçibey'in. İstanbul'da yapılacak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi toplantısına katılmayacağı açıklandı. Cumhurbaşkanı Elçibey'e yakın kaynaklardan alınan bilgilere göre Elçibey'in cumhurbaşkanı olarak ilk ziyaretini Türkiye'ye yapmak istediğini ve uluslararası bir toplantıyı katılarak Türkiye'ye yapacağı ziyaretin önemini aşındırmak istemediği öğrenildi. Türkiye ziyaretine büyük önem veren Elçibey'in, özel bir programla Ankara'yı ziyaret edeceği kaydedildi.

Karabağ toplantısı

Bu arada AA'nın bildirdiğini göre BM Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ'daki gelişmeleri görüşmek üzere, dün kapalı kapılar ardında toplandı.

BM Genel Sekreteri Butros Gali, Güvenlik Konseyi üyelerine, geçen ay bölgeye gider Grancese Vandrell başkanlığındaki 5 kişilik BM heyetinin incelemeleriyle ilgili sözlü bilgi verecek. BM'deki diplomatik gözlemciler. Gali ve Güvenlik Konseyi üyelerinin, heyetin raporunun yazılı olarak kamuoyuna açıklanmasını istemediklerini bildiriyorlar.

Geçen ay Ermenistan, Azerbaycan. Dağlık Karabağ'da Nahçıvan'da 10 gün süreyle temas ve incelemelerde bulunan BM heyeti, Dağlık Karabağ'da; Ermenistan'la Azerbaycan arasındaki çatışmanın BM tarafından bir an önce durdurulmaması halinde bölgedeki diğer ülkelere sıçrama olasılığına dikkat çekiyor. Heyet başkan Vendrell, BM'nin, bölgeye derhal askeri gözlemci göndermesini öneriyor.

Öte yandan. Azerbaycan'ın BM Daimi Temsilcisi Hasan Hasanov, önceki gün, BM genel Sekreteri Butros Gali'ye, Azerbaycan'ın yeni seçilen Devle Başkanı Ebulfaz Elçibey'in "Ermenistan'ın saldırganlığının" belgelenmesini isteyen mektubunu sundu.

Azerbaycan, büyük bölümü Ermeni milislerin eline geçen Dağlık Karabağ tamamen geri alınıncaya kadar, BM Barış Gücü'nün sadece Ermenistan'la olan sınırına yerleştirilmesini istiyor. (23 Haziran 1992, 9.s.)

6.2. Hürriyet Gazetesi

6.2.1 Hadi Uluengin, “ Kafkasya Bunalımında Ankara Politikası”

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Kafkas sorunuyla, şimdiye kadar uygulamış olduğu politika, ülkemizin yüksek çıkarlarını gözetmektedir.

Olaylara karşı serinkanlı, akılcı ve mesafeli davranan Başbakan ve koalisyon kabinesi, kamuoyunun fevri baskısına ve muhalefetin akıl dışı çağrılarına itibar etmemektedir.

"Kana kan, intikam" şiarına prim vermemektedir. Hükümet, cereyana göğüs gererek, sağduyu örneği sergilemektedir. Türk diplomasisinin eksikliğini, Bakü ile Erivan arasındaki arabuluculuğa daha önce soyunmamış olması oluşturmaktadır.

Ancak, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Brüksel'de; Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'nün de Paris'te dün gerçekleştirdiği üst düzey temaslar, Ankara'nın hızla bu tür bir arabuluculuğa ilerlediğini göstermektedir. Bu gelişmeler de olumlu haneye yazılmaktadır.

Hükümetin Kafkasya sorununda şimdiye kadar sürdürdüğü politika, ana hatlarıyla doğru seyir izlemektedir. Muhalefet önderlerinin istediği ve Ermenistan'a karşı askeri tedbiri çağrıştıran siyasetler ise, en kibar deyimle, hafiflik arz etmektedir.

Bu teklifler eğer küçük politik hesaplarla sınırlı değilse, ufuk darlığından kaynaklanmaktadır. Çünkü bugünkü şartlar altında Karabağ uyuşmazlığında fiili taraf olacak bir Türkiye yalnızlığa itilecektir. Büyük tepki görecektir.

Geçmişin mirasından da bu, iki kere iki dört vakıadır.

Hiçbir muhalefetin ise, Ankara'yı böylesine bir kumara çek lüksü yoktur.

Kaldı ki, bu tür bir macera sanıldığı gibi Türkiye'nin Asya ve Kafkas cumhuriyetleri üzerindeki kinliğini artırmayacaktır.

Azerbaycan ve Ermenistan arasında tarafsız davranan Kazakistan'ın arabuluculuk önermesi; bu tür tarafsızlığı üstelik Ankara'da ilan eden Özbekistan'ın Erivan'a elçilik açacağını duyurması; bölgedeki nüfuz mücadelesinde Türkiye'nin ana rakibi biçiminde şekillenen Tahran'ın muhtemel bir barış konferansı için aday şehir olması bunun somut göstergelerini oluşturmaktadır.

Peynir gemisi lafla yürümektedir.

"Cihet-i askeriye" kılıcı sallayarak siyasi ağırlık edinilmemektedir.

Diğer taraftan, muhalefet "Kürt sorununda" olduğu gibi Karabağ sorununu da hükümetin yumuşak karnı" olarak saptadığı izlenimini vermektedir.

Bu oyun tehlikelidir. Ülkemi; menfaatleriyle çelişmektedir.

Üstelik silahın her an geri tepmesi ve bizzat tetiği çeken berelemesi ihtimali de mevcuttur.

Eski çamların herkes için bardak olabileceğini hesaplamak gerekmektedir.

ANAP, Körfez krizi sırasında eleştiri yağmuruna tutan DYP ve SHP'nin, hükümet olduktan sonra aynı politikayı benimsediklerini kendisi için de ders olarak algılamalıdır. "Yumuşak karın herkes için yumuşak karındır."

Öte yandan,

Türkiye'nin konumu itibari ile, Körfez krizi konjektürü ile Karabağ sorun aynı değildir. Son derece farklıdır. Ortadoğu gerilimi sırasında ana hatlarıyla doğru ve ülkemiz çıkarları paralelinde siyasetler uygulayan Cumhurbaşkanı ise şimdi bu farklılığı yakalayamadı veya gayri ciddi demeçlerle, "yumuşak karna" yüklenmek istemektedir.

Kafkasya sorunu farklıdır. Çünkü herhangi bir fiili durum karşısında Türkiye'nin arkasında uluslararası camia olmayacaktır.

Daha doğrusu, Körfez sırasındaki gibi, bizzat Ankara, uluslararası camiaya iltihak eden taraf niteliğini edinemeyecektir.

Bu, tayin edici faktördür. Körfez'e oranla çok büyük dezavantajdır.

Diğer taraftan, Karabağ denklemi son derece çetrefildir.

Bölgedeki etnik ve coğrafi karmaşa bir yana, Karabağ, hem Azeriler, hem de Ermeniler tarafından "duygusal anavatan" olarak algılanmaktadır.

Şimdiki durumda da, yeni Bakü yönetiminin genel yaklaşımı, sorunu barışçı biçimde çözmek eğilimine kaymaktadır.

Aras Suyu'nun doğu yakasını kısa bir süre önce keşfeden Türkiye'nin, birden kraldan fazla kralcı davranmasının anlamı yoktur.

Türkiye'nin Kafkasya'daki tutumu, "aktif tarafsızlık" olmalıdır.” Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin şimdiye kadar uyguladığı politika bu doğrultudadır. Söz konusu politika, ana hatlarıyla doğrudur ve ülkemizin çıkarlarını yansıtmaktadır. (11 Mart 1992,14.s.)

6.2.2. Emin Çölaşan, “Uyanın Beyler”

TÜRKİYE, çok ciddi günler yaşıyor, işin şakası yok. iç ve dış olaylardaki gelişmeler ürkütücü boyutlara vardı. Önümüzdeki haftalarda içeride ve dışarıda iç açıcı gelişmeler olmayacak. Birkaç tanesine bakalım:

IRAK: Saddam, ülkesindeki Kürtlere yine saldırıya geçti. Bunları yine Türkiye sınırına doğru sürmesinden endişe ediliyor. Irak'taki Kürt toplumu, nisan ayının ilk haftasında referandum yapacak. Saddam bunu kabul etmiyor. Oradaki savaş, bizi doğrudan etkileyecek.

KARABAĞ: Geçici ateşkes, hiçbir işe yaramayacak. Ermeniler Karabağ'ı zaten ele geçirdi. Şimdi amaçları, kardeş Azerbaycan'ın toprağını ele geçirmek. Ağdam kentine bunun için saldırıyorlar. İran ve Ermenistan'ın amacı, bizim sınır komşumuz olan, Nahçıvan'ı da saf dışı bırakıp, Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki bütün bağlantıyı fiziki olarak yok etmek. Karabağ'ı yutan Ermenilerin, bir süre sonra, Nahçıvan'a saldırımlarından endişe ediliyor. Sınırımızda bir Müslüman-Hristiyan çatışması var.

KIBRIS: Önümüzdeki nisan ayında Güvenlik Konseyi'nde aleyhimizde karar alınmasından ve bize karşı yaptırım uygulanmasından endişe ediliyor.

KÜRT SORUNU: İçeride kaynıyor. Türkiye Cumhuriyeti'ni kendine düşman ilan eden topluluklar, Güneydoğu'da savaş hazırlığı yapıyor. Devletin de savaş hazırlığı var. Şimdi ilk beklenen tarih, 21 Mart Nevruz bayramı. O gün olmasa bile, önümüzdeki haftalarda Güneydoğu'da kan gövdeyi götürebilir.

Burada İran, Irak, Suriye, Yunanistan gibi komşularımızla olan ilişkilerimizi, enflasyon ve terör olaylarını hiç gündeme getirmiyorum. Balkanlardaki gelişmelere ve Avrupa'dan soyutlanmış olmamıza da değinmiyorum.

Durum, neresinden bakarsanız parlak değil, içeriden ve dışarıdan kuşatılmış gibiyiz. Şu komşularımıza bir bakıyorum, şu anda sadece Bulgaristan ve Gürcistan'la ilişkilerimizin normal olduğunu görüyorum.

Türkiye niçin bu duruma düştü? Bunun tartışmasına da girmiyorum. Ancak bir tek şeyi iyi biliyorum... Kuzeyimizde Sovyetler Birliği parçalanırken, çok büyük dalgalar oluştu. Güneyimizde İran-Irak savaşıyla başlayan benzer dalgalar, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve Körfez Savaşı sonrasında daha da büyüdü.

Kuzeyden ve güneyden gelen bu dev dalgalar, maalesef Türkiye üzerinde birleşip, patladı. Evet, Türkiye zor günler yaşıyor, önümüzdeki haftaların ve ayların daha da zor olacağı biliniyor. Bu zorluk sadece bizim için mi? Hayır, değil!.. "Barış" kavramından uzaklaşan her ülke ve her toplum, aynı zorluğu yaşayacak... Çünkü öyle bir bölgede yaşıyoruz ki, ateş sadece düştüğü yeri yakmıyor. Bir kez düştüğünde, çok geniş alanda yangın başlıyor. Kurunun yanında yaş da yanıyor.

Gün, birleşme ve birlik olma günüdür. Şu ülkede yaşayan milyonlarca insanız. Başımızda bazılarımızın oy verdiği, bazılarımızın vermediği, şimdi beğendiğimiz veya beğenmediğimiz bir hükümet var. içinde bulunduğumuz yangını söndürmeye çalışıyor. Böylesine ulusal konularda hükümetin çevresinde birleşmek, ulusal bir uzlaşmaya varmak zorundayız.

Bu işin başka çaresi kalmadığı görülüyor. Artık hükümete de, muhalefete de, toplumun bütün kesimlerine de önemli bir görev düşüyor. Bu uzlaşma görevini yerine getirebilirsek ne iyi... Yoksa geminin içinde hep birlikte batıp gideriz... Çünkü Türkiye'nin bugün yaşamakta olduğu kriz ve yakın gelecekteki beklentiler, galiba bundan önce yaşadığımız nicelerinden daha ciddi ve çok yönlü.

Tamam, Türkiye güçlü ülkedir. Bundan önce çok sayıda badireyi atlatmıştır. Bunu da atlatır. Ama önemli olan en az yara alarak atlatmaktır. Bunun da tek çaresi, ulusal birliği oluşturmaktır. Eğer Türkiye bu işlerden zararlı çıkarsa, bazı fırsatçılar ve vurguncular dışında toplum olarak hepimiz zarar görürüz. Güneydoğu'da bir savaş başlarsa, Kürt kökenli veya Türk kökenli insanımız bundan hangi kazancı sağlar? Soruyorum; Oluk gibi kan akması kime ne yarar getirir? Ve kim, kimler bu işten zararlı çıkar?

Uyanın beyler, uyanın!.. Devleti, hükümeti, iktidarı, muhalefeti, diğer partileri, sendikaları, askeri, polisi ve sivilıyla uyanın... Hiç değilse bir süre kışkırtmalara

kapılmayalım. Biz birbirimizi incitirsek, kırsak, bu işin sonu hiç gelmez. Hiç değilse şu kritik ortamda bir araya gelmeyi becerelim. Vatanın ve milletin zor günlerinde ucuz hesaplar peşinde koşmayalım, iyi niyetli çağrılara kulak verelim. (14 Mart 1992, 16.s.)

6.2.3. Ertuğrul Özkök, “Kafkasya’da alternatif bakışlar”

Dağlık Karabağ olayı Bakü yönetimini ilgilendirdiğine göre, Aliyev'in Türkiye'ye davet edilmesi ne anlama geliyor? Haydar Aliyev, deneyimli bir yönetici. Sovyetler Birliği'nde politbüro üyeliğine kadar yükselebilmüş tek yönetici. Şimdi Kafkasya'da ilginç bir dönem başlıyor. Gorbaçov yönetiminin en önemli adamlarından biri olan Şevardnadze, Gürcistan'a döndü. Önümüzdeki günlerde Gürcistan yönetiminin başına geçmesi bekleniyor. Acaba aynı model Azerbaycan için de geçerli olamaz mı?

Bu konu bugünlerde tartışılıyor. Kuşkusuz Azerbaycan bağımsız bir devlet, ama Kafkasya'da sorun çıkaran devletlerin başında Moskova deneyimi bulunan ve Bağımsız Devletler Topluluğu esprisini daha dengeli şekilde yürütecek liderlerin bulunması acaba her an patlamaya hazır durumdaki bu bölgeye istikrarlı bir atmosfer yayılmasına yardımcı olabilir mi?

Bu, sadece bir tahlil.

Öte yandan, hükümetin ve Dışişlerinin Hasan Hasanov yönetimine bakışı da önemli. Şu sıralarda Hasanov'un gerek Başbakan, gerek Dışişleri Bakanı nezdindeki kredibilitesinin çok yüksek olduğu söylenemez. Ankara sık sık, "Bakü'de sağlam bir muhatap bulamamaktan" şikâyetçi. Bakü yönetiminin dünyaya ve Türkiye'ye gereğinden fazla "alarmant" mesajlar verdiği kanaatinde. Ayrıca Hasanov'un İran yönetimi ile ilişkileri de Ankara tarafından dikkatle takip ediliyor.

Çetin'in bakışı

Hükümet ve Dışişleri Bakanlığı, Kara- bağ meselesinin Azerbaycan'da iç politika "gereğinden fazla bulaştırıldık" kanaatinde. Karabağ olayı her an Türkiye'yi de içine alabilecek kritik bir sorun haline geliyor. O nedenle konu bir ucundan Türkiye'yi de ilgilendiriyor.

Diplomatik kulislerde Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in bu noktaları göz önüne alarak diplomatik bir dille Hasanov'u iki defa uyardığı konuşuluyor.

Tabii bir de son mektup olayı var. Bu mektubun üslubu, içeriği ve Ankara'ya iletiliş biçimi, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in haklı tepkisine yol açıyor.

Bütün bunları alt alta koyduğumuz zaman da, Ankara'nın Bakü'de "daha sağlam bir muhatap" görmek istemesi doğal hale geliyor. Ama yine de bütün bunlar Azerbaycan'ın iç meseleleri.

Aliyev'e bakış

Karabağ olayının en sıcak günlerinde Haydar Aliyev'in uyguladığı bazı politikalar dikkatlerden kaçtı. Ağdam'da çatışmalar sürerken, Haydar Aliyev, Azeri-Ermeni sınırını oluşturan Sederek'te Ermeni yöneticilerle görüşmeler yapıyordu. Tabii bu temaslar Ankara'nın da dikkatini çekiyor. Ankara, olayları hızlandırıcı değil, yatıştırıcı bir politika izlemeye çalışıyor. Ve kabul edelim ki, bu politika birkaç rötuş dışında şimdiye kadar diplomasinin etkili inceliklerini dikkate alan bir başarı ile yürütüldü. Türkiye, Kafkaslarda istikrar ve mevcut dengelerin korunmasını istiyor. O nedenle, bu atmosferi sağlayacak bütün yerel yöneticilere, geçerli muhatap gözü ile bakıyor.

Ancak bu çerçevede Haydar Aliyev'in de bazı handikapları yok değil. Azerbaycan'da Aliyev ve yakınlarına "Nahçıvan kuklası" gözü ile bakılıyor. Aliyev'in Azerbaycan'da yıldızının tekrar parlaması için önce eski bazı imajların silinmesi gerekiyor.

Kafkasya'daki dengeler

Dağlık Karabağ olayı, bölge istikrarında Karabağ'ın ne kadar önemli olduğunu ve bu bölgenin Türkiye'yi her an ne kadar kritik durumlara sokabileceğini gösterdi. Bu olay, ister istemez Türkiye'nin bölge ile ilgili politikalarını daha sağlam, daha kalıcı ve kısa konjonktürlerden etkilenmeyecek bir zemine oturtma arayışlarını başlatacaktır.

Belki de daha gerçekçi politikalara dönüş alternatifleri bile gündeme gelebilecektir. Moskova'nın Kafkasya ile ilişkileri belki yeniden tahlil edilecektir. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun siyasi yapısı ve bu devletler topluluğunun Moskova ile ilişkileri ciddi bir şekilde yeniden incelenecektir. Ve Türkiye'nin yeni Kafkasya politikası belki de bu soruların kesiştiği noktalarda ortaya çıkacaktır. **(23 Mart 1992, 1.17.s.)**

6.2.4. Kamuran Gürün, "Azerbaycan-2"

Geçen hafta belirttiğimiz gibi bugün Karabağ sorununa değineceğiz, konuyu tamamen devletler hukuku açısından ama tez yazar gibi değil, Türkiye'nin ne yapabileceğini satır başları olarak ele alacağız.

Azerbaycan toprak bütünlüğü içinde yer alan Karabağ'ın devletler hukuku şahsiyeti yoktur, burada olup bitenler Azerbaycan'ın iç olaylarıdır. Bağımsız bir devletteki içi olaylara dünya müdahale edemez. Sadece insan haklarına saygısızlık söz konusu olduğca, bu husus ilgili forumlarda dile getirilebilir.

Azerbaycan Karabağ olaylarını bastıramadığı için dost ülkelerden açıkça fiili askeri yardım istemeye kalkarsa, merkezi otoriteye karşı ayaklananlara muharip sıfatını ve olaylara bir harp niteliğini kazandırmış olur. Bir iç harp halinde, taraflardan sadece birine değil diğerine de yardım edenler çıkabilir Ama daha mühimi, Karabağ Ermenilerine de istedikten statü hediye edilmiş olur.

Karabağ'daki olayların ortaya çıkışında ve sürmesinde Ermenistan'ın teşviki, hatta yardımı aşikârdır. Zaten ateşkes görüşmelerine katıldığı için Ermenistan, bu konudaki doğrudan ilgisini inkâr edemez.

Azerbaycan, Ermenistan'ı milletlerarası forumlara şikâyet ederek, bu yardımların kesilmesini sağlayacak zorlayıcı tedbirler alınmasını isteyebilir Azerbaycan böyle bir girişimde bulunursa dost ülkelerden kuskusuz destek görür. Ancak böyle bir talebi sadece Azerbaycan yapabilir, başka bir devlet onun namına bu tür bir girişimde bulunamaz.

Diğer devletler olsa olsa, durumun tehlikeli mecralara gittiğini görerek bazı girişimler yapabilir. Ama bu girişimler, Ermenistan ile Azerbaycan arasında bir silahlı çatışma ihtimalim ortadan kaldırmaya yönelik olacağından, düşünülebilecek tedbirler de her iki ülkeye karşı seyyanen uygulanacak nitelikte olur. Nitekim AGİK'e yapılan müracaat üzerine her iki ülkeye silah yardım yasaklanmıştır.

Kendi sınırlarında savaş tehlikesi beliriyor diye, Türkiye'nin tek taraflı olarak Ermenistan üzerinde zorlayıcı tedbirlere başvurması, diplomatik ilişkiler sürerken ve iki ülke yetkilileri zaman zaman buluşup konuşturlarken, akla bile gelemmez.

Hatta bu iki ülke arasında bir savaş çıkması halinde bile, Türkiye'nin derhal Azerbaycan'ın yanında savaşa müdahalesini haklı kılmak için, Türkiye ile Azerbaycan arasında bir bölgesel karşılıklı savunma anlaşmasının mevcut ve bunun Birleşmiş Milletler'e tescil ettirilmiş olması, ayrıca savaşı Ermenistan'ın başlatması icap eder Bugün böyle bir anlaşma mevcut değildir. Ama isteniyorsa yapılmasına bir mani yoktur.

Türkiye-Rusya-Azerbaycan-Gürcistan-Ermenistan arasında imzalanmış. 1921 tarihli Kars Antlaşmasının 10'uncu maddesinin, tarafların, kendi ülkelerinde, karşı taraf

ülkesi aleyhinde çalışacak gruplara müsaade etmeyeceği hükmünü içerdiği, buna dayanarak Türkiye'nin tek taraflı müdahaleye hakkı olduğu düşünülebilir. Ancak bu anlaşma bir yanda Türkiye, diğer yanda öteki 4 devlet olmak üzere, sadece iki taraf arasında imzalanmıştır. Bu sebeple söz konusu madde Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerine uygulanamayacağından Türkiye'nin re'sen müdahalesi için bir ahdi hak oluşturamaz. Böyle bir hak Ermenistan'ın Karabağ'a benzer bir tutumu Türkiye'ye karşı uygulamak isterse ortaya çıkar.

Karabağ konusuyla ilgili olarak devletler camiasında haksız bir duruma düşmeden Türkiye'nin tek başına yapabilecekleri yukarda belirtilen çerçeve içinde kalması gerekmektedir.

Nahçıvan'daki durum oldukça değişiktir. Son gelişmelerden sonra artık gereksiz olacak ama her şeye rağmen bu bölgeyle ilgili hukuki ve akdi durumu da gelecek haftaki yazımda belirtmeyi düşünmekteyim. (29 Mayıs 1992,14.s.)

6.3. Milli Gazete

6.3.1. Abdulkadir Özkan, “Batı Destekli Ermeni Vahşeti”

Caniler nedense hep mazlum görünümü altında cinayetlerini işliyor, dünya üzerine milletler planında da durum pek farklı değil. Ermeniler yıllar yılı kendilerinin zulme uğradığını söyleyip durdular. Hatta, bu yalanlarına Batı'dan gönüllü destekçilerde buldular. Ancak, yıllar sonra Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkartılan Ermeniler tarafından katledilmiş insanların doldurulduğu toplu mezarlar ortaya çıkmaya ve mezarlar da iskeletleri bulunan insanların Ermeniler tarafından acımasızca öldürülmüş Türkler olduğu anlaşılmasına rağmen onlar yine mazlum rolünü oynamayı sürdürdüler.

Yahudilerde aynı rolü yıllarca oynadılar ve oynamaya devam ediyorlar. Ama hemen hergün bir yeni cinayeti gözlerini kırpmadan işliyor, etraflarına kan ve gözyaşından başka birşey vermiyorlar.

Kısacası Ermeniler ve Yahudiler mazlum olduklarını söyleye söyleye kan akıtıyor, cinayet işliyorlar. Öylesine bu kan içicilerini sürdürüyorlar ki bunların kinlerinden beşikteki çocuklar dahi kurtulamıyor.

Filistin'den gelen haberler Yahudi'nin. Karabağ'dan gelen haberler de Ermenilerin ikiyüzlülüğünü dünyanın, özellikle de Batı dünyasının yüzünde bir şamar

gibi patlamasına rağmen, bu dünya sessiz, bu dünya vurdumduymaz. Bu haliyle de Batı dünyasının Yahudilerin ve Ermenilerin işledikleri cinayetlerin suç ortaklığını yapmaktadır.

Karabağ'da karınları deşilmiş bebekler, süngülenmiş kadınlar, gözleri oyulmuş, kulakları kesilmiş erkek cesetleri dahi sözde medeni Batı'nın ve hürriyet ve demokrasi jandarmalığına soyunmuş ABD'nin vicdanlarını sızlatmaya ve insaf duygularını harekete geçirmeye yetmiyor. Çünkü, onların hepsi aynı mayanın ürünleri, aynı materyalist sistemin ve düşüncenin mahkumları.

Karabağ'da Ermenilerin Türklere doğrulttuğu silahların bir süre önce bu ülkeye gıda yardımı adı altında gönderilen sandıkların içindeki Batı silahları olduğu düşünülürse, bu cinayetleri işleyenleri, cinayet aracı silahları Ermenilere gönderenleri de birlikte yargılamak ve mahkûm etmek gerektiğini düşünüyoruz

Ermenilerin bu vahşetlerini gördükten sonra halen bu zalimlerin geçmişte mazlum olabileceğini düşünen içimizde bazı aptallar çıkar mı diye düşünmeden edemiyorum. Batılıların Ermenilere desteğinin devam edeceğinden hiç kuşkusuz yok. Çünkü, onlar Sovyetler Birliğinin dağılmasının hemen arkasından bu bölgede Ermenistan'ı ikinci bir İsrail konumuna getirmek için harekete geçmiş ve bu hususta gerekli desteği Ermenistan'a göndermeye başlamışlardı.

Bugün belki bazı ülkelerden kınama sözleri yükselecektir. Ancak, bu sözlerin samimi olması mümkün değildir. Çünkü Batı'lılar Müslüman kanı akmasından sadistçe zevk almaktadırlar. Karabağ'da akan kanlar da Filistin'de ve dünyanın çeşitli köşelerinde olduğu gibi Müslüman kanıdır. Bu kanların akmasının sebebi de batılılardır içlerindeki Haçlı zihniyetidir. Hümanist bazı yaklaşımlarla bazı köşe yazarların meseleyi bir topluluğa toptan düşmanlık haline getirmeyelim diyeceklerini biliyorum. Biliyorum ama, bu yaklaşımın doğru olmadığına da inanıyorum Çünkü, Batı böyle bir yaklaşımı kendisi reddediyor ve İslam dünyasını topyekun düşman olarak görüyor. Hatta Batı'nın bu düşmanlığından Batı'nın İslam dünyasındaki uşakları da kendilerini kurtaramıyor. (5 Mart 1992, 2.s.)

6.3.2. H. Mustafa Genç, “ Karabağ Bizim Canımız”

Karabağ Ferhad Paşa'nın ikinci serdarlığı döneminde 1590 yıllarında Osmanlı topraklarına katıldı.1590 yılında yapılan İstanbul anlaşmasıyla da İran; Osmanlı'nın

Karabağ üzerindeki egemenliğini kabul etmiş, fakat Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra diğer yerler gibi buralar da Osmanlı'nın egemenliğinde" çıkmıştır.

Azeri gardaşlar "Karabağ bizim canımız" diyor. Burası Müslümanların malıdır. "Fetihten sonra hicret yoktur" kutsal sözü gereği, ebediyen burası Müslümanlarındır. Tüm Müslümanların yeridir buralar Anadolu'dan farkı yoktur buraların. Bizimdir, canımızdır ve kanımızdır Karabağ.

Karabağ'ın her yerinde şimdi karalar vardır. Kan ve zulüm vardır. Türkiye'li Müslümanlar sessizdir. Müslümanların oylarıyla iktidar olanlar da birer barış güvercini gibi "ora senin, bura benim" diyerek dolaşıyor Başbakanları da "Türklük dünyasının şerefine" kadeh kaldırıyor ve kameranın karşısında poz veriyor.

Ölüm sessizliğine bürünmüş petrol ağaları da Avrupa'nın kumarhanelerinde petro-dolar harcar ve Kızıldeniz'in kenarında âlem yaparlarken herhalde. taht ve saltanatlarını kurtarma hesaplarını yapıyor olmalılar.

Ermenistan'dan çıkarılan 200 bin Azeri'nin durumu Karabağ sorunu ile birleşince Ermenistan ile Azerbaycan arasında gerginlik başlamış bulunuyordu. Ermeni'lere karşı provokatörler tarafından meydana getirilen olayları bahane eden Kızıldeniz, ağır silahlar desteğinde 1990 yılında Bakü'ye girdi Tanklar, yüzlerce Azeri çocuk, kadın, genç ve ihtiyarın cesetleri üzerinden şehre girdi

Bu faciada Bakü'nün sokakları Müslüman kanlarıyla sulandı ve yıkandı. Bu tabloya dünya seyirci kaldı. Dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Başkanı Gorbaçov. Bağımsızlık ilan eden Ukrayna'ya özel temsilcisini gönderirken Bakü'ye tanklarını göndermişti. Şimdi de Yeltsin'in askerleri, Ermeni canavarları ve Fransız lejyonlarıyla birlikte Karabağ'da Müslüman kanı döküyorlar. Kadın, çocuk ve yaşlı demeden yok ediyorlar

Dışişleri bakanımız barış güvercini gibi dolaşırken, başbakanımız da şerefine kadeh kaldırıyor

Biz Müslüman mıyız?

Cevabınız, "hayır" olabilir. Zira, hiç kimseye zorla "Müslüman" dedirtemezsiniz. Hem buna gerekte yoktur.

Ya biz, İnsan mıyız?

Tereddüt etmeden cevabınız "evet" ise biraz durmak gerekmektedir.

Silahsız ve savunmasız insanları öldürmeyi veya öldüreni seyretmeyi hangi insanlık ölçüleriyle bağdaştırmak mümkün olabilmektedir?

Önce insan olmalıdır, insan "insan" olduğunun bilincinde olmalıdır

Barış nutukları değil, hakkı teslim edecek eylem gereklidir.

Ortada var olma veya yok olma mücadelesi vardır. Herkes safını seçmeli rengini belli etmelidir.

Ermeni, bizim toplumumuzda acımazlığın, ihanetin, insafsızlığın ve canavarlığın simgesidir. Bu duygu ve algı ile Karabağ'daki kardeşlerimizi düşünmeli ve içinde bulundukları durum anlaşılmalıdır.

Galiba sadece bu noktada yazabiliyor ve okuyabiliyoruz. Bizden daha zavallı kim olabilir? Pantolon ve cübbelerimizi çıkarıp etek mi giysek? (7 Mart 1992, 8.s.)

6.3.3.Abdülkadir Özkan, "Haçlı ruhu ölmedi"

Ermenilerin Karabağ'a giriştikleri saldırılar ve burada işledikleri cinayetin boyutları soykırıma ulaşmış gizlenemez hale gelince, hemen her kesimden ortak bir tepki oluştu. Öyle ki, bir yandan Ermenilere silah yardımı yapan ülkelerin basınında dahi bazı insaf sahipleri Ermenileri kınamadan edemiyorlar.

Bu arada, ön Asya'da Ermenilerin başlattığı hareket basında da hemen hemen şu ortak başlıklarla anlatılıyor. "Haçlı zihniyeti", "Orta Asya'da ikinci İsrail"

Halbuki daha yakın zamana kadar Ermenistan'ın tanınması gerektiği yönünde fikir beyan edenler, mızrak çuvala saklanamaz hale gelince belki de gerçeği görmüş olmanın bir sonucu olarak, "Ermenilerin arkasında başta ABD olmak üzere Fransa ve Almanya'nın bulunduğunu, bunun ise Hristiyan dünyasının içinden bir türlü söküp atamadığı Haçlı zihniyetinin günümüze yansısı olarak değerlendiriliyor ki, bu değerlendirmeye katılmamak mümkün değildir.

Bu arada, Müslüman Türk cumhuriyetlerinin hemen yanıbaşında Batı'nın ileri karakolluğu görevini üstlenecek bir Ermenistan'ın her bakımdan Batılılar tarafından desteklenmesi ile Karabağ'da bir soykırıma girişmesi karşısında emperyalist Batılıların kılımı bile kıpırdatmaması ile İsrail'in sürekli olarak etrafına saldırması, camiden çıkan çocukları kurşunlaması karşısında kayıtsız kalan, hatta destek veren Batı'nın tutumu arasında tam bir benzerlik vardır.

Ortadoğu'ya bir hançer gibi saplanmış İsrail ile Orta Asya'ya bir hançer gibi saplanmış olan Ermenistan Batı açısından aynı fonksiyonu yapacaktır. Her iki ileri karakolunu da ortak özellikleri, ikisinin de Müslüman kanı dökmekten sadistçe zevk alması, cinayetlerinin hiçbir sınır tanımayan vahşet boyutlarına ulaşması, ikisinin de ABD ve Batı'dan şartsız destek almasıdır. Bu gerçekleri göre göre, bile bile hâlâ Batının yanında yer almayı düşünmenin bizce mantıklı bir izahı yoktur. Bir tek izahı vardır o da, bazılarının ruhlarının köleleşmiş olmasıdır. Hem bir yandan, Ermenistan'ın ve İsrail'in işlediği cinayetler karşısında "Haçlı ittifakından", söz edeceksin, ondan sonra da bu haçlı ittifakı ile aynı ittifak içinde yer almak anlamına gelen Avrupa Topluluğu'na girmeye çalışacaksın, ABD'nin yakın dostu olmakla öğüneceksin. Gerçi, ABD'nin yakın dostluğunu kazanabilmiş değilsiniz. Sadece, arada bir sırf kendi çıkarı açısından bazılarının sırtını sıvazlayıp, ABD başkanlarının iltifatlarına bakarak dostluklarını kazandıklarını sananların bu haline bakıp ender rastlanan saflıklı mı, yoksa uşaklığın yaşam haline gelmiş şeklimi bilemiyorum.

Ancak, basının tutarlı olabilmesi için farklı olaylar karşısında farklı tepki göstermekten vazgeçmesi, Haçlı ruhunun halen yaşıyor olduğunun şuurunda olmak durumundadır. Gelişmelerde hep bunu ispatlıyor. (10 Mart 1992,2.s.)

6.3.4.Abdurrahman Dilipak, “Karabağ düştü”

Özal da Demirel de kına yaksın.

Demirel askeri çözüm düşünmüyormuş. Zaten Azerilerin böyle bir talebi de yokmuş. Sesimizi duyurun yeter diyorlarmış. Yalan! Bölgeden gelen Hasan Mezarıcı anlatıyor, durum vahim, Karabağ düşmüş durumda. Bölgede bir savaş değil, katliam var, soykırım var. Sözde Demirel Azerilerin sesini Washington'a, Paris'e Brüksel'e duyuruyor, ama zaten onlar orada Erivan'dan gelişmeleri anında izliyorlar. Demirel'in teyidine gerek yok. Karabağ yanıyor. Ermeniler, Karabağ'ı aldıkları gibi, öteki Azeri şehirlerine saldırıyorlar, insanlık dışı bir katliam yapıyor.

Hani Lübnan'a gelen kahraman müttefik güçler nerede. Hani, Kuveyt'i işgal etti diye, tarihin en büyük askeri yığınağını yapan müttefik güçler nerede. Bakü müftüsü ağlıyor. Müslüman ülkelerin yöneticilerine, sözde uluslararası İslami kuruluşlara, İslam konferansında çağrı yapmış, hiçbirinden cevap yok. Türk büyükelçiliği ise müftüyü azarlama derdinde, İslam ülkelerini ve İslam konferansını yardıma çağırmak, konuyu

bir İslam-Hıristiyan çatışması şekline dönüştürürmüş, bu da Türkiye'nin başlattığı Batı ülkeleri nezdindeki girişimleri olumsuz yönde etkilemiş.

Çaresiz halk, Sovyet günlerini arıyor adeta İran'a karşı düşmanlık kışkırtılıyor, Ankara sessiz, kendi ellerinde imkan yok. Stalin tarafından uygulanan tehcir politikası sonucunda bölgede yeni bir İsrail icad edilmiş durumda. Stalin ölmedi, ölmemiş, Stalin politikası bugün Rus cumhuriyetlerinin politikası olmuş, İslam'a karşı.. Amerikan, İngiliz, Fransız siyasetine dönüşmüş. Bizimkiler de bu siyasetin kuklası, ideolojik ajanı durumunda..

Demirel Amerika'yı yardıma çağırıyor, durumu ancak siz çözersiniz diyor.. Ankara'nın yönü İslam dünyasına dönük değil, Amerika'ya Batı'ya dönük. Demirel, müthiş bir inkâr siyaseti izliyor. Bir sürü laf salatası. mufalata. TRT gerçekleri yansıtmıyor. Tek bir cephedeki son derece sınırlı çatışmaları getiriyor ekrana. Karabağ düştü. Direniş gücü yok Azeri halkının, Karabağ'daki Müslüman halk ya katledildi ya da tehcir edildi. Tehcir edilenlerin önemli bir bölümü de kaçtıkları dağlarda donarak ya da açlıktan öldü. Sağır sultan duydu, duyuyormusun çoban sülö, İslam köylü Süleyman, Morisson Süleyman! Duy artık duy! inan seni affetmeyeceğiz. Haksızlıklara, zulme rıza da zulümdür. Bu katliam karşısında seyirci kalmak da katliama destek vermek anlamına gelir.

Şimdi ateşkes diyorlar. Ateşkes ilan edilecek ama, Karabağ tümünden Ermeni milislerin eline geçip, bu iş bitince, bu işte ya bugün ya da yarın tamamlanır. Hatta öteki Azeri köylerini de alırlar. Ardından ateşkes ve devreye giren uluslararası kuruluşlar. Ermeniler iyi niyet jesti olarak Karabağ dışında işgal ettikleri yerlerden geri çekilirler, bu zafer de bize yeter. Hatta fırsat bu fırsattır deyip, Ermeniler, Nahçıvan'ı sıkıştırmaya devam ederlerse, el çabukluğu bir marifet sayarak. Türkiye'ye ilhak eder, bir de fatih oluruz...

Amerika'nın ideolojik ajanlığını üstlenenlerin hali budur işte. Çoban sülüye iktidar yolu açanların, onu oyları ile destekleyenlerin de bu işten bir payları vardır. Herkes yaptığı her işin ve söylediği her sözün karşılığını görecektir. **(14 Mart 1992, 1.6. s.)**

6.3.5. Abdülkadir Özkan, “Gizli ittifak”

Karabağ'da şehirler yanıyor, insanlar ölüyor, hayatta kalmayı başarabilenler ise doğup büyüdüğü yerleri terk etme zorunda kalıyorlar. Kısacası insanlar ölüm-kalım mücadelesi veriyorlar. Bütün bu olayların sorumlusu Ermeniler ise, nedense hür dünya! tarafından ciddi hiç tepki görmüyor.

Batan tankerden sızan petrol sebebiyle hayatı tehlikeye giren karabataklar içi dünyayı ayağa kaldıran çevreler nedense Karabağ'da Ermeni saldırıları karşısında hayatını kaybeden binlerce Azeri için kılını bile kıpırdatmıyor. En ufak bir utanç dahi duymuyor.

Bir askerinin hayatını kurtarabilmek için, ülkelere savaş açmaktan çekinmeyen ABD ve İngiltere gibi ülkeler Ermenilerin cinayetlerini adeta zevkle izliyorlar. Bir karabatağın kurtarılması için gösterdikler çabanın binde birini görmüyoruz.

Olayların bu şekilde gelişimine bakıp, Hristiyan dünyası Müslümanların yer yüzünden kökünü kazımak için her türlü çabaya destek vermeyi, her türlü cinayet karşısında en azından sessiz kalarak canilere arka çıkmayı bir görev biliyor dediğimizde, bazı çevreler meseleyi böylesi bir noktaya getirmeyi doğru bulmadıklarını söylüyorlar; yazıyorlar, iyi ama, ister doğru bulunsun ister bulunmasın ortada bir vakıa var. Ve bu vakıa ilk defa da olmuyor. Hayatın akışı içinde dünyanın çeşitli köşelerinde hemen her gün bir çok olay var ki, bunların hepsinde de zulme ve saldırıya uğrayan Müslümanlar, saldırganlar ve zalimler ise Hristiyanlar ya da Yahudiler. Hristiyanların Müslümanlara karşı girdiği saldırıda da, Yahudilerin Müslümanlara saldırılarında da hep Yahudi-Hristiyan dayanışması ve birlikteliği görülüyor. Yani, İslam dünyasına karşı bir ittifak oluşturulmuş durumda. Bu ittifak belki tüm dünyaya deklare edilmemiz ama, uygulamada bu açıkça görülüyor. Kaldı ki, ittifakların mutlaka deklare edilmesi de gerekmiyor. Zaten, milletlerarası ilişkilerde geçerli olan, diğer bir ifade ile ağırlığı oluşturan deklare edilmiş ittifaklar değil, edilmemiş gizli tutulmuş ittifaklardır.

Bütün bunlardan sonra Demirel'in ABD Başkanı Bush'u arayarak, Karabağ'da çatışmaların durdurulmasına yardımcı olmasını istemesi. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Fransa, İngiltere ve Almanya Dışişleri Bakanları ile yaptığı telefon görüşmelerinde Karabağ'daki vahşeti anlatmaya çalışması ve bu vahşetin durdurulması hususunda işbirliği talebinde bulunması bizce neticeye götürücü bir sonuca ulaşmayacaktır.

Çünkü ABD ve AT ülkeleri için önemli olan Karabağ'da Müslüman Azerilerin öldürülmesi değil, Hristiyan Ermenilerin istedikleri hedefe ulaşmalarıdır. Bu bakımdan Ermenilerin önceden tespit ettikleri hedefe ulaşmasına kadar ne ABD'den ne de AT ülkelerinden ciddi bir ses çıkmayacaktır. Eğer, ABD ve AT ülkeleri Ermenistan'a karşı, yeter artık demeye başlamışlarsa bilinsin ki Ermeniler önceden tespit ettikleri noktalara ulaşmışlardır. (15 Mart 1992, 2.s.)

6.3.6. Ferhat Koç, "Azerbaycan'a Ağıt"

Karabağ'da hala kan akıyor. Hala yangın devam ediyor. Akan kan tabiki Türk kanı, Ermeniler yine destekli, yine öldüren, kan döken taraf. Geride bıraktığımız mart ayı içerisinde birkaç kere ilan edilen fakat hiç birinde de uyulmayan ateşkes hiçbir sonuç vermedi. Ermeniler planlı bir şekilde Karabağ'a hâkim olma politikalarını yürütüyorlar.

Bu arada yapmış oldukları her türlü insanlık dışı zulüm yavaş yavaş belleklerdeki tazeliğini kaybederken Ermeniler bir yandan dünya çapında propagandalarına devam ediyorlar.

Azerbaycan içerisinde Karabağ'dan başka problemlerde bulunuyor. Komünist dönemden kalan Ayaz Muttalibov'un istifasını müteakip bayramda Başbakan Hasan Hasanov da istifa etti. Hasan Hasanov'un istifasından önce Türk yetkililerine gönderdiği mektupta 40'a yakın şehir ve köyün yerle bir edildiği. Ermeni çetelerinin sınırı sürekli olarak geçmekte oldukları ve savaşı Dağlık Karabağ dışına taşımaya çalıştıktan ifade ediliyordu.

Demirel Karabağ konusunda bütün dünyayı ayağa kaldırdıklarını söylemesine rağmen, halen Ermenileri ateşkese razı edemediler ki, oturup bir masa etrafında meseleyi görüşebilsinler. Tabi bu arada Türk topraklarından Ermenistan'a giden yardımlar da ayrı bir mesele. Bizim siyasilerimiz meseleyi Birleşmiş Milletlere, AGİK'e havale ededursunlar. İnceleme yapmak üzere bölgeye gönderilen BM temsilcisi de Ermenilerle hatıra fotoğrafı çektirmeyi ihmal etmiyor.

Azerbaycan'da bu gelişmeler olurken, insanımızda düşüncelerini ve Azerbaycanlılarla paylaştıkları ortak değerleri ve düşünceleri kâğıt üzerine dökerek Azerbaycanlıların acılarını paylaşmaya çalışıyorlar.

Bu konuda okuyucularımızdan dış teknisyeni Yüksel Coşkun da Karabağ'da katliam olurken kaleme almış olduğu "Azerbaycan'a Ağıt" şiirini bize göndermiş. Biz de aynı duyguları paylaştığımızı belirterek bu şiiri köşemize alıyoruz:

Azerbaycan'a Ağıt

Uyan ey Ümmet i Muhammed	Bacılarımız esir olmuş duydun mu?
Uyan Bak neler oluyor Azerbaycan'da	Namusları kirletilmiş bildin mi?
Hududunda kardeşlerin kesilir	Uykun kaçtı mı hiç için yandı mı?
Bak neler oluyor Azerbaycan'da.	Gör neler oluyor Azerbaycan'da.
Hani bir zamanlar sözün geçerdi	Haçlı zihniyeti yine hortladı
Adını duyan kafir titrerdi	İnsani yardım diye füzeler saldı
Şimdi ölüm uykusuna mı yattın?	Zalim Moskof bile yardımcı oldu
Bak neler oluyor Azerbaycan'da.	Duy neler oluyor Azerbaycan'da.
Kimisinin kafasını ezmişler	Osmanlı'ya da aynı haltı işledi
Kimisinin kulağını, burnunu kesmişler	Sonra çok pahalı bedel ödedi
Kimisinin ise gözünü oymuşlar	İnşallah yine belasını bulur
Ah neler oluyor Azerbaycan'da.	Bak neler oluyor Azerbaycan da

(15 Nisan 1992,7.s.)

6.4. Milliyet Gazetesi

6.4.1. Hasan PULUR, “Haçlı Ordusu Gibi”

Şimdi boş lafı bırakıp, kendi kendimize şunu soralım:

Eğer ben Türksem, Ermeniler, Azerbaycan Türklerini katlederken, öldürürken tarafsız kalabilir miyim?"

Bunun cevabı, hayırdır!

Yani şu kanlı çatışmada Azerbaycan'la, Ermenistan'a aynı gözlükle bakamayız...

Biri, benim soydaşım, "Ben Türk'üm!" diyor, öbürünün ise, ne dediği, ne yaptığı malum!

Efendim, devletin politikası tarafsız kalmaktır, eğer Azerbaycan'ı tutarsak, Batı bize ne der? Batı'nın ne diyeceği belli, işte, yazıyorlar, konuşuyorlar, dünyayı şartlandırıyorlar, hem de peşin peşin, akıl almaz yargılarla...

Almanya bize, eski Doğu Almanya'dan kalan silahları vermiş de, biz de onları Azerbaycan'a göndermişiz...

Yalan!

Bunu bir Alman Sosyal Demokratı soruyor, Alman hükümeti "Yok böyle şeyi" diyor, dinleyen kim?

Aynı Sosyal Demokrat, iddiasına kanıt olarak bazı Ermeni gazetelerini gösteriyor!!!

Amerika'da bir politikacı çıkıyor, Dışişleri alt komisyonunda açık açık "Azeriler suçludur, Ermeniler masumdur, Azerbaycan'a ambargo konsun" diyor...

Bütün bunlar Türkiye Cumhuriyetinin her iki tarafa "Savaşı durdurun, barış yapın" dediği günlerde oluyor...

İşte Batı'nın dediği bu..

Batı öyle dermiş, Batı böyle dermiş!

Hayır, Batı ne öyle der, ne böyle der. Batı "Türkler suçludur!" der, başka laf bilmez!

Haçlı Ordusu gibi...

Peki onlar böyle yapıyorlar da, biz ne yapıyoruz? . Hem Azerilere, hem Ermenilere aynı gözlükle baktığımızı söylüyoruz...

O zaman Kıbrıs'ta da aynı şeyi yapalım, Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumlarını da bir tutalım...

Kimsenin Türkiye'yi savaşa girmeye zorladığı filan yok, ama Türkiye, bu savaşa tavır koymak zorundadır.

Bütün bunların nedeni nedir, niçin susuyoruz, herşeyi sineye çekiyoruz?

Sen, Türkiye'den toprak talep eden Ermenistan'ı, bu talebini geri almadan tanırsan, böyle olur...

Ermenistan sıkışmış, kendisine kapı arıyor. Türkiye'den başka geçeceği, ticaret yapacağı, mal alacağı kapı yok, muhtaç...

Kullansana elindeki bu kozu, hem de haklı olarak.

Hayır, kullanamaz; elçisini Erivan'a yollar, bezirgânını da ticarete koşar...

Devlet idaresini, naylon şirket idare etmek sanırsan, devlet işlerini bezirganlara teslim edersen, Kızılordu, Azeri Türklerini tanklarla ezip geçerken "Onlar Şİİ, biz Sünni'yiz!" dersin, Dışişleri Bakanı, müseccel Türk düşmanı Ermenilere kılavuzluk

yapanları makam odasına kabul buyurup, bir marifetmiş gibi fotoğraf çektirirse, Türk ordusuna "İşgal ordusu" sıfatı layık görülüp, bir grup milletvekili "Ateşkes" tebliğ ederse, bunların hepsi olur...

Şimdi bazıları "Biz Ermenistan'ı tanıdık ama diplomatik İlişki kurmadık, bağımsızlığını İlan etmiş bir devleti tanımamak mümkün mü?" diyecekler...

Olabilir, ama akla şu soru da gelebilir:

"Onlar niye Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini tanımıyorlar?"

Devlet idare etmeyi, naylon şirket idare etmek sanan bazıları da "Diplomatik İlişki yoksa, ticaret yapmayacak mıyız?" diye soracaklar...

Bunun cevabını da, Türk Cumhuriyeti'ni yıllarca onurla temsil etmiş bir büyükelçiden, Kâmuran Güründen alın:

"Diplomatik münasebetimiz bulunmayan bir Ülke İle ticari İlişki, eğer Türkiye'nin yakın dostu bir ülkenin yararına İse yürütülür. Bu hususun takdiri tabii Türk hükümetine aittir.

Takdirin hükümette oluşu, işadamlarımızın İnisiyatiflerini kösteklemez, sadece onları peşinen hükümetin muvafakatini almaya yönlendirir.

Böyle niyetlerle harekete geçen İşadamları, hükümet üyelerini İkna maksadıyla, kendi adlarına özel randevu aldıktan sonra peşlerine, Türkiye aleyhinde çalışmakla ün yapmış ve Bakan'ın önceden bilgisi olsa, kesintide görüşmeyi kabul etmeyeceği yabancıları da katarak, randevuya giderlerse, bu davranış sadece nezaket kaidelerine değil, ondan çok daha mühim olarak, ülkenin menfaatlerine ters düşer. İşadamı hesabına da faydadan ziyade zararlı olur.

Bütün bunları, son sıralarda bazı işadamlarımızın, neticesinin ne olacağını düşünmeden giriştikleri teşebbüsler dolayısıyla yazmak gereğini duyduk. (Hürriyet-29 Şubat 1992)

Sayın Gürün'ün ne dediğini ve de kimlere ne dediğini anladınız mı? Yoksa tercüme edip, anlayacağınız dile çevirelim mi?

Sayın Gürün diplomattır, naziktir de... (2 Mart 1992, 3.s.)

6.4.2. Altan Öymen, "Katliam mı? İşte orada"

Karabağ'daki Ermeni-Azeri çatışmasıyla ilgili haberler, uzun süre çelişkiliydi. Azeri kaynakları saldıranların Ermeniler olduğunu bildirirken. Batı

basınının büyük kısmında bunun tam tersi yazılıyordu. Hele bazı Fransız gazetelerinde Fransız hükümetini "Zavallı Ermeniler'i saldırgan Azeriler'in" elinden kurtarmak için açık bir tavır almaya davet ediliyordu.

Fransız ikinci televizyonu (Antenne 2) bu olayı Anadolu'daki 1915 olaylarına benzetme amacıyla "Musa Dağ'da 40 gün" adlı filmi (bu akşamki) programına atmıştı. Bu film zaten, tarihi olayları. Ermeni iddialarına göre saptırıp, sahteletştiren bir filmdi. Böylelikle Fransız seyircisine iki katlı bir sahtecilik sunulmuş olacaktı. Ona denilecekti ki Ermenileri 1915'te Türkler katletmişti. Şimdi de Azeriler katlediyor.

Bu sahteciliğe karşı, gerçeğin sesi dün İngiliz gazetesinden yükselmiştir. Bölgeye giden İngiliz muhabirler, orada ne olup bittiğini anlatmışlardır.

İşte Sunday Times'm dün birimi sayfadan verdiği fotoğraflı haberin başlığı:

"Ermeni askerleri kaçan aileleri katlediyor."

Haberin metninden bazı satırlar:

"Ermeni askerleri, çoğu kadın ve çocuk olan 460'dan fazla Azeri'yi kurşunlayıp, süngüden geçirerek öldürdüler. Öldürülenler kentlerine yapılan saldırıdan kurtulmak için kaçmaklaydılar. Yüzlerce, belki d binlerce insan kayıptır veya öldürülmüştür. Katliam çarşamba sabahı, 1500 kişinin bir boğazda Ermeni askerleri tarafından kuşatılması sonucunda gerçekleşmiştir.

Gazetenin muhabiri Thomas Goltz, bunları sadece görgü tanıklarının verdiği bilgilere dayanarak yazmıyor. Aynı zamanda, katliamdan nasılsa kurtulanların, yüzleri kan içinde fotoğraflarını da yayınlıyor. Onların görgü tanığı olarak anlattıklarını da yazıyor.

Böylece, dünya kamuoyunun gözleri önüne 1992 modeli bir "katliamı" tanıkları ve belgeleri sunulmuş oluyor.

Bundan 77 yıl öncesinde bir dünya savaşı içinde geçmiş acı olayların iki tarafa da mensup sorumluları artık yaşamıyor. Ama bu katliamın sorumluları ortadadır. Karabağ'da ve civarında "Ermeni askeri" kılığında kolgeziyor.

Evet bunlar artık dünya kamuoyunun gözleri önündedir. Ama dünya kamuoyunun bir bölümündeki önyargılılar, bunları da görmezlikten gelmeye devam edecek midir?

Bakın Le Figaro'da Patrik Wajzman adlı yazarın "mantığı'na Fransız hükümetinin Ermenilerden yana tutum alması gerektiğini, hangi gerekçelerle savunuyor.

"Fransız hükümeti çatışan taraflar arasındaki denge politikası, şunlar düşünüldüğünde büsbütün anlaşılmaz hale geliyor. Ermeniler bizim kardeşlerimizdir geçmişleri ile, değerleriyle, inançlarıyla öyledirler. Unutuyor muyuz Ermenilerin tarihin İlk Hristiyan milleti olduğunu? Son Ermeni Kralı 6. Leon'un Fransız olduğunu? Ölümünün Saint Denis'te olduğunu? 1915 katliamının, Clamenceau'nun söylediği en güzel nutuklara ilham verdiğini." (2 Mart 1992, 1.s.)

6.4.3. Altan Öymen, "Nahçıvan ve Ermenistan"

Nahçıvan'dan gelen haberler endişe vericidir. Türk sınırına bitişik olan özerk cumhuriyet toprakları, zaman zaman Ermenistan topçusu tarafından, ateşe tutuluyor.

Bölge, zaten Karabağ olayları yüzünden büyük acılar yaşadı ve yaşıyor. O olaylardaki Ermeni sorumluluğu meydandadır. Buna rağmen, sorunun diplomatik yollardan çözülmesi için çaba gösteriliyor. Ama bunun üzerine bir de Nahçıvan'la ilgili bir sorun ortaya çıkarsa, işin ciddiyeti daha da artar.

Nahçıvan özerk bölgesinin kuruluşunda Türkiye'nin de imzası vardır. Bu, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşmasının sonucudur. Moskova ve Ankara hükümetleri, anlaşmanın üçüncü maddesinde, Nahçıvan'ın "Azerbaycan himayesinde" bir "özerk bölge" olarak kurulmasını kabul etmişler ve onun statüsünün korunması konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu anlaşma; Türkiye, Ermenistan ve Gürcistan arasında 13 Ekim 1921 'de imzalanan Kars Anlaşması'yla pekiştirilmiştir.

Yani Ermenistan hükümeti, bu konuda Türkiye'ye karşı, gerek eski Sovyet rejiminden devraldığı, gerek kendi imzasıyla üstlendiği bir yükümlülük altındadır. Nahçıvan'ın konumunu zedeleyecek en ufak bir girişimde bulunamaz. Veya o yolda kendi kontrolü dışında olsa bile kendi topraklarından gelecek bir harekete kayıtsız kalamaz. Onu derhal önlemek zorundadır.

Ayrıca o, çeşit hareketlerle, Türkiye'yle Ermenistan arasındaki mevcut anlaşmaların dışında, uluslararası hukukun evrensel kuralları da çiğnenmiş olur. Hiçbir devlet kendisine sınırları dışından gelen bir saldırıya karşı koymak veya onu önlemek

gibi haklı bir nedene dayanmadıkça başka bir ülkeye yönelik saldırılarda bulunamaz. Veya o saldırılara müsamaha edemez.

Bunu yaparsa, başla Birleşmiş Milletler olmak üzere, barışı koruma görevini üstlenen kuruluşların fiili tedbirleriyle karşılaşması gerekir.

Gerçi uluslararası kuruluşlar, dünyanın çeşitli bölgelerindeki tecavüzlere karşı gereken tedbirleri, her zaman oluşturmuyorlar. Veya bunda geç kalıyorlar. Fakat o takdirde de, olayla hukukten ilgili olan devletlerin bunu onların ilkeleri adına yapması, meşruluk kazanır.

Bu açılardan, Türkiye'nin, Ermenistan'dan Nahçıvan'a yönelecek saldırıları, tahammülle izlemesini, kimse beklememelidir. Hele komşumuz Ermenistan, bu konuda çok dikkatli olmalıdır. Türkiye, onunla, Karabağ sorununun da barışçı bir çözüme bağlanmasını öngören bir anlaşma zemini üzerinde, iyi ilişkiler kurmayı tercih ediyor. Türkiye'nin bu konudaki iyi niyeti, Ermenistan hükümetince yanlış anlaşılmalıdır.

Türkiye'nin Doğu sınırlarından Hazar Denizine kadar olan bölgede, kalıcı bir barışın sağlanması ve yerleşmesi, bölgedeki her ülkenin çıkarmadır. Azerbaycan ve Gürcistan gibi, Ermenistan da, ancak ondan sonra rahat edip, imkânlarını kendi kalkınması için kullanmaya başlayabilecektir Bölge ülkeleri arasında, coğrafyalarının gerektirdiği ekonomik, ticari, turistik, kültürel alışveriş hepsine büyük yararlar sağlayacak şekilde, ancak ondan sonra geliştirilebilecektir.

Ermenistan'ın bu gerçeği bir an önce görmesinde, en başta kendisi açısından, sayılamayacak kadar fayda vardır. (8 Mayıs 1992, 1.s.)

6.4.4. Altan Öymen, "Dün ve Bugün"

Hemen müdahale etmeliyiz. Geç kalıyoruz, Karabağ'la Ermenistan'ı birleştiriyorlar. Şimdi Nahçıvan'ı da alarak. Sınırlarımızı kapatacaklar.

Nahçıvan sorununun ilk çıktığı 18 Mayıs gününden başlayarak böyle diyenlerimiz oldu. Heyecanlarında haklıydılar. Ermeni çetecileri, saldırganlıklarını artırdıkça artırıyorlardı, Buna artık "Dur" deme zamanı gelmişti.

Fakat "Dur" demenin yolu sadece ve birdenbire müdahale miydi?

Türkiye'de bu tartışılırken, biz Türkiye den bir grup gazeteci, Macaristan'daki Uluslararası Basın Enstitüsü Enstitü'sü Kongresindeydik. Arkasından da Almanya'da Metin Toker'de yazılarında belirtti Türkiye 'den "müdahale" sesinin yükseldiği ilk

günler, oradaki yabancı basın mensuplarının arasında Nahçıvan'ın yerini bile bilen yoktu Ermeni saldırıları, gazetelerdeki, televizyonlardaki haberler arasında, dünyadaki çeşitli etnik çatışmalardan biri olarak ancak birkaç cümleyle yer alıyordu.

Bunu da fazla yadırgamamak gerekir ortada bir Bosna Hersek meselesi vardı. Gözler onun üzerindeydi. Bazen yanlış yorumlar yapılıyor. Deniliyor ki Bosna-Hersek'te olup bilene orada ezilenler Müslüman olduğu için aldırıyor. Aldırmaz olur mu? Müslüman, Hristiyan. Bosna-Hersek'ten şimdi yüzlerce kişi göç halinde. Avusturya'nın, Almanya'nın, İtalya'nın kapılarını zorluyor. Bosna-Hersek'teki iç savaş en azından bu sebeple, bir kâbus gibi çökmüş Avrupa'nın belirli ülkelerinin üzerine Bir an önce bitmesi hepsinin isteği. Bunu sağlayamıyorlarsa. istemedikleri için değil, beceremediklerinden.

Öteki olaylar Moldavya'da, Ukrayna'da. Azerbaycan'da- Bosna-Hersek'in gölgesi altında kalıyordu, ayrıntı gibi. O ayrıntılar da haberlerin arasında unutulup gidiyordu.

Bu, tabii, uluslararası diplomasi masalarında da öyleydi. Gazetelerde, televizyonlarda yeri olmayan olayların bu masalardaki yeri ne kadar olur " Böyle bir durumda, düşünün. Türkiye'nin Ermenistan'a karşı, tek başına bir müdahale kararı verip uygulamasını? Bunda haklı olduğunuzu, hangi uluslararası zeminde kime, ne kadar anlatabilirdiniz?.

Bir de. Şimdi ki duruma bakalım, Türk hükümeti, aradan geçen sekiz-dokuz gün içinde AGİK'ten Avrupa Topluluğuna, bölge ülkelerinden ABD'ye kadar, konuyla ilgilenmesi gereken ne kadar uluslararası kuruluş ve devlet varsa, hepsi nezdinde ciddi diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Ve hepsinin Ermenistan'ın sınır değişikliğine yönelik saldırganlığını kınayan beyanlarda bulunmasını sağlamıştır Bunlar, dış basın ve televizyonları harekete geçirmiş, başlangıçta adı hile bilinmeyen Nahçıvan'la ilgili haber yorumlar birbirini izlemeye başlamıştır. 'Azerileri kesmekle" iftihar ettiğini açıklayan Ermeni çetecilerini gösteren televizyon röportajları dâhil. Son olarak da, işte konu Başbakan Demirel'in ziyaret ettiği komşumuz Rusya'da. Devlet Başkan Yeltsin'le yapılan görüşmelerde ele alınmıştır. İki ülke arası iyi ilişkileri perçinleyen anlaşmalara ek olarak hazırlanan ortak bildiride, bölgedeki zorla sınır değişmeye yönelik saldırılar kınanmıştır. Böylece, bugün dünyada Ermenistan'ın saldırganlığını görmeyerek veya görmezlikten gelerek, ona yeşil ışık yakabilecek önemli bir ülke kalmamıştır Tabii,

bununla her şey bitmiş değildir. Bütün bunlar. "Ermeni saldırganlığını durdurmaya yetmeyebilir" bu sorunla ilgili durumunun artık. Ama 18 Mart'a göre çok daha güçlü okluğu meydandadır. İlk günlerdeki heyecanımıza kapılıp "hemen müdahale fikrine sapsanmaktan daha iyi değil midir "? (27 Mayıs 1992, 1. s.)

6.4.5. Karabağ Azerbaycan'ı Karıştırdı,(Haber)

Karabağ'daki son kalesi Şuşa'nın Ermenilerin eline geçmesinin yarattığı şoku atlatamadan bu kez de iç kavganın eşiğine geldi.

Şuşa'nın düşmesi koşunda değişik siyasi gruplar birbirini suçlarken. Devlet eski Başkanı Ayaz Muttalibov'un iktidara dönmek için hazırlıklara girişmesi ve Savunma Bakanı Rahim Gaziye'ın intihar ettiğı söylentileri, gerginliğı iyice tırmandırdı.

Devlet Başkan Vekili Yakup Memedov, önceki gün radyo ve TV'den yayınlanan konuşmasında, Şuşa'nın düştüğünü bir kez daha doğrularken, bu konuda yanlış açıklama yapan Savunma Bakanlığını "ihanet"le suçladı.

Memedov, "Şuşa, artık Ermenilerin elinde. Kasabayı yeniden aldığımızı açıklayan Savunma Bakanlığı, hem Azerbaycan yönetimine ihanet etti, hem de halka karşı suç işlemiş oldu" dedi.

Şuşa'nın yeniden ele geçirilmesi amacıyla halktan yardım isteyen Memedov, kasabayı almak için tüm güçlerini harekete geçireceklerini söyledi.

Bu arada. Eurasia ajansı Bakü'de Savunma Bakanı Gaziye'ın intihar ettiğı yolunda söylentiler yayıldığını bildirdi. Ajansın aktardığı diğer söylentilere göre ise, Gaziye'ın Karabağ'daki Ermeni saldırılarının durdurulması için Rusya yönetiminden yardım istemek için Moskova'ya gitti.

Yoğun kamuoyu baskısıyla istifa etmek zorunda kalan Devlet eski Başkanı Muttalibov'un, iktidara dönebilmek için kendisine bağılı güçleri harekete geçirmesi, cumhuriyetteki karmaşayı artırdı.

Muttalibov taraftarları, başkent Bakü'de artık her gün gösteri düzenlerken, bazı yerel meclislerin başkanları, eski liderin görevine dönmesini sağlamak amacıyla parlamentoyu olağanüstü toplantıya çağırdı.

Demirel'e Suçlama:

Eski başkanın yandaşları, 7 Haziran seçimlerinin iptali için başkent Bakü'de gösteriler düzenlerken, Muttalibov, muhalefetteki Halk Cephesi'nden Ebulfez Elçibey'i

desteklediği gerekçesiyle, başta Başbakan Süleyman Demirel olmak üzere, Türkiye yönetimini suçladı.

Bazı çevreler, seçimi kazanma şansı çok zayıf olan Memedov'un ülkenin içinde bulunduğu karmaşayı gerekçe göstererek, son anda seçimleri iptal edeceğini ileri sürüyor.

Yoğun Çatışmalar:

Karabağ'da ise. Ermeni ve Azeri birlikleri arasındaki çatışmalar yoğun bir şekilde sürüyor. Ermeni kaynaklar, Azeri birliklerinin Leninavan kasabasına düzenlediği büyük saldırının püskürtüldüğünü bildirdi, Azeriler ağır kayıplar verdi. Azerbaycan Savunma Bakanlığı ise, Ermenilerin, Karabağ sınırındaki Laçın kasabasını yoğun top ve füze ateşine tutmaya devam ettiğini bildirdi. Şuşa'yı alan Ermenilerin, Ermenistan ile Karabağ arasında koridor oluşturma hazırlığı içinde olduğu belirtiliyor. Laçın'ın yanı sıra, aynı bölgede bulunan Kubatlı ve Zengilan kasabaları Ermenilerce yoğun top ve roket ateşine tutuldu.

İran'a Tepki

Son gelişmelerden sonra, İran'a gösterilen tepki de, Azerbaycan'da giderek büyüyor. Karabağ'ın Ermenilerin eline geçmesinde İran'ın önemli rolü olduğunu vurgulayan Azeri yetkililer, Ermeni milisler arasında İranlı subayların da bulunduğuna dikkati çekiyorlar.

Bu yetkililer, İranlı subayların uzman olarak Ermeni milislere yardımcı olduklarını söylüyorlar. Milli İstiklal Partisi lideri, başkan adayı İtibar Memedov, Milliyet Gazetesi'ne verdiği demeçte, "İran, Karabağ'ı Ermenilere sattı. İran Dışişleri Bakanı Velayeti Karabağ'a geldiğinde Hocalı katliamı meydana geldi. Tahran görüşmelerinde ise Şuşa düştü. Karabağ'ın Ermenilere satışında, Azerbaycan yönetimi, İran'ın kuklası oldu" dedi. (21 Haziran 1992, 7.s.)

6.4.6. Ermenilerde yenilgi telaşı (Haber)

Karabağ'da son dönemlerde yaşanan yenilgilerin şokunu atlatmaya çalışan Ermeniler hemen hemen bütün cephelerde Azeri birliklere karşı şiddetli saldırıya geçti. Ancak Ermeni kuvvetlerinin önceki gece ortak sınır boyundaki Azeri yerleşim merkezlerine yerden ve havadan başlattıkları saldırıların gece yarısından sonra kesildiği

ve Ermeni militanların sabaha karşı mevzilerine çekildikleri bildirildi. Azerbaycan birlikleri ise Askeran'a yönelik saldırılarını dün de sürdürdü.

Değişik kaynaklardan alınan bilgilere göre Ermeniler, Ordubad, Kazak ve Nahçıvan'ın Türkiye sınırındaki Sederek kasabası başta olmak üzere çok değişik bölgelerde, aynı anda saldırdı.

Azerbaycan Savunma Bakanlığı, Nahçıvan'ın Sederek ve Şahbuz kasabalarının Ermeniler tarafından yoğun roket ve topçu ateşine tutulması sonucu yaralananlar olduğunu açıkladı. Azerbaycan Savunma Bakanlığı basın merkezinden alınan bilgiye göre, önceki akşam özellikle Kedabek bölgesinde yoğunlaşan öteki sınır bölgelerini de hedef alan saldırılar gece yansından sonra kesildi. Savunma Bakanlığı, dün sabah sınır bölgelerinde durumun sakin olduğunu belirtti. Ermenilerin Karabağ'daki top ve füze saldırılarını önceki gece yeniden yoğunlaştırdıklarını ve özellikle Fizuli ve Ağdam'a, Grad ve Krystal roketleriyle sürekli ateş açtıklarını bildiren Halk Cephesi Enformasyon Merkezi de, tüm sınır bölgelerinde başlayan saldırıların sabaha karşı durduğunu doğruladı. Azerilerin son dönemlerde cephede kazandığı başarıların Erivan'da yarattığı karmaşa devam ediyor.

Devlet Başkanı Levon Ter Petrosyan, önceki gün, parlamentoda yaptığı konuşmada, yenilgileri üç temel nedene bağladı. Petrosyan, Karabağ sorununun son zamanlarda partiler arası çekişme konusuna dönüştüğünü, bu nedenle, Karabağ'la Ermenistan'ın ortak siyasetler üretemediğini bildirdi. Petrosyan, Karabağlı Ermenilerin, cephede kazanılan başarıları siyasi ve diplomatik girişimlerde güçlendirmemesinin de son yenilgileri hazırladığını söyledi.

Öte yandan BM Genel Sekreteri Butros Gali'nin Dağlık Karabağ konusundaki raporunu sözlü olarak dinlemek üzere toplanan Güvenlik Konseyi üyeleri, bölgedeki çatışmaya barışçı çözüm bulunması yönündeki çabaların Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) çerçevesinde sürdürülmesi gerektiğini bildirdiler.(24 Haziran 1992,15.s.)

6.5. Sabah Gazetesi

6.5.1.Cengiz Çandar,“Hükümetin Karabağ ve Bosna Aczi”

Önceki gün Başbakan Süleyman Demirel'in Karabağ, Nahçıvan ve Bosna-Hersek'le ilgili bir takım demek diplomasisi yürüttüğünü yazdık.Yükselen sesler

üzerine DYP grubunda sesini yükseltti ve izlediği politikayı savundu. Bir de, "Ne yapılması gerekiyor, gelsinler söylesinler" diye muhalefete ve kamuoyuna laf altı.

Bu klasik polemik üslubunu artık Türkiye'de yiyen varsa bilemem ama bu tür tepkiler hükümetin ortaya koymaktan başka bir anlama gelmiyor.

Karabağ ve Bosna-Hersek konusunda izlenen politikanın varacağı bir nokta bulunmuyor. Çünkü, DYP-SHP koalisyonunun Türkiye'nin, ne Kafkasya ne Bosna-Hersek'te ne Ortadoğu ve de Orta Asya'nın konumu ve rolün ilişkin bir vizyonu yok. Göreve geldikten sonra, diğer konularda olduğu gibi, bunca çetrefil dış sorunlara günübirlik çözümler peşinde koştular ve koşuyorlar.

Karabağ ve Bosna-Hersek'teki gelişmeler karşısında apışıp "retoriğe" sarılmalarının temel sebebi dış politika felsefesinden yoksun olmalarıdır.

Demirel askeri müdahale dışında her şeyi yaptık, askeri müdahale ile hiçbir şeyi halledemezsiniz diyor ve bu seçeneği baştan devre dışı ediyor. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Strasbourg'da Türkiye müdahaleyi zorunlu kılmayacak her şeyi yapmaktır ve yapacaktır. Bu konuda tüm uluslararası kurumları harekete geçirmeye başlamıştır" diye konuşuyor.

Başbakan ve Dışişleri Bakam, "askeri müdahale" seçeneğini bu kadar kesin bir dile dışladıktan sonra, Türkiye'nin "caydırıcılığı" kalır mı? Türkiye'yi "takan" dur mu?

"Güç kullanmak başka, "Güç göstermek" başkadır. Türkiye'nin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı bunu nasıl bilemez.

Kaldı ki. Dışişleri Sözcü Yardımcısı, dün kalkıyor demeç veriyor ve Amerika ile AT'nin Belgrad yani Sırbistan'daki büyükelçilerini geri çekme kararını "desteklediğini" belirtip, "gecikmiş bir karar olmasına rağmen, burum Sırbistan yönetimi üzerinde gerekli uyarıyı ve etkiyi yapmasın ümit ediyor ve bekliyoruz" cümlesini sarf ediyor.

Bunu duyunca sanırsınız ki, Türkiye, çok önceden bu adı mı attı da, ABD ve AT'nin kararını "gecikmiş bir adım olarak görüyor. Ne gezer Türkiye'nin Belgrad'daki Büyükelçisi yerinde duruyor. Sözcü Yardımcısı'nın açıklaması gülünç "Türkiye'nin konumu ABD ve AT'den farklıdır. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle özel ilişkileri mevcuttur.

Türkiye Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıyan ilk ülkedir. Bu konuda öncü olması gerekirken, izleyicidir, seyircidir. Amerika ve AT'nin yaptığını bile

yapamamakta ve bunu Bölge ülkeleriyle öze ilişki" kavramı ile açıklamaktadır. Sanki ABD ve AT'nin ilişkileri özel değilmiş gibi!

Şu sırada, Bosna-Hersek'in iki numaralı lideri Muhammed Cengiş, Türkiye'de destek için çırpınıyor gidin sorun bakalım memnun mu Türkiye'nin İzlediği politikadan.

Karabağ konusuna gelince Azerbaycan'daki iç bölünmüşlük ülkeyi felç etmiş vaziyette. Türkiye'nin desteklediği Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey, Ona ve Türkiye'ye rağmen Cumhurbaşkanlığına aday olan Halk Cephesi'nden İtibar Memedov, Türkiye'yi yanına alıp Bakü'de iktidarı hedefleyen Haydar Aliyev, İran'ın desteklediği Yakup Memedov ve Türkiye yanlısı iken bertaraf edilen eski cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov.

Bunların hepsi güç odakları ve ülke bunların iktidar mücadelesinden paramparça. 170 bin Karabağ Ermenisi, 7 milyonluk Azerbaycan'ı perişan ediyor. İran-Ermenistan mihverinin, Bakü'de de uzantısını bularak oluştuğu ortada ve Türkiye, bütün avantajına rağmen Azerbaycan'da, yönlendirici değil.

Herşeye rağmen Türkiye, Karabağ'daki gelişmeler karşısında AGİK koridorlarının yolunu kat edeceğine BM Güvenlik Konseyi'ni ve NATO Konseyi'ni harekete geçirebilirdi. AGİK'in yaptırım gücü yok. Bu kuruluşların var.

Hükümet, Karadağ'dan Bosna'ya "çıkamaz sokaklara saptıkça. Ota Asya'ya giden yolar da kapanacak pek yakında görebiliriz. Burnunun dibine hükmedemeyen Türkiye'nin. Asya'nın ortasında kredisi olabilir mi? (14 Mayıs 1992,7.s.)

6.6. Tercüman Gazetesi

6.6.1. Fahir Armaoğlu, "Karabağ ve Türkiye"

Orta Asya Türklüğü ile bağlarımızın giderek artmasının yanında. Türkiye'nin Kafkaslar bölgesinde de etkinliğinin artmakta olduğunu görmekteyiz. Azerbaycan ile yakın münasebetlerimiz her gün biraz daha gelişmektedir Gürcistan Devlet Başkanı'nın ülkesinden kaçtığı ilk saatlerde, kendisinin Türkiye'ye iltica ettiği söylentilerinin çıkması da ilginç bir hadisedir Şimdi de. Ermenistan Dışişleri Bakanı Rafi Hovanesyan, Karabağ meselesinde Türkiye'yi yardıma çağırılmaktadır. Hovanesyan, Washington'da Dışişleri Bakanı Baker ile görüşükten sonra basına verdiği bir demeçte. Karabağ'ın "bağımsız" bir devlet haline getirilerek Bağımsız Devletler Topluluğuna dahil

edilmesini ve bu konuda Türkiye'nin Azerbaycan üzerindeki etkinliğini kullanmasını istemiştir.

Görülüyor ki coğrafî konumu dolayısı ile Türkiye, Bundan sonra Kafkas gelişmelerinin, şu veya bu şekilde içinde olacaktır Başka bir deyişle, Türkiye'nin stratejik konumu, bağımsız Kafkas devletlerini etkileyecek bir yapıya sahip bulunmaktadır Yalnız Kafkaslar, biraz da Ortadoğu'ya benzemektedir. Ortadoğu ülkeleri gibi Kafkas cumhuriyetlerinin de birbirleriyle çatışmaları vardır Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Karabağ meselesi bir yana, Ermenistan'ın Gamsakhurdia'ya iltica hakkı tanımaması da üzerinde durulacak bir noktadır. Bu sebeple Türk dış politikası bu bölgeye karşı "selektif" ve ikili temele dayanan bir nitelikte olmak zorundadır

Meselenin bu yanını bir tarafa koyarak, biz asıl Hovanesyan'ın Karabağ konusunda söyledikleri üzerinde durmak istiyoruz Hovanesyan, bir yandan Türkiye'nin ilgisini isterken, öte yandan da, Karabağ'ın "tarihen" Ermeni olduğunu ve nüfusunun % 80'ini de Ermeniler in teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Önce şunu belirtelim ki. Karabağ "tarihen" özbeöz Türk'tür Rus Çarlığı 1828 Türkmençay anlaşması ile Kafkaslara girdikten sonra, onbinlerce Ermeni'yi Karabağ topraklarına yerleştirmiştir Rusya'nın bu göç politikasına rağmen, yine Rusya'nın 1832'de yaptığı resmî nüfus sayımında, Karabağ'ın nüfusunun % 65'inin Türk, % 35'inin de Ermeni olarak ortaya çıkması. Rus işgalinden önce Karabağ'ın ne derece bir "Türk ülkesi" olduğunu açıkça göstermektedir. Keza Karabağ'ın "Ermenileşmesi" de. bu tarihten itibaren başlar "Türk düşmanı" Stalin zamanında Karabağ Türklüğü tam bir "yoketme" politikası ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısı ile, Hovanesyan'ın bu iddiasında, Ermeniler in "tarihi tahrif etme" hastalığının yeni bir tezahürüne şahit olmaktayız

Karabağ'ın bağımsızlığına gelince bu fikir de, Kıbrıs Rumlarının "bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti" iddiası ile tam bir paralellik içindedir Bugün Kıbrıs Rumları ve Yunanistan, adada Rum çoğunluğuna dayanan tek bir devletin kurulması için çalışmaktadırlar. Türkleri hâlâ bir "azınlık" olarak görmektedirler. Kıbrıs'ta tek devlet olursa Türk toplumunun kolaylıkla ezilebileceğine inanmaktadırlar Tıpkı bunun gibi. Hovanesyan da "bağımsız devlet" oyunu içinde Karabağ Türklüğünü yok etmek istemektedir. Ondan sonra da bu pis oyununa Türkiye'nin âlet olmasını istemektedir. Hovanesyan şunu anlamalıdır ki, Karabağ Ermenileri. "sonradan gelmelidir." Malın asıl sahibi Karabağ Türklüğüdür. (10 Ocak 1992,6.s.)

6.6.2. Fahir Armaoğlu, “Karabağ'da Katliâm”

Karabağ da katliam var. Karabağ Ermenileri, dışarıdan da destek alarak, bir süredir Azeriler'e karşı tam bir katliam hareketine girişmiş bulunuyor. Topu tüfeği ile saldırıya geçen Ermeniler, her gün onlarca Azeriyi öldürüyor Bu saldırıya "dur" denmeyecek olursa, bir süre sonra Karabağ'da Azeri Türkü kalmayacak Zaten, saldırıların görünen amacı da bu Azeri Türkünü yıldırarak, ya kaçmaya zorlamak veya Ermeni hegemonyasına boyun eğdirmek.

Ermeni saldırılarının yoğunlaşmasına paralel olarak son günlerde, Ermeniler'e çeşitli şekillerde silah yardımı yapıldığı söylentileri de artmış bulunmakta. Geçen hafta hava savunmamızı delerek Ermenistan'a yardım malzemesi götüren Lübnan uçağının hikâyesi, maalesef Türk kamuoyunu tatmin edecek bir şekilde aydınlatılmadı. Orta Asya Türk cumhuriyetlerine yardım malzemesi götüren Amerikan uçaklarındaki personelden birinin yardım malzemesi diye silah sevk edilip edilmediği konusunda "Siz Ermenistan'a yardım götüren Fransız uçaklarına bakın" şeklindeki sözü üzerinde de duruldu mu bilmiyoruz, Amerikan Ermenilerinin Ermenistan'a silah sevk ettiklerine dair iddiaları. Kaf dağının ardındaki sağır sultan bile işitti. Kısacası Batı Kürt meselesinden sonra şimdi de Karabağ'a el atmış görünüyor.

Bugün Karabağ'daki durum ve Ermeni saldırıları ve katliamı, 1963-1964 Kıbrıs krizine çok benzemektedir. O zaman da Kıbrıs Rumları Türk toplumunu ortadan kaldırmak için saldırıya geçmişler ve bu saldırıları Yunanistan da desteklemişti. Şimdi de Karabağ'da Ermeniler in saldırılarını Ermenistan desteklemektedir Batı'nın buna destek vermesi ise, tıpkı 1963-1964'te Kıbrıs meselesinde olduğu gibidir. Hiçbir Batılı devlet, Kıbrıs Türkü'ne, şöyle dört dörtlük arka çıkmamıştı. Türkiye tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştı.

Bugün de bir bakıma Azerbaycan'ın durumu ile o zamanki Türkiye'nin durumu arasında büyük bir benzerlik var Kıbrıs krizinde Türkiye'nin elinde Garanti Antlaşması kozu vardı. Bu kozu kullanabildi veya kullanamadı, o başka ama elinde böyle kuvvetli bir hukuki koz vardı. Bugün ise Azerbaycan da hukukî bakımdan kuvvetli hatta Türkiye'den de kuvvetli Çünkü Karabağ yüzyıllar boyu bir Türk ülkesi olması bir yana. Sovyet Anayasası gereğince de Azerbaycan'ın egemenliği altında Ermenistan'ın hiçbir hukuki bağı yok Karabağ ile ne var ki Azerbaycan'ın elinde, hukukiliği destekleyecek

askeri gücü yok Azerbaycan, bir 8-9 Ağustos bombardımanı yapma imkânına sahip değil.

Hal böyle olunca iş diplomasiye düşüyor ve diplomasiye düşünce de, Türkiye'ye de bir sorumluluk düşüyor Türkiye bugüne kadar, bu sorumluluğu "aracılık" çerçevesinde ele almıştır Kanaatimizce bu yetersizdir Türkiye. Karabağ için çözüm üretmelidir Biz, bugün aynen Kıbrıs'ta savunduğumuz gibi. Karabağ'da da iki kesimli ve iki toplumlu federal bir sistemin kurulması gerektiğine inanıyoruz Tabii başka formüller de düşünülebilir Yeter ki Kıbrıs'taki Türk toplumu gibi. Karabağ'daki Türk toplumunun da hür varlığı garanti altına alınsın. (19 Şubat 1992, 6.s.)

6.6.3. A.Baki Dökme, “Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye”

Bin yıllık Türk yurdu olan Dağlık Karabağ'da Ermeni saldırıları dinmek bilmiyor. Gazetemiz Tercüman'da çıkan haberlerden öğrendiğimize göre; Ermenistan Türk yerleşim bölgelerine karşı, çok büyük çaplı saldırılar düzenlemektedir Şu sıralar Azerbaycan Türkleriyle birlikte Türkiye Türklerinin de gönlü yaralı...

Karabağ meselesi, diğer meseleler gibi Türk milletinin başına örülmüş bir çoraptır. Bu çorabı örenler de Türkiye'nin yeni Türk cumhuriyetleri ile işbirliği yapmasından korkan emperyalist zihniyetli devletlerdir. Oysa bunlar, emperyalist zihniyetlerini terk etseler, Türkiye'den korkmalarına gerek kalmadığını anlayacaklardır. Çünkü Türk, emperyalist değildir. Kimsenin hakkına tecavüz etmez. Ama kendi hakkına tecavüz etmeye kalkanın da kim olduğuna bakmadan cezasını verir. Bu ceza bugün de verilebilir, yarın da.

Türkiye bütün Türk dünyasının meseleleriyle yakından ilgilenmektedir. Bu ilgi, hem iktidarda olan partiler, hem de muhalefetteki partiler olmak üzere bütün Türk milleti tarafından gösterilmektedir. Düne kadar Türk dünyasıyla ilgilenmek suç olarak görülürken, bugün herkesin dış Türklerle ilgilenmesi gerçekten büyük bir merhale. İnşallah şu anda iktidarda olan hükümet, Türk dünyasıyla ilgilenecek bir bakanlığı zaman geçirmeden kurarak faaliyete geçirir de, arzuladığımız "dilde, fikirde ve işte birlik" bir an önce gerçekleşir.

Karabağ meselesinde Azerbaycan'da iktidar ile muhalefet arasında fikir ayrılığı göze çarpmaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttaliboğlu'nun gerek ken-

disinin ifade ettiği ve gerekse Rusya Başkanı Yeltsin'in Davos'ta terennüm ettiği "Dağlık Karabağ'a Birleşmiş Milletler Barış Gücü yerleştirilmesi" fikri, Azerbaycan'da tepkilere sebep olmaktadır Gerçekten de Barış Gücü'nün Karabağ'a yerleşmesi Karabağ meselesinin Azerbaycan aleyhine bitmesine sebep olabilir. Bu da Türkiye'nin, dolayısıyla bütün Türk dünyasının aleyhine bir durum doğurur. Türkiye buna asla müsaade etmemelidir.

Zaten şu andaki haritaya bir bakılırsa, Türk toprakları üzerinde sun'i olarak kurdurulan Ermenistan'ın, bir 'bıçak gibi Azerbaycan'ı ikiye ayırdığı görülecektir. Bugün yapılmak istenen şey ise bu bıçağı uzun ve geniş bir kılıç haline getirerek, lkemizin Doğu ve Güneydoğu kamına saplamaktır. O zaman Türkiye toprak kaybedecektir. Bunu hangi Türk ister?

O halde burada yapılması gereken iş, Karabağ meselesini bir an önce Azerbaycan lehine çözmek. zm barışçı yollardan yapılmalıdır. Meselenin z, dünya kamuoyuna iyi anlatılmalı, milletlerarası platformlarda haklılığımız iyice açıklanmalıdır. Ermenistan'ın büyüme emellerinin dünya barışına ne kadar büyük zararlar getireceği, bütün dünyaya, şüpheye mahal bırakmayacak şekilde izah edilmelidir. Bunların olabilmesi için de, Muttaliboğu'nun Halk Cephesi yöneticilerinin seslerine kulak vermesi daha uygun olur gibi geliyor bize

şu andaki Ermeni yöneticilerinin, bölge barışını bozucu hareketlerden vazgeçmelerinin, kendi menfaatleri açısından uygun olacağı kanaatindeyiz Bunun için Karabağ'daki saldırılan bir an önce durdurmaları ve gerek Türkiye'den, gerekse Azerbaycan'dan olan toprak taleplerini ebediyen unutmaları gerekmektedir Aksi halde zararları büyük olabilir. (19 şubat 1992, 12.s.)

6.6.4. Fahir Armaoğu, "Ermenistan meselesi"

Bir zamanlar başımızda bir "Ermeni Meselesi" vardı. 1974 yılında, özellikle diplomatlarımıza yönelik olarak "Ermeni terörü" şeklinde ortaya çıkan bu mesele, on yıl kadar sürdükten sonra tavsadı. Fakat arkasından "Ermeni Meselesi", "Amerikan Kongresi" şeklinde ortaya ıktı. Ermeni terörünü yatıştırmak için birtakım Kongre yeleri, bir "24 Nisan" hikâyesi ortaya attılar. Sözüm ona, Anadolu'daki "Ermeni katliamı", bu 24 Nisan kanunla resmî bir gün haline getirilerek, her yıl anılacaktı. Tabii, mesele sadece bir "anma" meselesi değildi. Bunun arkasından, Kongre'nin, Ermenilerin

toprak isteklerine destek vermesi gelecekti. Neyse ki, bu da sökmedi. Ermeni meselesinin parasız avukatları, özellikle Türkiye'nin ve Türk kamuoyunun sert tepkileri karşısında, Kongre'deki çabalarında başarısız kalınca, bu gayretlerin arkasını getiremediler ve Türk-Amerikan münasebetlerinin bu mühim "çıban başı" da ortadan kalktı.

Ermeni meselesi bu şekilde kapanmış görünürken, Rusya'da Bağımsız Devletler Topluluğu'nun ortaya çıkması ile birlikte, şimdi de bir "Ermenistan Meselesi" oluşmaya başladı. Karabağ konusu, bu oluşumun ana faktörü. Karabağ, sonradan "Ermenileştirilen" özbeöz bir Türk yurdu olduğu için, dört buçuk yıl önce başlayan Karabağ meselesi de Türk kamuoyunun dikkat ve hassasiyetle takip ettiği bir konu olmuştur. Azerbaycan ile kardeşlik münasebetlerimiz geliştikçe, Karabağ'a duyulan ilgi de günden güne artmıştır

Şurası da bir gerçek ki, Türk Hükümeti Karabağ konusunda resmî bir tutum almadığı gibi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi projesinde, Ermenistan'ın da yer almasına ehemmiyet vermiştir. Türkiye, Ermenistan'la olan münasebetlerini yeni bir döneme sokmak istemiştir. Fakat Ermenistan'ın aldığı tutumlar, Türkiye'nin istek ve çabalarına ters düşmeye başlamıştır. Son olarak, Kars-Sarıkamış bölgesinde Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin 27-28 Şubat'ta yapacağı "Kış-92" tatbikatını Ermenistan bir "mesele" haline getirmeye başlamıştır. Yarası olan gocunur derler. Tatbikatın, Ermenilerin Rus askeri ile birlikte Karabağ'da bir "Azerî katliamı" yarattıkları bir zamana rastlaması, Ermenistan'ı gocundurmuştur Bu tatbikatı kendisine yönelik telâkki etmiştir.

Bu telâkki tarzı, gerçeklere uygun mu, değil mi, bilmiyoruz Yalnız Ermenistan'ın bir şeyi de anlaması gerekir: Kafkaslar, bundan sonra Türkiye'nin sırtını çevireceği bir bölge değildir. Ermenistan'ın istediği gibi at oynatacağı bir bölge de değildir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bölge-dışı etkiler dolayısı ile, Ermenistan bundan sonra Türkiye için bir "mesele" olmaya adaydır Ermenistan Dışişleri Bakanı Hovanesyan'ın Amerika'dan gelmiş bir Amerikan vatandaşı olduğunu unutmayalım. Ermeni davasına en fazla omuz veren devletlerden biri olan Fransa'nın da, önceki gün Ermenistan ile diplomatik münasebet tesis ettiğini de hatırlatalım. Bundan sonra Ermenistan, Batı'nın "himayesinde" olacaktır Sırtını Batı'ya dayayacaktır ki bu da Türkiye için daima bir "huzursuzluk" sebebi teşkil edecektir. (26 Şubat 1992, 6.s.)

6.6.5. Fahir Armaoğlu, “Karabağ Yangını”

On gün önceki Yorum'umuzun başlığı "Karabağ da Katliam" idi. Karabağ'ın on gün sonraki durumuna bakınca, artık katliam deyimi de hafif kalıyor BBC'nin dün sabahki haberinde, Karabağ başşehri Hankendi'nde (Ermeniler Stapanekent diyor) yakılıp yıkılmadık yer kalmamış. Keza Ermeni saldırganların işgal ettikleri kasabalarda da durum aynı Karabağ'ı sanki bir yangın silip süpürmüş.

Şurası bir gerçektir ki. Karabağ'daki durum, çözüm ve barış bakımından, tam bir kördüğüm Her geçen gün ise durumu daha da çetrefil hale getiriyor. Esasına bakılırsa, Ermenistan'ın politikası da bu amaca yönelik. Şiddet yoluna başvurmak suretiyle, ya Azerîlere boyun eğdirmek veya durumu iyice gerginleştirerek, konuya milletlerarası bir nitelik kazandırmak. Çünkü görünen manzara, Rusya Federasyonu da dâhil bütün devletlerin Ermenistan ve Karabağ Ermeniler'inden yana sempatik bir tutum aldığıdır O kadar ki. Amerikan Kongresi şu anda gözlerini Karabağ'a çevirmiş durumda tutumunu açıkça Ermenilerden yana koymuş bulunuyor Bu kere, meselede Türk-Amerikan münasebetleri de söz konusu olmadığı için, Kongre'nin Ermeni taraftarı tutumu daha rahat bir nitelikte görünüyor. Zaten Ermenistan'ın bütün çabası da Amerikan kamuoyunu ayağa kaldırmak.

Diğer taraftan, başta Fransa olmak üzere, Avrupa Topluluğu'nun da Azerbaycan'ı desteklemesi beklenmemelidir Karabağ'da Azeriler katlediliyor. AT'nin "İnsan hakları havarilerinden ses seda yok. Ayrıca, Yugoslavya'daki iç savaşta tam bir başarısızlığa uğrayan AT. şimdi Karabağ gibi karmaşık ve güç meseleye el almak istemiyor Muhtemeldir ki, işi Amerika'nın sırtına yüklemek istiyor.

Karabağ konusunun endişe verici bir taralı da, Ermenistan'a yapılan silâh sevkiyatıdır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bir yetkilisi Kongre'de yaptığı açıklamada, resmen ve açıkça Ermenistan dışarıdan silâh aldığını söylemiştir Bu kadar kesin konuştuğuna göre. bu silâhların kimler tarafından Ermenistan'a sağlandığını biliyor demektir Yani ortada bir "silâh meselesi" var. Bu sebeple, Karabağ da ateşkes gibi günün şartları ile çelişkili çabalar yerine, Ermenistan'a yapılan bu silâh sevkiyatı durdurulmadıkça. Karabağ'da ateşkesten söz etmek hayaldir. Güvenlik Konseyi'nden barış gücü isteneceği yerde, Güvenlik Konseyi, bütün üyelerini, Bağımsız Devletler Topluluğu'da dahil, herkesi, taraflara silâh sağlamaktan vazgeçmeye davet etmelidir. Silâhın olmadığı yerde kavgaya kolay olmaz.

Bir diğerk nokta da, Azerbaycan'ın Karabağ meselesinde tam bir yalnızlık içinde olduğudur. Amerika, Türkiye'den, Azerbaycan üzerindeki nüfuzunu kullanmasını istemiş. İyi güzel de, kendisi Ermenistan üzerinde nüfuzunu kullanıyor mu, kullanabilir mi? Silâh meselesine engel olabiliyor mu? Hal böyle olunca, Türkiye Azerbaycan'a baskı yapacağı yerde, Amerika ve Batılı dostlarımızı, bu soruların cevaplarını vermeye çağırmalıdır. Durum öyle bir hale gelmiştir ki, artık "aracılık" kavramı, çözümü yetersizliğin ta kendisidir. (29 Şubat 1992, 6.s.)

6.6.6. Baki Dökme , “Karabağ Düşmemeli”

Basında "Karabağ düştü düşecek", "Karabağ düşmek üzere" gibi başlıkları okudukça, Azerbaycan Türkleri'yle birlikte Türkiye Türkleri'nin de yüreği kan ağlıyor. Dağlık Karabağ'ın acısı 1988'den beri dinmedi. Dineceğe de pek benzemiyor. Gelen haberler hiç iç açıcı değil Bu yazı yazılırken gelen haberler, Ermeniler'in saldırılarının devam ettiği şeklindeydi. Azerbaycan'ın muhalefet liderlerinden İtibar Mehmetoğlu, milli ordunun kurulmasına izin vermeyen Devlet Başkanı Ayaz Muttaliboğlu'nu suçlamaktadır. Muttaliboğlu, milli orduyu kurmakla görevlendirilen Millî Müdafaa Şûrasını lağvettirerek, bölgeye Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün gelmesini istemişti. Bu sebepten, başta Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey olmak üzere. Azerbaycan'daki bütün muhalif kişi ve kuruluşlar. Muttaliboğlu'nun istifa ederek, yönetimi derhal Halk Cephesi ne devretmesini istemektedirler.

İdare meselesi Azerbaycan'ın iç meselesidir Ancak Karabağ bütün Türk Dünyasını ilgilendirmektedir. O bakımdan Ayaz Muttaliboğlu eğer Karabağ meselesini Azerbaycan lehine çözmek istiyorsa ki istemek mecburiyetindedir, muhalefetin sesine kulak vermelidir. Çünkü milli ordusu olmayan bir devlet, tabiri caizse köpeksiz köye benzer. Her aklına gelen, o devletin topraklarına giriverir. Hem, milli ordusu olmayan bir devletin bağımsız olduğunu söylemek mümkün müdür?

1936 yılında kurulan Ermenistan Cumhuriyeti, başta Karabağ olmak üzere Azerbaycan topraklarını ele geçirmek için çeşitli zamanlarda, değişik usullere başvurmuştur Şu anda Dağlık Karabağ, Ermeni çeteleri tarafından dövülmektedir. Onlar Karabağ'ı dövüyor, biz ise kara bağrımızı. Elimizden bir şey gelmiyor Bütün Türkiye Türkleri acı haberleri duydukça çaresizlikten kara bağrımızı dövüyoruz Oysa çare vardır Türkiye Cumhuriyeti'ni idare edenler derhal bu çareleri bulmak zorundadırlar. Karabağ

Türk toprağı olduğu, bir an önce dünya kamuoyuna anlatılmalı, Ermenistan'ın haksız beyanları susturulmalıdır. Ama, en önce susturulması gereken Ermeni silahlarıdır Bu silahların Türk kanı akıtmasına ve Türk topraklarının Ermenilerce çiğnenmesine müsaade edilmemelidir

Bütün bunlar yapılmaz da. Ermenistan Karabağ'ı ele geçirirse, yarın Kars, Ardahan, hatta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimiz de tehlikeye girmeyecek mi? **(4 Mart 1992, 12.s.)**

6.6.7. Arslan Bulut , “ ‘Karabağ’lamayalım, Uyanık Olalım”

Ermenistan Cumhurbaşkanı Petrosyan'ı Türk televizyon kanallarından birine çıkarsak ne diyebilir?

Meselâ, "Azeriler Türk değildir" diyebilir. Meselâ. "Azerbaycan halkı üzerimize yürümedi de size ne oluyor?" diyebilir. Meselâ, "Orta Asya'da Türk yok, Türkî var" diyebilir. Der efendim Adam Ermenistan'ın Cumhurbaşkanı.

Peki aynı sözleri, sözde kamuoyu oluşturmak için konuşan, uzman postuna girmiş. Türk olduğunu söyleyen birileri seslendirirse ne düşünürsünüz? En iyi ihtimalle bunlar gerçekte kimlik bunalımı içindedirler. Kendi bunalımlarını aşmak için, kendi mantalitelerine göre "iyi niyetle" böyle saçma sapan lâflar ederler. Ama Petrosyan ile aynı safa düşüklerini de mi görmezler. Ey millet, böyle tipleri iyi tanı ve "suret-i haktan" göründükleri zaman yanılıp da onları baş tacı etme. Ey devletin ve ülkenin sorumluları Siz de böylelerini daha fazla şımartmayın artık Yoksa, siz de aynı kefeye konulacaksınız. Müslüman mahallesinde salyangoz satmak ile sattırmak arasında bir fark yoktur çünkü.

Evet, Türk cumhuriyetlerinin başındaki yöneticiler eski komünistlerdir. Ama meselâ Muttaliboğlu'nun lâyük olduğu yere kaldırılıp atılması için, Azerbaycan halkına Karabağ'da bir Ermeni belâsının musallat olması gerekmiştir. Kolay mı sanıyorsunuz siz, 70 yıllık kültür taarruzunun etkilerini birdenbire kaldırmayı? Kolay mı sanıyorsunuz, mahallî kavgaları sona erdirmeyi? Türkiye'de hâlâ aşiretler arasında kan davaları sürüyor Ya, milleti ikiye bölmek için sürdürülen 70 yıllık etnik köken kışkırtmalarını görmüyor musunuz? İşte Orta Asya'dakilere de sen Özbek'sin, sen Kazak'sın demişler. Dillerini bozmuşlar. Yurtlarını ayırmışlar. Federasyon kurmuşlar

Şimdi, hepsi Türk olduklarını haykırıyorlar. "Onlar zaten kendilerine Türk demiyorlar ki" mantığı ise Lenin mantığıdır, Stalin mantığıdır.

Türkiye Türkleri arasında Tatar yok mudur, Türkmen yok mudur? Kazak yok mudur? Doğu Türkistanlı bile yok mudur? Kürt yok mudur? Çerkez, Laz, Arnavut yok mudur? İşte bu mantık, Kürtleri koparmak istiyor ya zaten bu büyük milletin maddî-manevî şemsiyesinden. Üstelik hepsi de Müslüman'dır.

Ama Kürtler dahil Türkiye Türkleri kaynaşmıştır Orta Asya Türkleri'nin kaynaşmasına ise Lenin-Stalin mantığı müsaade etmemiştir. Durum böyleyken, Türkler adına konuşup, Türkler'in daha fazla parçalanmasına hizmet edenleri isim isim sergilemekten beni vicdanım alıkoyuyor. Fakat, ilâhi kader Osmanlı'ya ihanet edenleri hiç affetmemiştir işte Orta Doğu'nun durumu. İşte Balkanlar. İşte Kafkaslar...

Şimdiki sefilleri, bizim nesil affetse bile, o ilâhi kader asla affetmeyecektir...

"Karabağ"lamayalım, ey millet... Kara bağlamayalım!

Uyanık olalım yeter.

Bir gaflet örneği de Karabağ'a müdahale edecek bir uluslararası güç arayışı... Devlet, böyle bir arayış içinde değil. Başbakan böyle bir şeyi aklına bile getirmiyor ama, bazıları yine rahat durmuyor. Kendilerini bu sütundan uyarıyorum. Aklına her geleni söyleyen tiplerden değilseniz, susunuz. Zararlı oluyorsunuz. Bugüne kadar çok hata yaptınız. Sadece hatalarınızı sergilesek bir kitap olur. Sonra, sizi milletin tepkisinden kimse kurtaramaz. (14 Mart 1992, 9.s.)

6.6.8. Fahir Armaoğlu, "Karabağ'ın Dersi"

Karabağ'da Ermenilerin yaptığı saldırılar ve meydana gelen çatışmalar sanırım iki gerçeği ortaya çıkarmış ve Bağımın Devletler topluğu üyesi devletlere de bir ders vermiş görünüyor. Birincisi. Azerbaycan'ın bir silâhlı kuvvetlen yoksun oluşunun, bu cumhuriyeti Karabağ meselesinde ne kadar güç duruma düşürdüğüdür İkinci ders ise. BDT'nun iki üyesi arasındaki çatışmaya müdahale edip çatışmaları durdurmak isteyen BDT ortak ordusunun ne kadar etkisiz ve aciz kaldığıdır. Bu kuvvet, kendi çapı ve miktarı ile kıyaslanamayacak kadar çok ölü ve yaralı vermiştir. Bu kuvvet, bir bakıma bu Barış Gücüdür. BM Barış Gücü kuvvetleri bile 40 yıla yakın bir zamandan beri yaptıkları görevler sırasında bu kadar kayba uğramamıştır.

Karabağ'ın verdiği bu iki ders şimdi hemen bütün cumhuriyetleri harekete geçirmiş görünüyor.

Rusya Federasyonu Başkanı önceki gün yaptığı bir açıklama ile kendisine ait bir Savunma Bakanlığı kurulacağını bildirmiştir. Bunun manası Rusya Federasyonunun kendi silâhlı kuvvetlerini kurmaya doğru adım atmasıdır Bunun arkasından hemen her meselede Rusya Federasyonunu yakından takip eden Kazakistan da kendi ordusunu kuracağını açıklamıştır. Kazakistan'ı, Özbekistan takip etmiştir. Özbekistan hükümet yaptığı bir çağrı ile BDT ordusunda bulunan bütün Özbeklerin yurtlarına dönmelerini istemiştir.

Her ne kadar Özbekistan, bu geri çekme işi için sudan bir bahane göstermiş ise de gerçek Özbekistan'ın BDT ordusundan çekilmesi ve kendi silâhlı kuvvetlerini kendisinin kurmaya karar vermesidir Bu arada Ukrayna ve Moldavya'nın kendi ordularını kurmaya daha önce karar verdiklerini. Gürcistan'ın ise esasen BDT'na dâhil olmadığını ve Azerbaycan'ın da Muttalibov'un düşmesinden sonra ilk iş olarak kendi ordusunu kurma kararını belirtelim

Gerçek şudur BDT denen sadece bir isimden ibaret olan birlik esas itibarı ile yapıştırıcı unsuru vardı. Bir tümünü ilgilendiren meseleleri görüşmek için cumhuriyet liderlerinin belirli aralıklarla Moskova'da toplanmaları idi Bu toplantıların. 11 cumhuriyetin birbirine kenetlenmesine fazla bir katkısından söz edilemez. Fakat, eski Sovyetler Birliği Kızıl Ordusunun BDT ordusu adı ile muhafaza edilmesi. Topluluğu meydana getiren üye cumhuriyetler arasındaki birliği sağlayan tek kuvvetli unsur olmuştu Fakat gelişmeler, bu yapıştırıcının da giderek etkisini kaybetmeye başladığını göstermektedir

Biz şahsen BDT'nun uzun omurlu olamayacağı inancına başından beri sahip olduk. Bu kanaat Batının pek çok çevrelerinde de bugün mevcut bulunmaktadır. Biz BDT"nu daima bir örümcek ağına benzetmişizdir örümcek ağı bir bütünlük manzarasına sahiptir lâkin en küçük bir fiskede dahi bozulur Şimdi, bütün cumhuriyetlerin kendi silâhlı kuvvetlerini örgütleme yoluna girmesi bu ayrılmanın başlangıcını teşkil ettiği kadar. Ermenistan ile Azerbaycan arasında olduğu gibi cumhuriyetlerin bundan sonra birbirleri arasında çatışmalar çıkması ihtimallerinin de hesaba katıldığını göstermektedir. Yani BDT'nun dağılmasının da ötesinde, çatışma ihtimalleri de doğmaya başlamıştır Esasına bakılırsa. Ermenistan-Azerbaycan çatışması karşısında. Orta

Asya cumhuriyetleri de dahil, diğer cumhuriyetlerin hareketsiz kalmaları ve halâ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanının "İkiyüz senedir Kafkaslarda uğraşmaktan bıktık" demesi de. BDT'nun yakın geleceğinin nasıl olacağının işaretlerim vermektedir. (18 Mart 1992, 6.s.)

6.6.9. Arslan Bulut, "Nahçıvan Demek Kars Demektir"

Ermenistan. Karabağ ile Ermenistan arasındaki toprakları işgal etti. Türkiye olarak. "Ne yapalım, savaş mı açalım" laflarından başka elle tutulur, gözle görünür hiçbir şey yapmadık.

Bu tavrın Ermenileri şımartacağı belliydi. Nahçıvan'a saldıracakları da belliydi Lübnan'dan Ermenistan'a vızır vızır silâh taşıyan uçaklar, Türkiye üzerinden geçerken, herkes topu birbirine alıyordu. Hatta, bir uçak Dışişleri Bakanının resmi izni ile geçiverdi Türkiye'den sonra da Ermenistan'ın Nahçıvan'a saldırması üzerine Bush'a başvuruyoruz Bush, Karabağ için ne yaptı ki? Bir iki demeç dışında.

Efendim Kızılordu hazır bekliyormuş... Bunlar ne bir devlet adamının, ne de herhangi bir Türk'ün söylemesi gereken lâflar değil, söylememesi gereken lâflardır

Ermeniler, bu tavırlardan cesaret aldıkça. Karabağ'daki azgınlıklarını da arttırıyorlar. İşte, bölgede Türklerin elinde kalan son Türk şehri Şuşa'ya da girmek üzereler Azeriler, hâlâ bir seçim yapıp Cumhurbaşkanı belirleyemediler Azerbaycan'da KGB cirit atıyor Acaba MİT ne yapıyor?

PKK Bekaa'dan atıldı. Peki. nereye gidiyorlar Türkiye'nin bundan haberi var mı? Ellerini-kollarını sallayarak Güney Kıbrıs'a, Ermenistan'a, Kuzey Irak'a, İrana veya Türkiye'ye gidecekler mi? Olayların kendi kendine gelişmesi beklenirse, sonuçta böyle şaşırıp kalırız. Arı kovanına çomak sokmak bir şeydir. Ama kovandan dağılan arılar için tedbiriniz var mıdır?

Ya Ermeni azgınlığı için ne tedbir aldık.' Avrupa Konseyinin, AGİK'in çok umurundaydı Türkler'in katledilmesi sanki Bosna-Hersek'teki Sırp canavarlığına ne dediler ki?

Tabii denilebilir ki, bu sütunlardan ahkâm kesmek kolay: "Dünyaya meydan mı okuyalım?"

Elbette hayır ama yapılmaması gerekenleri yapıyoruz, söylenmemesi gerekenleri söylüyoruz da, yapılması gerekenleri yapmıyoruz Söylenmesi gerekenleri söylemiyoruz

Nahçıvan'a saldıran Ermenistan, yarın Kars'a da saldırırsa. "Ne yapalım, dünyayı karsımıza mı alalım" diyebilir miyiz?

İşte, Nahçıvan Kars'tır. Nahçıvan Kars kadar önemlidir. Karabağ en az onun kadar önemlidir.

Kamuoyunu yansıtmakla ve kamuoyunu oluşturmakla görevli bazı insanlarımız, topluma pasiflik aşıyorlar Ama bu tavırlar Ermeni'nin işine yarıyor...

Diplomatik yollar... Diplomatik yollar... Anladık, diplomatik yollar gereklidir. Ancak her şey diplomatik yollardan ibaret değildir...

Kıbrıs örnek gösteriliyor "Yeni bir Kıbrıs" deniliyor.. Bunlar, Türk aydınına yakışmıyor Ne olmuş Kıbrıs'a... Dünya ayağa kalkmış da ne olmuş... Türkiye'nin kılına dokunabildiler mi?

Nahçıvan ve Karabağ Türk milletinin şerefidir, haysiyetidir...

Nahçıvan ve Karabağ, Türk dünyasının anahtarıdır, kilididir...

Bugün Nahçıvan'a ve Karabağ'a sahip çıkamayan bir Türkiye, yarın Kars'a da sahip çıkamaz, Güneydoğuya da. Kıbrıs'a da, İzmir'e de.

Kimsenin, millete kendi pısrıklığını aşılama hakkı yoktur Millet, devamlı teyakkuz halinde tutulmalıdır

Yaşamak istiyorsak, çocuklarımıza, (orunlarımıza huzurlu bir vatan bırakmak istiyorsak başka çaremiz yoktur.

İllâ da Nahçıvan'a girmemiz şart değil. Saldırıları kesmezse pekâlâ Erivan'ı yerle bir edebiliriz. Ama bütün dünyayı uyarak, kamuoyu oluşturarak. Bakın korkudan, köpeklerim geri çekiyor mu, çekmiyor mu? Kim oluşturacak kamuoyunu? Tabii ki Türk basını oluşturacak⁷ Ama nerede basını enforme edecek, bilgi verecek devlet adamları"

Ermenistan, yayılmak, büyümek istiyor. Türkiye'yi idare edenler bunu kestiremiyor mu? Elbette kestiriyorlar. O halde neden engel olmuyorlar? Uluslararası hukuk kurullarıyla bu mesele Karabağ düşmeden halledilmelidir. Aksi takdirde, başımıza örülmek istenen çoraptan kurtulmamız mümkün olmayacaktır.

Karabağ düşmemelidir. Hiçbir Türk toprağı düşmemelidir. Bu yüzden bütün Türk Dünyası birlik olmak zorundadır.

Karabağ Türkleri için Türkiye'de hesap numaraları açılmıştır. Bütün Türk milleti yardıma çağrılmaktadır. Hem zekât, hem yardımları Karabağ Türkleri'nin yaralarına merhem olacaktır. (9 Mayıs 1992, 5. 10. S.)

6.6.10. Baki Dökme, “Ermenistan Tazminat Ödemeli”

Bir zamanlar Türk olarak dünyaya nizam veren biz bizim verdiğimiz nizamda sadece Müslümanlar değil başka dinlere mensup olan milletler de rahat ve huzur içerisinde yaşayıp giderlerdi. Ne zamanki hile ve desiselerle yıkıldık, işte, o zaman dünyanın düzeni bozuldu. Düzen bozulmakla kalmadı Türk her yerde yalnız kaldı, İslâm âlemi de parça parça dağıldı. Bugün dünyaya nizam verdiğini söyleyenlerin yaptıkları düzen, bizim verdiğimiz nizamla kıyas bile edilemez

Irak, Kuveyt'e saldırdığında Amerika Birleşik Devleti dünyayı ayağa kaldırdı. Başına ateşler yağdırıldığı gibi. Tam bir ambargoyla karşı karşıya kaldı Irak. Birleşmiş Milletlere üye devletler ambargoya katıldılar. Ama ambargo uygulayanların en başında Türkiye vardı.

İyi, kabul de Irak'ın Kuveyt'e saldırması ile Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'a saldırması arasında ne fark var. Burada da bir devletin başka bir ülke toprağını silâh zoruyla işgal etmesi söz konusu değil mi? O halde neden yine bütün dünya ayağa kaldırılmıyor? Sadece bildiri yayımlamak veya bir-iki demeç vermek neyi değiştirir?

Türkiye'nin Türkistan seferi başarıyla sonuçlandı., Dünya Türklüğü dayanışma içerisinde...İnşallah ileride güzel şeyler olacak Fakat Ermenistan saldırılarını kesmiyor. Ateşkes sağlandı deniliyor ama. Ermenistan Şuşa kentine saldırıyor, hem de ateşkes sağlandı denildiği zaman.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na başvurduğumuz iyi oldu. Bakalım BM, bizim Karabağ'ımızla ilgili nasıl bir karar alacak?

Ermenistan, Nahçıvan'a saldırmakla ne emeller güttüğünü bize açıkça ilân etmiş durumda. Eğer biz onların bu niyetini şimdi anlamazsak. ne zaman anlayacağız? İllâ Kars'a saldırılarını mı bekleyeceğiz?

O şimdiye kadar çeşitli girişimlerde bulunuldu. Çeşitli kuruluşlar Karabağ için mitingler düzenledi. Türk ve dünya kamuoyu Karabağ'dan haberdar edildi. Ama Karabağ ve Azerbaycan lehinde şimdiye kadar olumlu bir gelişme ortaya çıkmadı.

İran, Ermenistan'la Azerbaycan arasında ateşkes sağlanması için çaba gösteriyor. Fakat değişen bir şey olmuyor. Demek ki Ermenistan, laftan-sözden anlamıyor. O halde ne yapmamız lâzım?

Yapılacak şey, çok süratli bir şekilde yeniden demokratik kuruluşlar aracılığıyla Karabağ konusunu bütün dünyaya anlatmak, bütün Türk ve dünya kamuoyunu bu konuda arkamıza almaktır. Daha sonra da yine barışçı yollardan Ermenistan'ı ateşkese ve şimdiye kadarki zararları için tazminat vermeye zorlamak gerekmektedir

Her türlü barışçı girişimler yapıldığı halde Ermenistan yine kan dökmeye devam eder, Karabağ'dan çekilip tazminat ödemezse, o zaman geriye kalan tek çare uygulamaya konulmalıdır. Yani Türk ordusu Erivan'da kışlamalıdır. (13 Mayıs 1992, 12.s.)

6.7. Türkiye Gazetesi

6.7.1. Gürbüz Azak, "Ermeniler vahşete doymuyor"

Mehmet odama girdiğinde ürktüm. Acayip duruyordu. Elleriyle oynuyor ikide bir arkasına dönüp, mırın kırın konuşuyordu.

"Bir de baktım ağabey, ağaçlara asmışlar, kulaklarını ve burunlarını kesmişler. Bir de ağabey, Türklerin gözleri oyuk..."

Oturttum, çay söyledim. Mehmet niçin bana uğradı, ne diye bunları bana anlatıyor geç fark ettim.

Mehmet, 1974 Kıbrıs Barı Harekâtına iştirak edenlerden. Bir manga arkadaşıyla Beşparmak Dağlarını aşınca Rum vahşetini görmüş. Mehmet o gün bugün elleriyle oynuyor ve acayip bakıyor.

Akıl erdiremediği şu: "Tamam, Kıbrıs Türkleri öldürmüşler. Ama, gözlerini niye oymuşlar, kulaklarını, burunlarını niçin kesmişler?"

Dün gelen misafirler arasında en şaşırtanı Mehmet idi.

Bundan böyle Mehmed'i unutamam.

Düşman, sadece düşman olarak kalmayarak. Gözlerimizi oyuyor, kulaklarımızı kesiyor, ¹ karınlarımızı deşiyor. Bu ne tükenmez kindir ki, aynı manzarayı şimdi Karabağ'da da gömlekteyiz.

Yabancı ve yerli haber organları Ermeni vahşetini bağıyor. Dayanılır gibi değil.

Rezillik, Osmanlı döneminde de sergilendi 1915 faciasında Ermenilerce şehit edilen Türkler ölmeden önce de, öldükten sonra da insanlık dışı tecavüzlere uğramıştır. Kinler sönmemiş görüyorsunuz!

Canavarlık sürüyor...

Aynı aşağılık, işkenceli katliam istiklal Harbi sırasında defalarca tekrarlandı. Onlara, öldürmek yetmiyor. Ermenisi, Yunanı ve Rumu. Türk'ün karnıdeşmekten, kadınlarımızın göğüslerini kesmekti ilkel bir zevk alıyor. Dış dünya mı dediniz? Yapmayın. Onların vicdanları sağırdır. Eskimesin diye, bize karşı kullanmazlar.

Samsunlu Mehmed'i iki saat dinledim. Mehmet acayıp bakıyor. Sanıyor ki, görünmez düşmanlar arasındadır, çepeçevre sarılmıştır...

Mehmet hep anlatıyor. Bu gidişle ömür boyu tekrar edecek:

"Bir de baktım ağabey, bizimkilerin gözleri oyuk. Kulaktan ve burunlan kesik..."

Mehmed'in hâline yürek dayanmaz.

Şimdi Azerbaycan'da binlerce şehit var. Mehmed'in tarif ettiği türden; kadınlar, çocuklar, gencecik yiğitler. En az iki-üç katı da Mehmed gibi akli ve fikri sarpa sarmış insan. Dünya mı?

Dünya Türkiye'ye haber gönderiyor: "Aylara eziyet etmeyin"... Neymiş?... Bizim Çingeneler falan zorla oynatıyormuş.

Peki. Azerbaycan'da oyulan gözleri, koparılan gövdeleri kim görecektir? Dedik ya, dış dünyanın vicdanı aylara ve deline" ozon tabakasına açıktır da, bize gelince kapalıdır.

Eskimesin diye kullanmazlar.

Ermeni vahşetini dursuz duraksız işlemeliyim Utanmayacaklarını bile bile; Türklerin değil, aslında insanlığın gözlerini oyan bu cenabetleri teşhir etmeliyiz.

Dahası, Türkiye Cumhuriyetinin öfkesini, gücüne insan potansiyelini göstermeliyiz.

Haklı olan, cesur da olabilmeli. Anlayınız. (7 Mart 1992,2.s.)

6.7.2. Ayhan Songar, "Karabağ'a Ağıt"

Her sabah gazetelerimizde Karabağ'daki şehitlere ağlayan analar, babalar, bacılar, kardaşlar. Televizyonu açıyorsunuz, haber bültenleri onların hıçkırılan ile, feryattan ile dolu... Ya bizim yüreğimiz? Bizim yüreğimiz taş mı taş, alev mi alev,

yanıyor tutuşuyor Azerbaycanlı kardeşlerimiz için, Karabağ'da şehit verdiklerimiz için... Azerbaycanlı şair Resul Rıza İbrahimoğlu 1981'de ölmüştü. O. Azerbaycan'ın "azatlığını" da göremedi, Karabağ'daki insanlığın yüzkarası katliamı da yaşamadı. Ama sanki zamanından bugüne seslenirmiş gibi bakın neler yazmıştı:

Ağlama. Şark ağlama!
 Yangınları gözyaşı söndürmez
 Yaraları avutmaz gözyaşı.
 Doğra yanıklı nağmelerini
 Bir cerrah kimi doğra;
 Çıkart onlardan Kederi, gamı, ümitsizliği,
 Gözyaşını çıkart!
 Avucunda sık kalbini
 İşiten olmasın iniltisini
 Dişlerini gıcıa
 Şimşekli bahara kimi!
 Görsünler ki mehebbetin
 Gazabını alevinde ısıtır.

Karabağ bugünlere daha Stalin zamanında gelmişti. Yukarı Karabağ bölgesine sözde bir "özerklik" tanınarak onun Azerbaycan'la bağlantıları gevşetilmiş, Ermenilere adeta "buyur gel" denmişti daha o vakitler. Ve şimdi, Azerbaycan henüz iç meselelerini halletme derdinde iken, başlarında da Ayaz Muttalibov gibi bir devlet başkanı varken vurdular Karabağ'a. Bu sadece bir işgal, bir istilâ değil, bir katliam, bir "soykırım" idi. Genç kızların ırzına geçiliyor, ufacık çocuklar duvarlara çarpılıp parçalanıyor, kadın, erkek demeden insanlar süngüleniyor, hunharca katlediliyordu. Bu hadiseler bize yabancı değildi. Balkan Harbi'ni. Birinci Dünya Harbini, Kıbrıs'daki Yunan mezalimini yaşamıştık biz. Asya'daki Türk kardeşlerimize Lenin'in, Stalin'in, hatta "Azatlık Meydanı" faciasında olduğu gibi, o Nobel adayı Gorbaçov'un bile neler yaptığını unutmadık daha...

Bu insanlık faciasına medeni (!) Batı tebessümle baktı, "onların iç işidir" deyip kenarda durdu. Ne Avrupa'nın, ne Amerika'nın sesi bile çıkmadı. Bir Fransızlardan ses gelmişti bu sırada. O da, onlara yaraşır şekilde oldu. Cezayir olaylarını çarpıtarak veren ve böylece orada demokratik bir seçimin üstüne siyah perde çekilmesine yol açan

yayınlan ile meşhur Fransa televizyonu "Ermenilerin zulme uğradıklarını" anlatıyor, Azeri Türkçesi ile ağıt yakanları gösterip utanmadan, sıkılmadan bunlar "Ermeni" diye takdim ediyordu. Amerika ise, duyduğumuza göre. Ermenistan'a ilâç ve gıda yardımı adı altında silâh. cephane göndermekte idi.

Bugün Yukarı Karabağ hemen hemen düşmüş gibidir. Azerbaycan'ın henüz tam organize olmamış silâhlı kuvvetleri yer yer başarı sağlıyorlarsa da ele geçirdikleri bölgeleri muhafaza edemediklerinden bir müddet sonra terk etmek mecburiyetinde kalıyorlar. Zarar yok. Allah'ın adaletine güvenimiz sonsuzdur. Zulüm hiçbir zaman yapanın yanına kâr kalmamıştır. Artık uyanan, bir araya gelmeye başlayan, el ele veren bir Türk dünyası var. Bu dünyada 320 milyon Türk yaşıyor. Batı'nın korkulu rüyasıdır Türkler bugün. Ama ömrü olan görececek, Kıbrıs'ın da, Batı Trakya'nın da. Azerbaycan'ın da hatta Anadolu'nun da intikamı alınacak, bugünlerin hesabı sorulacaktır. Bundan kimsenin şüphesi olmasın, değerli okuyucularım. Allah var, keder yok... (10 Mart 1992, 3.s.)

6.8. Zaman Gazetesi

6.8.1.Fikret Ertan, “Karabağ-Nahçıvan Ne Olacak?”

Karabağ-Nahçıvan konusunda hükümeti pasif kalmakla, becerisizlikle sürekli suçlayan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz mahalli ara seçimler dolayısıyla gittiği Sakarya'da yaptığı konuşmada aynı eleştirileri yine tekrarlamış. Tekrarlamış ama bu defa biraz daha açık konuşmuş.

Sayın Yılmaz'ın konuşması partisinin Karabağ-Nahçıvan konusundaki görüşlerini gayet açık ve net bir şekilde ortaya koyuyor. Üstelik aynı konuşmada daha önce rastlanılmayan yeni unsurlar da var.

Ana muhalefet partisi ile hükümetin Karabağ-Nahçıvan konusundaki görüşlerinin karşılaştırılabilmesi açısından Sayın Yılmaz'ın konuyla ilgili sözlerini buraya alıyoruz.

Şöyle demiş Sayın Yılmaz: 'Ben, Türkiye asker göndersin, ordu gitsin demedim. Bir vatani savunmak, o vatanın insanlarına düşer. Vatanını savunamayanın orada yaşama hakkı yoktur. Ama oradaki insanlar bizim kardeşlerimiz. Asker göndermesek de hiç olmazsa silah gönderemez miydik? Bugün hükümetin başarılı politika diye bize

satmaya çalıştığı santral memurluğudur. Bizim Bulgar zulmüne karşı yaptıklarımızı bile bunlar yapamadılar.'

Aynı konuşmasının bir yerinde de Kuveyt'i kastederek, 'Petrol ülkesine olan bir saldırıya karşı müdahale eden Amerika ve Batı Dünyası bu katliamlara karşı sessiz kalıyor' diyerek, Nahçıvan-Karabağ ile Kuveyt arasında biraz geç kalan bağlantıyı kurmuş.

Doğrusu hükümet de bu bağlantıyı kurmada geç kaldı Sayın Demirel birkaç gün önce yaptığı basın toplantısında ancak bir soru üzerine bu bağlantıyı kurdu. Oysa bizler bu bağlantıya taa mart ayında işaret etmiştik.

Sayın Yılmaz, Sakarya konuşmasında askerî müdahaleyi istemediklerini de açıkça belirterek, daha önce 'Asker gönderelim' diyen Sayın Özal ile de ters düşüyor. Gerçi ANAP Genel Başkanı mart ayında Meclis'teki bütçe görüşmeleri sırasında 'Dış politikada ihtiyat esastır; macera değil Biz oraya asker gönderin de demiyoruz' şeklinde konuşmuştu ama, kamuya yönelik konuşmalarında askerî müdahale konusuna pek temas etmiyordu Etse bile cılız kalıyordu. Şimdi ise açıkça partisinin askerî müdahaleden yana olmadığını söylüyor.

Bunu da hem iç kamuoyunda hem dünya kamuoyunda giderek barışçı lider olarak kabul edilen Sayın Demirel'i dengelemek, kendisinin de barış lideri olduğunu belirtmek için yapıyor...

Söz konusu konuşmada Azerîleri de sert bir şekilde eleştiriyor Sayın Yılmaz. Sonra Silah gönderemez miyiz? **(28 Mayıs 1992, 5.14.s.)**

SONUÇ

Ermenilerin, Dağlık Karabağ'ın hiçbir dönemde Türklerin kontrolüne geçmediği iddiaları, tarihi gerçeklerle bağdaşmamış ve Dağlık Karabağ bölgesi tarihinin ilk dönemlerinden itibaren bir Türk yurdu olduğu belirlenmiştir. Nitekim tarihi tespitlere göre, XI. Yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan göç ederek gelen Türk boyları bölgeye yerleşmişlerdir. Bölgede, Selçuklu, Timur, Osmanlı ve Safevi hâkimiyeti gerçekleşmiş ve Türk yurdu olarak daha önem kazanmıştır.

Ancak 18. yüzyılda kurulan Karabağ Hanlığı 19. Yüzyılın hemen başında Rus hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Ruslar iddia edildiği gibi Dağlık Karabağ'ı Ermenilerden değil Türklerden almışlardır. Neticede Rus hâkimiyeti tarihi bir dönüm noktası olmuştur.

Rus hâkimiyetinden sonra bölge hep istikrara hasret bırakılmıştır ve Ermeni nüfusu bölgeye getirilerek Türkler arasına haksız bir şekilde yerleştirilmiştir. Bölgeye sonradan gelenlerle sayıları daha da artmıştır. Neticede Ermeniler, Türklere karşı bir ön karakol olarak Ruslarca sürekli desteklemiştir.

1905 yılından sonra devam eden Ermeni saldırılarından bunalan Azerbaycan Türkleri 1917 İhtilalini heyecanla karşılamışlar ve Bolşevikleri bağımsızlık yolunda bir şans olarak görmeye başlamışlardır. Ancak 1918–20 yılları arasındaki bağımsızlık döneminin ardından Karabağ'ın Nahçıvan ile bağlantısını sağlayan Zengezur'u da Ermenilere kaptıran Azerilerin bütün umutları suya düşmüştür.

1922 yılında SSCB'nin resmen kurulması ve Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti adı altında üç Güney Kafkasya cumhuriyetinin SSCB'ye katılması ile Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki tartışmalı konularla birlikte Dağlık Karabağ'ın kime ait olduğu konusu da çözümlenmiştir. Neticede Dağlık Karabağ Azerbaycan sınırları içerisinde özerk statü kazanırken Zengezur bölgesi tamamen Ermenistan'a bırakılmıştır.

SSCB döneminde Dağlık Karabağ'da yürütülen politika bölgede Azerbaycan Türk nüfusunun azalması ve giderek azınlık durumuna düşmesine neden olmuştur. Dağlık Karabağ'da yönetim Ermenilerin elinde olduğu için ekonomik ve sosyal yönden yaşanan gelişmeler Ermenileri avantajlı duruma getirmiştir. Bölgede yaşayan Türk

nüfus oluşturulan olumsuz koşulların etkisiyle Azerbaycan'a göç etmeye zorlanmıştır. Bugünkü Dağlık Karabağ sorunu bu koşullar altında ortaya çıkmıştır.

Ağustos 1987'de Ermeniler 75 bin imzalı bir dilekçeyle Moskova'ya başvurarak Dağlık Karabağ Sovyeti'nin Ermenistan'a katılma kararını ve bu kararın Ermenistan Yüksek Sovyeti tarafından da onaylandığını bildirmişlerdir. Ermenilerin bu girişimi Azerbaycan'da ciddi tepkilerle karşılanmış, tepkiler sokak yürüyüşlerinde, düzenlenen mitinglerde dile getirilmeye çalışılmıştır. Ermeniler ise Dağlık Karabağ'da saldırılara, yağmalara başlamışlardır. Krizin sürmesi üzerine SSCB Yüksek Sovyeti, 12 Ocak 1989'da Dağlık Karabağ Özerk Bölgesini Azerbaycan SSC'deki statüsü saklı kalmak kaydıyla özel bir yönetim komitesine bağlanmıştır. Özel Yönetim Komitesi'nin ve Moskova'nın Ermenilerin saldırılarını önlemek için gerekli tedbirleri zamanında almaması çatışmanın şiddetlenmesine neden olmuştur.

Azerbaycan'da Dağlık Karabağ'da yaşanan çatışmalara karşı oluşan tepkiler giderek bağımsızlık taleplerine dönüşmüştür. Ocak 1990'da SSCB merkezi yönetiminin Bakü'deki olayları kontrol altına alma amacıyla Bakü'ye asker yürütmesi 160'dan fazla insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Ocak olayları geçici olarak gösterileri ve tepkileri sindirmiş gibi görünse de bundan sonraki süreç bağımsızlık taleplerinin açıkça ortaya atılmasıyla devam etmiştir. Azerbaycan Yüksek Sovyeti Ekim 1991'de bir bildirge yayınlarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Daha önce Baltıkya cumhuriyetlerin bağımsızlık ilanı, ardından Azerbaycan'ın bağımsızlığı SSCB'nin diğer cumhuriyetleri üzerinde de etkili olmuş ve çözülme sürecini hızlandırmıştır.

SSCB'nin dağılmasının ardından Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan – Ermenistan arasındaki sorun halini almıştır. Dağlık Karabağ'da 1990'dan itibaren yaşanan silahlı çatışmalar giderek şiddetlenmiş, Ermenilerin bölgedeki Rus askerlerinin de desteğini alarak Ermenistan sınırı boyunca Azerbaycan'a yönelik geniş çaplı askeri operasyonlara girişmesi iki devlet arasında ilan edilmemiş bir savaşı başlatmıştır.

Savaş her iki taraftan binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerbaycanlı nüfus ve Ermenilerin işgal ettiği Azerbaycan topraklarında yaşayan sivil halk ülkenin iç kesimlerine göç etmek durumunda kalmıştır. Bu savaş nedeniyle Azerbaycan'da 1 milyondan fazla insan yaşadıkları yerlerden göç etmiş ve ülkenin farklı bölgelerinde zor koşullarda, çadır kentlerde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Mayıs 1994'te sağlanan ateşkes anlaşmasına kadar geçen süre içerisinde ayrılıkçı Ermeni çeteleri Dağlık Karabağ'ın tüm bölgelerine silah zoruyla hâkim olmuştur. Bunun dışında Ermenistan topraklarında konuşlanmış Rus ordusunun da desteğini alarak gerçekleştirilen operasyonlarda Azerbaycan'ın Laçın, Kelbecer, Akdam, Füzuli, Cebrayıl ve Kubatlı ilçeleri de Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. İşgal edilen topraklar Azerbaycan'ın yüzölçümünün yüzde 20'ni oluştururken, bölgenin işgali bugüne kadar sürmüştür.

Bölgede çatışmaların başladığı 1989 – 1991 yılları arasında bölge devletleri ve uluslararası kuruluşlar tarafından soruna daha çok SSCB'nin iç meselesi gibi değerlendirilmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede çatışmaların şiddetlenmesi, sorunun daha da büyüyerek bölgesel barışı tehdit eder duruma gelmesi Dağlık Karabağ sorununu BM, AGİT gibi uluslararası kuruluşların gündemine taşımıştır.

BM gerek Genel Kurulda, gerekse de Güvenlik Konseyinde defalarca Dağlık Karabağ konusu görüşülmüş, çatışmaların durdurulması ve silahlı birliklerin işgal edilmiş bölgelerden çıkarılması konusunda kararlar alınmıştır. Özellikle BM Güvenlik Konseyi 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları çatışmaların durdurulması ve Azerbaycan'ın işgale uğramış bölgelerinden Ermeni silahlı güçlerinin çıkarılması gerektiği konusunda kesin hükümler içermiştir. Fakat bu kararların hiçbir Ermeniler tarafından dikkate alınmamıştır. Bunda, alınan kararlarda doğrudan veya dolaylı hiçbir şekilde Ermenistan'ın saldırgan devlet olarak belirtilmemesi ve herhangi bir yaptırımın öngörülmemiş olmasının etkili olduğu görülmüştür.

BM'de başta ABD olmakla dünyanın hiçbir önde gelen devleti Ermenistan'a karşı herhangi bir yaptırım uygulanmasının gerekliliğini kabul etmemiştir. Azerbaycan Ermenistan tarafından sınır ihlallerinin yapıldığını, Dağlık Karabağ'da ve işgal edilen diğer bölgelerde Ermenistan kuvvetlerinin savaştığını ortaya koyan delilleri BM'ye sunmasına rağmen Ermenistan'a ciddi bir baskı uygulanmamıştır. Bu durumdan cesaretlenen Ermeniler işgallerini sürdürmüşlerdir ve bugün de barış görüşmelerinde geri adım atmamakta direnmektedirler.

Sonuç olarak, Ermenilerin, 20.ve 21.Yüzyılda dünyanın gözleri önünde Anadolu'da ve Kafkaslarda yapmış oldukları haksız işgaller ve katliamlar sözde insan haklarını savunan büyük devletlerin ve kuruluşların görmezlikten geldikleri bahtsız bir olay olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır. İnsanlık ayıbı olarak tarihe geçen bu

olaylar günümüzdeki teknolojinin gelişimine paralel olarak her türlü basın yayın organları tarafından kayıt altına alınmıştır. Gerek ulusal gerekse yerel basın bu konuda görevlerini yapmışlardır. Yaşanan vahşeti tüm dünyaya duyurmuşlardır. Ancak buradan çıkarılacak ders, devletlerin kuvvetlinin yanında olması ve o bölge insanını sömürmek suretiyle, kendi toplumunu mutlu edebilme başarısını, mazlum milletlerin ağır katliamlara uğratılmak suretiyle gerçekleştirilmemelidir.

KAYNAKÇA

MİLLİ KÜTÜPHANE ARŞİVİ

Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivinde bulunan ve 1991-1992 Tarihleri arasında Türkiye’de yayınlanan büyük tirajlı Gazetelerdeki Karabağ ve Hocalı Katliamı hakkında: Haber, Köşeyazısı ve yorumlar.

GAZETELER

1. Cumhuriyet
2. Hürriyet
3. Milli Gazete
4. Milliyet
5. Sabah
6. Tercüman
7. Türkiye
8. Zaman

TETKİK ESERLER

AKBIYIK, Yaşar, **Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.

AKÇORA, Ergünöz, “Anadolu’dan Azerbaycan’a Ermenilerin Türklere Yaptığı Katliam”,T.D.A.D. ,S.161,İstanbul 2006,s.1-27.

AKÇORA, Ergünöz, **Van Ve Çevresinde Ermeni İsyanları(1896-1916)** ,T.D.A.V. ,İstanbul 2007.

AKGÜN, Seçil , “Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi (1820-1914)”, **Türk Tarih Kongresi**, C.5, 22-26 Eylül 1986 ,s.2120-2125.

AKGÜN, Seçil, “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları”, **OTAM**, Sayı: 3, Ankara 1992.

AKGÜN, Seçil,”*Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü*”, Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Ankara 1989,s.21-42.

- ALİYEYEV, Toğrul,” Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler”, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar Arası İlişkiler A.B.D.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) ,Ankara 2006,s.1-198.
- Anadolu Basın Birliği Genel Merkezi Yayınları, **Katliam Efsanesi**, Ankara, 1987.
- ARAS, Osman Nuri, Ermeni **İşgalinin Azerbaycan Ekonomisine Etkisi**, Kafkas Üniversitesi Yayınları,2003.
- ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri** , Ankara ,1991.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası, Cilt.2, Ankara, 1991.
- ARSLAN, Ali, **Rusların Güney Kafkasya’da yayılmalarında Ermeni Eçmiyazın Katolikosluğu’nun Rolü**, Kafkas Araştırmaları, S. 2, İstanbul 1996.
- ARTUÇ, Nevzat, **“1915 Ermeni Olaylarına Farklı Bir Bakış”** Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.7,Gaziantep 2008,s.1-31.
- ASLAN, Abbas, "Kaybedilen Azerbaycan Toprakları" , **TKD**, Mart-Nisan , Azerbaycan ,1997,31-46.
- ASLANLI, Araz , “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, Azerbaycan Özel Sayısı, Cilt.7, S. 1, İlkbahar 2001,s.346-432.
- ATTAR, Aygün, **Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti**. A.K.D.T.Y.K. ,Ankara 2005.
- AYDIN, Dünder, **Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkmasında Fransa’nın Rolü**, Ankara 1985.
- BAŞLAMIŞ, Cenk,”Azerbaycan ve Ermenistan”,**Milliyet Gazetesi**, 25.09.1991,s.8.
- BAŞLAMIŞ, Cenk,”Moskova”, **Milliyet Gazetesi**, 08/05/1991, s.5.
- BAŞLAMIŞ, Cenk,”Sovyet Askerleri”, **Milliyet Gazetesi** 09/05/1991,s.6.
- BAŞLAMIŞ, Cenk ,”Kafkasya’ya Yeltsin Çözümü”,**Milliyet Gazetesi**, 20.09.1991,s.9,
- BAYRAKTAR, Hilmi,”Kırım Kafkasya’dan Adana Vilayetine Yapılan Göç ve İskanlar(1869-1907)” , **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.405 , s.1-30.
- BEŞİROĞLU, Rehber ,”Azerbaycan Ulusal Meclisi”, **Milliyet Gazetesi** ,12.12.1991 ,s.4.
- BEŞİROĞLU, Rehber,”Azeri ve Ermeni Liderleri”,**Milliyet Gazetesi**,27.11.1991,s.5
- BEŞİROĞLU, Rehber ,”Karabağ’ı Alalım”,**Milliyet Gazetesi**, 21.09.1991,s.7.
- BEŞİROĞLU, Rehber ,”Karabağ’da Geçen Hafta”,**Milliyet Gazetesi** ,25.11.1991 ,s.4.

- BEŞİROĞLU, Rehber, “Askeri Müdahale İşe Yaramıyor” **Milliyet Gazetesi**,15/05/1991,s.9.
- BEŞİROĞLU, Rehber, “Hankendi”, **Milliyet Gazetesi**, 22.09.1991,s.7,
- BEŞİROĞLU, Rehber, “Azeri Ermeni Anlaşmazlığı”,**Milliyet Gazetesi**, 23.09.1991,s.7,
- BEŞİROĞLU, Rehber,”Azerbaycan’ın Bağımsızlık İlan Etmesi” **Milliyet Gazetesi** ,02.09.1991,s.7.
- BİRAND, Mehmet Ali,”Azerbaycan Ankara’dan Şikayet Ediyor”, **Milliyet Gazetesi** ,10.05.1991 ,s.9.
- CABBARLI, Hatem, “Geçmişten Günümüze Ermenistan’da Azerbaycan Türkleri”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi** , S. 4 , Ankara 2002 ,s.130-143.
- CAVADOV, Rüfet ,”Karabağ Sorunu Çerçevesinde AGİT-Azerbaycan İlişkileri”,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006,1-186.
- Cumhuriyet Gazetesi** “Ermeniler Sabır Taşırdı” , 29.04.1991,s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi** “Ermeniler Saldırıyorlar” , 08/05/1991 , s.8.
- Cumhuriyet Gazetesi** “Helikopter Neden Düştü?”,26.11.1991 ,s.5.
- Cumhuriyet Gazetesi** “Karabağ’da Kanlı Gün”,29.12.1991, s.3.
- Cumhuriyet Gazetesi**,”Moskova Kışkırtıcı” ,28.11.1991 ,s.2.
- ÇİLOĞLU, Fahrettin, **Rusya Federasyonu’nda ve Transkafkasya’da Etnik Çatışmalar**, İstanbul 1998.
- DEDEYEV, Dr.Bilal **Karabağ Savaşı**, Qafqaz Üniversitesi, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Bakü 2008.
- DELİORMAN, Altan, **Türklere Karşı Ermeni Komiteleri**, İstanbul 1980.
- DEMİR, Ali Faik, **Türk Dış Politikası Perspektifinde Güney Kafkasya**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2003.
- DEMİREL, Muammer, **Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri** (1914-1918), Ankara 1996.
- Dış Haberler Servisi,”Rusya Federasyonu”, **Milliyet Gazetesi**, 30.09.1991,s.6.
- DOĞAN, Orhan, “**Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütyun**” ,Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 1996,s.1-34.

- ELEKBERLİ, Eziz, Gadim **Türk – Oğuz Yurdu Ermenistan, Sabah Neşriyatı**, Bakü 1994 ,s.30-48
- ELİYARLI, Süleyman, **Azerbaycan Tarihi**, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü 1996.
- EROL, Mine, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleriyle Yaptığı Ticaret Antlaşmaları**, Konya 1974.
- EVREN, Gürbüz, “Ermeni Sorununda Tarihi Süreç” , **Azerbaycan Türk Kültür Dergisi**, Ankara 2001,s.19-26.
- FEDAKAR, Cengiz ,“Azerbaycan’ın İşgal Edilen Toprakları(Karabağ)”,T.D.A.V. ,İstanbul (Mart-Nisan) 2006 ,S.161 ,s.39-49.
- GÖKTEPE, Cihat , “Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermenistan İle Karabağ’da Yaşamış Türkler’in Durumunun Değerlendirilmesi “ ,**Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi** , S.11, Konya 2003 ,s.23-38.
- GÖYÜNÇ, Nejat, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, İstanbul 1983 .
- GULİYEV, Emir, **“Göçürülme (1948–1953)”**, Azerbaycan Ansiklopedisi Yayınları,Bakü 1998,s.21-28
- GÜNDÜZ, Ahmet ,“Rusya’nın Türk İllerinde Yayılması ve Osmanlı Devletine Yapılan Türk Göçleri”,**T.D.A.D.** ,S.161,İstanbul 2006,s.71-83.
- GÜREL, Şükrü Sina , “Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not”, **SBF Dergisi**, cilt. 47, S.1–2 , 1992 ,181-189.
- GÜRÜN, Kamuran, Ermeni **Dosyası**,TTK, Ankara 1983.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Ermeni Meselesiyle İlgili Birkaç Rus Kaynağı “, **Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Sorunu Özel Sayısı**, (Mart-Nisan 2001), S.38, Ankara 2001 ,s.730-742.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914–1918)** , Ankara 2001.
- HOCAOĞLU, Mehmet, **Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler**, İstanbul ,1976.
- <http://www.karabakh.org>.
- <http://www.karabakh.org>; <http://www.azerigenocide.org>.
- HURÇ, Yakup,” Türkiye’nin Karabağ Politikası”,Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), Kahramanmaraş 2008,s.1-190;

- HÜSEYİNOV, Sentyar, Tarihte Türk-Ermeni İlişkileri ve Ermeni Sorunu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(**Basılmamış Doktora Tezi**), Ankara Ocak 2004, 1-205.
- İLTER, Erdal ,” Ermeni Meselesi'nin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü”, **OTAM**, S. 6, Ankara 1995, s.150-171.
- İNALCIK, Halil , “**Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300–1600**”, Cilt: 1 ,Eren Yayıncılık ,İstanbul 2000.
- İŞYAR, Ömer Göksel, Sovyet – *Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- KARABEKİR, Kazım , **İstiklal Harbimiz II**, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- KARAGÜL, Soner, **Türk Dış Politikası Açısından Ermeni Sorununa Güncel Yaklaşım**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2004.
- KARAL, Enver Ziya , **Osmanlı Tarihi**, C.VII, TTK, Ankara 1983.
- KARAMAN, Dr.Erdal, **Karabağ’a Verilen İsimler Ve Bu Vilayetteki Yer İsimlerinde Türk Boylarının İzleri**, Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bakü –Azerbaycan.
- KARBEKİR, Kazım, **Ermeni Meselesi**, 2. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- KASIM, Kamer, **Başlangıcından Barış Sürecine Dağlık Karabağ Çatışması**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü ,Bolu 2001.
- KAŞGARLI, Meliha Aktok, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yayınları, Ankara 1990.
- KENGERLİ, Mehmet, “Karabağ Azerbaycan Toprağıdır Dünya Durdukçada Öyle Olacaktır”, **Azerbaycan Türk Kültür Dergisi**, S.330, Ankara 1999, s.1-42.
- KIRZIOĞLU, Prof. Dr. M. Fahrettin , **Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)**, KÖKSAV Yayınları, Ankara 1999.
- KOCAOĞLU, Mehmet, “Millet-i Sadıka'dan Ermeni Mezalimine”, **Avrasya Dosyası**, C. 2, S.4, Sonbahar 1995-1996, s.110-121.
- KODAMAN, Timuçin, “**Dağlık Karabağ Olayları**”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993, 1-156.
- KONUKÇU, Enver, “**Selçuklulardan Cumhuriyet’e Erzurum** “,Yeni Türkiye Dergisi, sayı 38, Ankara 2001, s.12-56.

- KURAT, A. Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 1990.
- LÜTEM, Ömer Engin, **Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve Belgeler**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü.
- MEHMEDZADE, Mirza Bala, “Karabağ maddesi”, **İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 1988,210-245.
- Milliyet Gazetesi** ,“Karabağ Azerilerin”, 16.03.1991, s.4.
- Milliyet Gazetesi** “Azerbaycan”,12.01.1991 ,s.7.
- Milliyet Gazetesi** “Ermeniler Yine Vurdu”,08.08.1991,s.9.
- Milliyet Gazetesi** “Ermenilerin Kurtuluş Kaplanları”, 04.09.1991, s.8.
- Milliyet Gazetesi** “Karabağ’da Çatışma” ,30.12.1991,s.5.
- Milliyet Gazetesi**, “Dış Politikamız Üzerindeki Asıl İpotek”,28.04.1991,s.6.
- Milliyet Gazetesi** “Askeri Müdahale İşe Yaramıyor”,25.06.1991,s.6.
- Milliyet Gazetesi**, “Etnik Kin Dinmiyor” ,16.11.1991,s.3.
- Milliyet Gazetesi**”Zafer Petrosyan’ın” ,18.10.1991,s.3.
- MUTLUÇAĞ, Hayri, **İzmir Ermeni İhtilâl Komitesi ve Terör**, İstanbul 1986.
- NESİBLİ, Nesib, **Azerbaycan’ın Jeopolitiği ve Petrol**, Hazar Üniversitesi Neşriyatı, Bakü 2000.
- NESİBLİ, Nesib, **Bölünmüş Azerbaycan, Bütün Azerbaycan**, Ay-Yıldız Neşriyat, Bakü 1997.
- ORTAYLI, İlber, “ Soykırım Olmadı Yaşananlar Mukatele”, **Hürriyet**, 6 Nisan 2005, s.20.
- ÖKSE, Necati, **Ermeni Sorununun Doğuşu, Tehcir Kanunu ve Uygulamaları**, Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara 1985.
- ÖZÖNDER, Cihat, **Karabağ Dosyası**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1991.
- ÖZTÜRK, A. Serdar, Tolga KAYADELEN , Murat ALTUNBAŞ, “İlk kan”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.19, 2005 ,s.1-87.
- SARAY, Mehmet, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 1993.
- SARAY, Mehmet, **Türk-Rus Münasebetleri’nin Bir Analizi**, MEB Yayınları , İstanbul 1998.

- SARAY, Mehmet, **Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları(AKDITYK) , Ankara 2005.
- SAYILAN, Murat Onur ,”1988 – 95 Arası Dağlık Karabağ Sorunu” ,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007,1-108.
- SEFEROV, Rehman,”Azerbaycan Nüfusunun Yerleşim Özelliklerine İlişkin Bir İnceleme”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi** ,S.271,s.1-20.
- SERTOĞLU, Mithat ,“Türkiye’de Ermeni Meselesi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.4,s.25-30..
- SEVİM, Ali ,”Selçuklu-Ermeni İlişkileri”,**Yeni Türkiye Dergisi**, Ermeni Sorunu Özel Sayısı Cilt-II , Ocak-Şubat 2001,s.596-598.
- SÜSLÜ, Azmi,**Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Van 1990.
- ŞİHALİYEV , Emin,**Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Rusya ve İran Faktörü (1828- 2000)**,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi A.B.D.,Ankara 2004.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, **Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, **Tarihi Akış İçinde Karabağ Meselesi ve Türkiye’nin Karabağ Politikası**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1994.
- Tercüman Gazetesi** “Ermenistan” ,14.05.1991,s.8.
- TÜRKÖZÜ, Halil Kemal, Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1982.
- URAS, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Ankara 1950.
- ÜNAL, Cemil, “Ermeni Soykırımı İddiaları; Gerçekler II”, **Azerbaycan Türk Kültür Dergisi**”, S. 337, Ankara 2001,s1-70.
- www.ermenisorunu.gen.tr/turce/ilişkiler/selcuklu.html,2002.
- YILDIRIM, Dursun, **18. Yüzyılda Ermeni-Rus ilişkileri**, Erivan 1967.
- Zaman Gazetesi** “Ermeniler Kontrolü Ele Geçiriyor”, 30.06.1991 , s.7.
- Zaman Gazetesi** “Ermeni Kontrolü Ele Geçiriyor”, 10.07.1991, s.10.
- Zaman Gazetesi**, “Kafkasya,3.Dünya Savaşı Çıkarabilir” , 20.12.1991,s.4.
- Zaman Gazetesi**,”Karabağ’ın Öyküsü”,28.11.1991, s.6.

EKLER

- 1. HARİTALAR**
- 2. RESİMLER**

HARİTALAR

Harita 1. Sevr antlaşması ile Ermenilere verilmesi düşünülen Anadolu toprakları

Harita 2. Azerbaycan'ın Ermeni Kontrolündeki Bölümü

Harita 3. 1988–1992 Arası işgal edilen Karabağ toprakları

Harita 4. Hocalının stratejik konumu

Harita 5. Dağlık Karabağ

Harita 6. Dağlık Karabağ haritası

RESİMLER

Resim 1. Hocalı katliamında başı parçalanmış bir Azeri

Resim 2. Hocalı katliamında öldürülen bir kız çocuğu

Resim 3. Hocalı katliamında öldürülen çocuklar

Resim 4. Hocalı katliamında işkence edilerek öldürülen Azeri

Resim 5. Hocalı katliamında öldürülen ihtiyar bir Azeri kadını

Resim 6. Hocalı katliamında öldürülen bebek

Resim 7. Muhtemelen sırtından vurularak öldürülen bir yaşlı

Resim 8. Hocalı katliamında anne karnında öldürülen bebek

Resim 9. Hocalı katliamında öldürülen kız çocuğu

Resim 10. Hocalı katliamında kafatasına çiviler çakılarak öldürülen Azeri

Resim 11. Katliamdan kaçmak isterken yolda öldürülen Azeriler

Resim 12. Hocalı'da yapılan toplu katliam

Resim 13. Eli ve bacakları kopartılarak öldürülen bir Azeri

Resim 14. Kafası kopartılarak öldürülen bir Azeri

ÖZGEÇMİŞ

1976 Yılında Elazığ Merkezde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 1996 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih bölümüne başladı. 2000'de mezun oldu. 2002 tarihinde Batman Mobil İlköğretim Okulunda sınıf öğretmeni görevine başladı. Daha sonra Elazığ Karakoçan, Merkez ve Keban ilçelerindeki çeşitli okullarda görevine devam etti. Halen Keban Musa Coşkun İlköğretim Okulunda sınıf öğretmeni olarak görevine devam etmektedir.